

Европска мисао у Србији

Зборник радова студената последипломских студија ФЕФА

Број 2, година 2009/2010

УНИВЕРЗИТЕТ СИНГИДУНУМ
ФАКУЛТЕТ ЗА ЕКОНОМИЈУ ФИНАНСИЈЕ И АДМИНИСТРАЦИЈУ

ЕВРОПСКА МИСАО У СРБИЈИ

Зборник радова студената последипломских студија ФЕФА

Београд
2009/2010

Уредник издања:

проф. др Ана С. Трбовић

Зборник приредили:

Александра Делетић

Часлав Обрадовић

Лектор и коректор

Ивана Петровић

Издавач:

Факултет за економију, финансије и администрацију

Булевар Војводе Мишића 43, Београд

САДРЖАЈ:

БУДУЋНОСТ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ (2010-2020): ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ ПРОШИРЕЊА ЕУ <i>Саша Ојданић</i>	5
ПОВЕЋАЊЕМ КОНКУРЕНТНОСТИ СРБИЈЕ КА ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ	21
УТИЦАЈ РАЗВОЈА МАЛИХ И СРЕДЊИХ ПРЕДУЗЕЋА НА КОНКУРЕНТНОСТ СРБИЈЕ Александра Лазаревић, Јелена Средојевић, Дане Атанасковић, Андреа Гавриловски, Јована Петровић	22
ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ У ФУНКЦИЈИ КОНКУРЕНТНЕ ПРИВРЕДЕ Александар Завишин, Милан Ђукић, Немања Вејновић, Никола Дабић, Роланд Фекете	38
УТИЦАЈ ИКТ НА КОНКУРЕНТНОСТ СРБИЈЕ Александра Делетић, Предраг Стојичић, Срђан Лековић, Никола Петковић, Весна Арсић	53
ТРГОВИНСКА ИНТЕГРАЦИЈА СРБИЈЕ	69
ПРИНЦИПИ ФУНКЦИОНИСАЊА СТО СА ПРИМЕРОМ ПРИСТУПАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ СТО Весна Арсић.....	70
МЕЂУНАРОДНА УЛОГА ЕВРА И ДОЛАРА Дане Атанасковић.....	87
ДУБИНА ФИНАНСИЈСКЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ У ПОРТУГАЛИЈИ, ИРСКОЈ, ГРЧКОЈ И ШПАНИЈИ Јана Суботић.....	101
СЕКТОРСКЕ ПОЛИТИКЕ	116
ЕФЕКТИ ЗАЈЕДНИЧКЕ ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПОЛИТИКЕ НА КОНКУРЕНТНОСТ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ПРОИЗВОДА У ЕУ Александар Завишин.....	117
ЕВРОПСКИ ЗДРАВСТВЕНИ СИСТЕМИ – ВРЕДНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЕ Предраг Стојичић.....	133
РЕФОРМА ПЕНЗИОНОГ СИСТЕМА СРБИЈЕ Андреа Гавриловски.....	147

БУДУЋНОСТ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ (2010-2020): ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ ПРОШИРЕЊА ЕУ

Саша Ојданић¹

Под појмом будућност¹ ЕУ, подразумева се развој ЕУ кроз временски период од десет година (2010-2020)². Анализа се поклапа са применом Лисабонског уговора (од 1. децембра 2009. године), као суштинског међународно-правног документа који ће обележити дужи период институционалног устројства и развоја ЕУ. Много значајније од навођења симболике година јесте оцена да би се сложени друштвено-политички односи, како у међународним односима, тако и унутар ЕУ, са могућим последицама опште економске и финансијске кризе, могли дугорочно одразити на прилагођавање ЕУ условима светских промена, као визије њеног деловања до 2020. године.

Сагледавање ширих геоекономских и геополитичких процеса, свакако је неопходно како би се целовитије разумела повезаност и последице које могу да утичу на даљи развој ЕУ (самим тим на читав регион Балкана). Међународне односе и даље оптерећују бројни проблеми који нису решени. Кризна жаришта се не могу лако санирати, а нова могу лако ескалирати. Деценијски изазови и социјално-друштвени проблеми су и даље присутни. Африка је у том смислу најдрастичнији пример, али и становништво земаља Европе које пролази кроз процес економске и друштвене трансформације, осећа озбиљне последице. Поред тога, одсуство наде у бољу и просперитетнију будућност је у корену многих проблема који нас оптерећују. На примерима кризе у Грузији 2008. године, односно њеним одликама класичног облика рата, као и поделе држава чланица унутар ЕУ у односу на питање статуса Косова и Метохије, може се рећи да проблематичне ситуације остају нерешене, а неизвесност

¹Саша Ојданић, докторанд на Факултету за економију, финансије и администрацију, Универзитет Сингидунум, Београд. Чланак не одражава ставове Министарства спољних послова Републике Србије, институције где је аутор запослен,

² Године 2009. и 2010., у историји ће остати препознатљиве по неким од важних догађаја унутар ЕУ: институционална реформа ЕУ (исход ирског референдума о Лисабонском уговору, читав процес ратификације и коначно усвајање Лисабонског уговора), резултати избора Европског парламента (јун 2009. године), преокупираност парламентарним изборима у неколико европских земаља, укључујући Немачку, превазилажење финансијске кризе у Грчкој и Ирској, незадовољство економском ситуацијом и масовност штрајкова грађана широм држава чланица ЕУ. Симболично, 2009. година означава и петогодишњицу уласка нових држава чланица (10) у ЕУ, као и двадесетогодишњицу пада Берлинског зида.

продужена. Таква ситуација налаже да се посебна пажња посвети овим питањима, као и да се појачају академски напори на процењивању и пружању могућих одговора на садашње и будуће проблеме³.

Претпоставка је да актуелну економску кризу унутар ЕУ може да обележи дужи период економске и политичке стагнације, како из угла држава чланица и институција ЕУ, тако и остатка Европе. Политички, ЕУ може трпети последице због спровођења либералније експанционе економије претходних година, као и због подељене, односно неконсолидоване улоге на међународном плану. Економски, финансијски негативни ефекти на нивоу ЕУ, поготово због лоших економских показатеља одређеног броја мањих држава чланица, могу дугорочније довести до спирале јавног дуга, опште стагнације укупних перформанси ЕУ. Оцењује се, такође, да је економска криза утицала на све земље, региона западног Балкана много лошије од очекиваног. Истовремено, очување курса европске политике проширења, у сложеним временима попут данашњег, изложено је бројним искушењима. Већ дужи период, отворено се говори о „замору“ од проширења, односно, истиче се неопходност консолидације институција и идентитета ЕУ, након последња два „таласа“ проширења (2004. и 2007. године). Растући билатерални спорови унутар ЕУ представљају, такође опасност за целокупан даљи курс процеса европских интеграција. Опште незадовољство грађана економском ситуацијом унутар држава чланица, масовни штрајкови синдиката, студената, драстично смањење буџета и средстава друштвено-социјалних давања, додатно су оптеретили функционисање ЕУ. Резултати избора за Европски парламент који су одржани у јуну 2009. Године показују да су заговорници Европе суочени с великим изазовом који подразумева борбу против апатије и негативних мишљења о ЕУ.

У тренутку глобалних промена, више него икада је значајно да се осмисли позитивна визија за будућност ЕУ. То значи одбрану тековина из прошлости, али и развој нових европских интереса и одговорности за 21. век (визије ЕУ) са циљем

³У научно-истраживачким радовима овог типа, од значаја је указивање на међузависност питања геостратешких догађања у свету. У разматрању свеукупне перспективе међународних односа, не би требало занемарити утицај и интересе поједних држава на будуће међународне односе и процесе, захтеве за реформисањем међународних организација у складу са односима у 21. веку, могуће кризне ситуације у свету и њихов утицај, прогнозирани утицај држава надоласећих економија (такозване земље БРИК), посебно проблеми који произилазе из несигурности запошљавања и демократске разлике, суочавање са променама услова животне средине, реализација остваривања прокламованих приоритета производње и потрошње одрживих извора енергије и друго.

варања хуманијег европског, социјалног модела друштва и прилагођавања новим условима међународних односа. Питање визије Европе је један од основних елемената расправе која је у току међу самим чланицама ЕУ.

Иако су бројне непознанице са потпуно неизвесним исходима око ЕУ, општи трендови се могу предвидети, а проблеми с којима се суочавамо, могу дефинисати. С тога је од интереса разматрање одговора на питање: да ли се и у ком правцу може превазићи финансијска криза и појачани евроскептицизам унутар ЕУ и како ће се десетогодишњи период одразити на политику проширења ЕУ, односно, према земљама региона, такозваног западног Балкана.

ИСТОРИЈА КАО ПОУКА ЗА БУДУЋНОСТ

Историја Европске уније траје већ 60 година, споразумна начела (ЕУ уговори), заједничко економско тржиште, зона јединствене валуте, успостављање “Шенген” зоне, кохезионе политике, доказ су да је пројекат ЕУ настао и развијао се фазно кроз различите периоде, деценијски⁴. Данашња ЕУ је битно другачија од ЕУ од пре 10 или 20 година, што потврђује да ће се и у будућности мењати.

Анализирање и вредновање активности и трендова будућег развоја ЕУ (2010-2020) у ситуацији када је садашњост и перспектива ЕУ сложена, крајње је неизвесно. Актуелна теоријска истраживања највише пажње посвећују ситуацији у ЕУ у светлу постојеће политичке, економске и друштвене кризе, међурелигијских веза, периоду појачаног евроскептицизма и начинима како се постојећи проблеми могу превладати. У процесу тражења подстицаја и реализације решења према изазовима на унутрашњем и спољно-политичком плану, ЕУ се налази у периоду, када би требало да се “пројекту” ЕУ пружи потпуно нови садржај, што је неопходно, с обзиром да ни оснивачи ЕУ нису ни могли да замисле у какву ће организацију да израсте Европска економска заједница.

⁴ У последњој деценији двадесетог века догодиле су се значајне промене у систему међународних односа. Европа је доживела кључне промене (од 1989 – пад Берлинског зида), самим тим и преобликовање светске геостратешке сцене, а међународни положај читавог региона Балкана је дестабилизован. Ни следећа деценија неће остати имуна на догађаје. Интерес за стабилност “пројекта” ЕУ долази до већег изражаја, имајући у виду изазове стабилности источно од садашњих граница ЕУ, при чему су се међународни услови додатно изменили после енергетске кризе између Русије и Украјине и ситуације у Грузији (август 2008) са елементима класичног рата.

Како се Европска унија у блиској будућности припрема да постане организација која би требало да окупи близу тридесет земаља, пред њом стоји огроман пакет мера за реформу институција, процеса рада, даље поделе надлежности, односа међу државама чланицама, примене принципа субсидијарности, флексибилности и друго. Аналогно досадашњем развоју, очекује се да би се применом Лисабонског уговора остварили институционални капацитети и механизми за остваривање европског (социјалног) модела друштва и применила дугорочнија, прагматична решења развоја - визија ЕУ до 2020 године⁵.

Догађања унутар ЕУ и међу државама чланица ЕУ показују, међутим, да не постоји још увек потпуна сагласност у погледу оквира у коме ће се тражити решења. Са академске тачке гледишта, неопходо је разложно сучељавање конкретних и реалистичних алтернатива, пре свега, како превазићи све сложеније политичко-економске изазове, опште друштвену и моралну кризу.

СТРАТЕГИЈА ПРОШИРЕЊА ЕУ

Политика проширења служи стратешким интересима ЕУ у погледу стабилности и мира, безбедности и спречавања сукоба, као основним постулатима стварања ЕУ уопште. ЕУ је свакако компактнија целина уз стабилне, напредне и демократске суседе. На темељу заједничких вредности и заједничких интереса, ЕУ и њени суседи могу ефикасније да се суоче са садашњим изазовима. Такође, допринела је повећању просперитета и могућности за раст, побољшању повезаности најважнијих саобраћајних и енергетских путева, као и повећању угледа ЕУ у свету. У складу с тим, доследна примена Лисабонског уговора која се односи и на будућу политику проширења, значајнија је него икад раније. Овај консензус заснован је на начелима учвршћења обавеза, поштене и строге условности и боље комуникације са јавношћу, као и способношћу ЕУ да интегрише нове чланице⁶.

⁵ Лисабонском агендом (2000) постављен је циљ према коме је ЕУ требало да постане водећа и најконкурентнија економија света до 2010. године и постане најконкурентнији фактор на глобалној сцени, премашујући чак и САД, што се до сада није остварило. Европска комисија је поставила нове циљеве економског раста и запошљавања у ЕУ до 2020. године.

⁶ Поред познатих "копенхашких" критеријума за земље које се налазе у процесу придруживања ЕУ, (политички, економски и усвајање правних тековина ЕУ) уведен је и четврти критеријум (члан 49) - интеграциона способност ЕУ да се приме нове чланице, што представља екстерни услов у односу на земље у процесу приближавања, и зависи од стања, положаја и "расположења" Европске уније, као целине у датом тренутку.

Период деведесетих година, током процеса преговарања земаља кандидата и пријема 12 нових чланица, представља вероватно тренутак великог ентузијазма за интеграције у Унији. Уласком нових чланица у ЕУ (2004. и 2007. године – Бугарска и Румунија) и формално је окончана политичка и економска подела Европе после Другог светског рата. Атмосфера у Унији почела је да се мења већ првих недеља после уласка нових чланица, јер се Унија суочила и са питањима стварне интеграције нових чланица. Отуда се у Бриселу већ у јесен 2004. године, само неколико месеци после проширења, почело говорити о термину „замор од проширења“. Без обзира на то, нормално су се одвијали послови око претприступног прилагођавања Бугарске и Румуније, а у мају 2005. године потписан је и уговор о њиховом уласку у Унију 2007. године. Нови моменат наступио је после одбијања нацрта Устава на референдумима у Француској и Холандији 2005. године. Одбијање нацрта Устава, у одређеној мери је значило да ће се политичка интеграција у наредним годинама успорити или зауставити⁷.

Одлике процеса европских интеграција – “успоравање” или “условљавање” уочавале су се после сваког “таласа” проширења ЕУ. Разлоге за повремену резервисаност појединих чланица ЕУ у вези са брзином процеса даљег проширења ЕУ на шири регион, не искључиво само на тзв. западни Балкан, поред преокупираности ЕУ сопственим проблемима (општа економска криза, примена Лисабонског уговора, нова кадровска и институционална поставка унутар ЕУ), испољава се из више разлога. Постоји и одређени опрез, како се не би поновио случај пријема Румуније и Бугарске, које су, према преовлађујућим оценама европских кругова, постале чланице ЕУ без претходног испуњавања свих неопходних политичких и економских критеријума⁸.

⁷ Имају се у виду размишљања, тенденције или залагање одређених групација унутар ЕУ да „пројекат ЕУ“ захтева промену политике проширења, односно, позива се на „предах“ и/или “паузу” ради консолидације и дефинисање нових опција, које не морају да подразумевају приступање ЕУ. Као резултат целовите трансформације ЕУ, могуће је претпоставити неколико исхода: *биг банг*, индивидуални приступ и пријем само неколико земаља, одлагање проширења због неуспеха унутрашњих реформи ЕУ, стварање ЕУ у више брзина. Нуде се и идеје „концентричних кругова“, као и „европски економски простор плус“, или „појачана европска политика суседства“, односно нека врста „европског комонвелта“ (што се првенствено односи на земље према којима ЕУ спроводи политику суседства).

⁸ Овим земљама су током 2008. и 2009. године били укинати поједини развојни фондови због оцене Комисије ЕУ о распрострањености корупције и организованог криминала.

ЕКОНОМСКА СИТУАЦИЈА УНУТАР ЕУ

Реторичким питањем хоће ли ЕУ наставити стратегију даљег проширења после највећег “таласа” проширења ЕУ (пето по реду), а свакако хоће у неком повољнијем дугорочнијем периоду, поставља се следеће питање да ли ће ЕУ превазићи политичко-економску ситуацију, узроковану глобалном кризом и финансијском кризом еврозоне и/или да ли ће ефекти постојеће кризе имати последице на функционисање ЕУ у будућем развоју.

Економска стагнација и финансијски негативни ефекти на нивоу ЕУ, поготово због лоших економских параметара одређеног броја мањих држава чланица, могу дугорочно довести до спирале јавног дуга, буџетског дефицита, опште стагнације укупних перформанси ЕУ, условљени програмима за превазилажење финансијске кризе. Има се у виду да је за опоравак стања у привреди одређених земаља (нпр. Исланд) и држава чланица ЕУ (Румунија, Мађарска, Грчка – најрањивија чланица ЕУ по величини дуга БДП-а после Италије - 103,4%) до сада одобрено преко 600 милијарди евра. Раст незапослености би могао у наредном периоду да буде и већи него с почетка 2010. године (Шпанија је једна од земаља ЕУ на коју је криза највише утицала, што се одразило на буџетски дефицит и високу незапосленост - 20% са тенденцијом пораста), показујући да краткорочна решења неће зауставити кризу. Може се закључити да ће механизми за очување радних места и индустријских потенцијала бити изазов и за економски најјаче земље у ЕУ⁹. Читава политичко-економска ситуација унутар ЕУ додатно је поремећена и поједначним интересима и проблемима са којима се суочавају чланице, пре свега државе оснивачи ЕЕЗ - од проблема са националним буџетским дефицитом, преко проблема реформе неких политика ЕУ, па све до основног проблема, што би била - удаљеност грађана ЕУ од читавог процеса - “пројекта ЕУ”. Политички, ЕУ може трепети последице због спровођења либералније експанзионе економије претходних година (неолиберални сегменти ЕУ), која је уосталом, један од узрочника тешких последица привредне кризе.

⁹Важна одлика која би се могла користити за разматрање будућег правца развоја јесте да се Европска унија, по први пут, нашла пред проблемом нејединствених ставова економске политике или макар драстично различитих погледа на државну интервенцију на слободном тржишту (државни протекционизам је узео маха глобално, као и међу најачим економијама ЕУ, што показује током 2009. године, финансијска помоћ аутомобилском сектору - шведске администрације „Волвоу“ и „Сабу“, британске „Јагуару и Леднроверу“, немачке „Опелу“, а Русија је подигла стопу царине на увоз аутомобила како би заштитила сопствену производњу.

Оцењује се, такође, да је економска криза утицала много лошије и на регион западног Балкана од очекиваног. Западни Балкан је већ дужи период суочен је са извесним бројем спорних економских и политичких питања која могу утицати на безбедност, стабилност и просперитет у региону. Реформа и помирење тек треба да се “учврсте”. У највећем делу западног Балкана, главни приоритет је успостављање државних институција, као и боље управљање. У већини земаља тек треба успоставити чврсте професионалне, непристрасне и одговорне државне службе. Незапосленост је и даље веома висока, а потребне су даље реформе у области запошљавања и социјалне политике. Значајно повећање дефицита текућег платног биланса који је забележен у читавом региону, повећава ризик у будућности, а макроекономски проблеми и изазови расту, са или без утицаја међународне финансијске кризе.

ФИНАНСИЈСКА ПЕРСПЕКТИВА ПРОШИРЕЊА

Повезаност стратешких циљева ЕУ и капацитета за нова проширења у корелацији су са буџетским изазовима и димензијом трошкова у наредном периоду, односно, пројекцији наредног буџетског периода ЕУ од 2014-2019. године. У фокусу су, са директним импликацијама на даљи ток проширења, ниво финансијских средстава којима ЕУ буџетски може располагати, као и питање око финансирања и операционализације нове институционалне архитектуре ЕУ, у којој увећани број чланица ЕУ оставарује своје интересе у ЕУ.

Од посебног интереса за развој ЕУ је довођење у везу монетарне политике са ситуацијом унутар ЕУ, уз опасност да би се следећи буџетски период, условљен финансијском и економском кризом, могао карактерисати променама, турбуленцијама и евентуалним прилагођавањем финансијског система новим условима. Монетарна политика може да представља област у којој се у најбољој мери испитује домен будуће праве интеграције¹⁰.

¹⁰ У последњих десет година, јединствена европска монетарна политика (увођење евра) допринела је очувању стабилности у кризи. Ова политика и политика проширења представљају најзначајнија достигнућа а, услови које су садашње земље чланице морале да испуне да би постале чланице монетарне уније (критеријуми конвергенције) дочекаће све будуће чланице ЕУ.

У временима економске кризе у ЕУ, јавља се и могућност брже интеграције, која не мора искључиво да подразумева пуно чланство у економској и монетраној унији, већ може да буде ограничена на један или други аспект тих односа. Да би се могућност сагледавала као релевантна, требало би детаљније размотрити идеју проширења зоне евра, будући да је то једно од решења у финансијским кризним временима или у каснијој фази развоја ЕУ (проширења) реалност¹¹. С друге стране, имајући у виду тежину и озбиљност актуелне економске кризе у ЕУ, глобални и унутрашњи изазови унутар ЕУ би могли да изврше снажан притисак на обликовање осталих политика на нивоу ЕУ (од унутрашњег тржишта, преко политике миграције, заједничке енергетске политике, све до заједничке спољне и безбедносне политике)¹².

На ова питања, државе потенцијални кандидати немају никаквог утицаја, али далеко од тога да налажење решења није важно за ове државе. Тај одговор је важан јер дефинисањем будуће визије ЕУ, биће разјашњена и визија Западног Балкана, и сваке државе шире. А тек тада ће се потврдити да је придруживање ЕУ историјска категорија.

ИЗАЗОВИ И ПЕРСПЕКТИВЕ ПРОШИРЕЊА ЕУ

Од истог значаја је разматрање одговора поводом новијих фактора који би могли, такође да утичу далекосежније на исход будућег развоја ЕУ – мисли се, пре свега на ставове грађана држава чланица ЕУ о далеко нижем нивоу стандарду живота унутар ЕУ у односу на претходне деценије, а самим тим и утицају јавног мњења око даљег проширења ЕУ. Како су политичка руководства у савременим условима принуђена само да реагују на догађаје који се покрећу из различитих интереса, грађани би могли постајати све незадовољнији и гневнији због неуспеха њихових лидера да контролишу и руководе догађајима. Постоји могућност да преовлада став грађана да политичке етаблиране системе сматра суштински неспособним да произведу заиста

¹¹ Из међународних финансијских институција већ су се јављали предлози да Европска централна банка (ЕЦБ) омогући неким земљама да учврсте евро као званично средство плаћања. Те би земље биле у сличном статусу као Црна Гора или Косово (Албанија разматра услове увођења јединствене монете у национални монетрани систем) јер би им званичан новац био евро, али не би биле чланице економске и монетарне уније. За сада нема изгледа да ће ЕЦБ прихватити нешто слично, али има смисла размотрити на чему је тачно заснован предлог.

¹² Констатовано у зборнику радова Факултета за економију, финансије и администрацију: “Ефекти интеграције Србије у Европску унију” (из октобра 2009. године).

популарне и харизматичне лидере – лидере који би били способни да побуде поверење својих следбеника. Опадање интереса гласача је очигледно, пре свега, због нарастајуће економске кризе, неизвесне будућности, неразумевања функционисања институција и утицаја ЕУ на националне проблеме, извесног политичког засићења, као и бројних афера у којима су учествовале политичке личности на различитим нивоима. С тим у вези, познато је да постоји значајно смањење подршке будућем проширењу. За претходно проширење ЕУ, срећна околност је била чињеница што је пријем нових чланица зависио од власти и парламената, а не од бирача у старим чланицама¹³. На основу истраживања Еуростата (из 2004. године), познато је да би француски бирачи одбили свих 12 нових чланица (проширење из 2004. и 2007), да је којим случајем о томе било организовано изјашњавање грађана путем референдума. И бирачи у другим чланицама оснивачима ЕУ, одбили би бар по неколико нових земаља кандидата. У перспективи, пријем сваке нове чланице могао би да захтева референдум у државама чланицама ЕУ. Применом Лисабонског уговора, Европски парламент и национални парламенти, имају могућност јавног изражавања око евентуалних политичких резерви везаних за чланство одређене државе у ЕУ. Такође, процес ратификације пријема нових чланица ће се одвијати у 27 скупштина држава чланица ЕУ, што ће представљати велики подухват, а да би се обезбедио његов успех, биће потребно учинити доста на промени мишљења гласача и стварању повољније атмосфере од ове која је актуелно присутна.

Узимајући у обзир досадашњи ток развоја ЕУ, лако се констатује да је данашња ЕУ битно другачија институција од пре десет, двадесет или тридесет година. Тиме се потврђују мишљења да ЕУ представља “покретну мету”, услед честих унутрашњих промена и фазних криза, које овај економски, политички и правни систем чине веома динамичним, а који ће се и у будућности константно мењати. Зато унутар ЕУ увек постоји много отворених политичких питања¹⁴. Питање: да ли ЕУ са 27 чланица може

¹³ Мора се имати у виду и одржавање националних избора у великом броју држава у будућности, који у основи показују одређено већине грађана за задржавање постојећег стања, односно, ширења страха од проширења граница, што за резултат има негативан став према променама. Или се може тумачити да су стрепње од проширења одраз слабости ЕУ.

¹⁴ Као што се поставља питање одрживости Европске комисије од 27 држава чланица, исто тако поставља се питање да ли Европски парламент може експресним гласањима да задовољи процес усаглашавања или саодлучивања у бројним споразумима? С обзиром да свака земља чланица има свог члана Комисије (27), да ли и Европски парламент треба да има 27 сектора (ЕП актуелно има 18 сектора) јер „извршна функција“ треба да одсликава „парламентарну“.

истом брзином да остварује интеграције у свим областима, такође може да представља дилему. Пријем нових земаља (проширење из 2004-2007. године) увећао је број држава чланица за 80% (са 15 на 27), иако је повећању броја становника ЕУ допринео са само 27%, а повећању бруто националног дохотка са само 5,5%. Драматично повећање броја држава чланица троструко је увећало број могућих комбинација билатералних односа, што односе чини додатно сложеним. У европским институцијама сада се, уз претпоставку да министарским конференцијама присуствују само по два представника из једне државе, у сали за конференцијским столом, налази најмање 60 људи, што отежава и само одржавање састанака (постоје примери да се саговорници из држава чланица на највишем нивоу уопште не упознају). Док су се у иницијалној „шесторки“ (земље оснивачи) налазиле три велике и три мање земље, данас доминацију имају мање државе, којих је три пута више од великих. Да ли то може довести до формирања језгра чланица оснивача ЕУ и периферних чланица ЕУ?

У даљој разради овог текста, могло би се лаконски поставити још једно контрадикторно питање - где су границе Европе и да ли ће се оне мењати у перспективи од десет година? Преиспитивање даљег ширења граница ЕУ, нивоа интеграција и продубљивања сарадање, у фокусу је развоја ЕУ већ неколико година, са свим ризицима и предностима комплексних друштвено-политичких импликација проширења ЕУ. Западни Балкан је већ сада део ЕУ и из овог аспекта, није споран. Европски континент, међутим, распростире се све до Кавказа, а обухвата и Турску. Ако се узме у обзир да се преговори о чланству воде са Хрватском, Исландом и Турском и ако се окончају успешно, број чланица би се могао увећати на 30 земаља; додајмо у перспективи, појединачно или групно, Македонију, Албанију, Црну Гору, Србију, Босну и Херцеговину и евентуално и „Косово“ (у међународним односима, Косово и Метохија се третира као међународна управа у оквиру Резолуције 1244 Савета безбедности УН), збир би могао бити, рецимо 36. Европска перспектива за Норвешку и Швајцарску је увек могућа и зависи од става њихових грађана или власти. Постоје истраживања и претпоставке да би Гренланд могао да поднесе пријаву за чланство у ЕУ. Заборавља се чињеница да је Гренланд, у оквиру територије Данске, био чланица ЕУ 1973. године, али да је иступио 1985. године после одржаног референдума око питања угрожавања

политике рибарства као најважније гренландске привредне гране. А, према ЕУ гравитирају и државе „Источног партнерства” - Украјина, Молдавија, Грузија, Јерменија, Азербејџан и Белорусија, тако да би потенцијални број држава чланица ЕУ могао бити чак 44. При садашњем институционалном аранжману, то би значило нумеричку доминацију Источне над Западном Европом. Отуда се морамо запитати да ли је овакав пројекат проширивања ЕУ уопште спроводив.

За закључак, реалнија је перспектива и димензија проширења, уз претпоставку да би следио, прво пријем Хрватске и Исланда, а да би се улазак земаља западног Балкана, евентуално Турске, могао очекивати тек касније. Индикативна су иступања појединих високих званичника територијално мањих држава чланица ЕУ (на пример, Данске и Луксембурга), којима се најављује да би следећи “талас” проширења могао уследити тек од 2020. године. Пријем држава са бившег совјетског простора највероватније не би био актуелан ни за ову, ни за наредне две генерације.

СИТУАЦИЈА НА БАЛКАНУ

Званичници ЕУ се у већини слажу у оцени да земље западног Балкана имају јасну европску перспективу, без обзира на тренутни период реформе устројства ЕУ и економско-финансијску кризу. Земље западног Балкана су у протеклој декади направиле несумњиво велики корак у процесу демократизације друштва, стабилизације безбедносних прилика и економских реформи, те је европска интеграција Балкана политичко и стратешко опредељење ЕУ. Као наставак започетих процеса, и наредни деценијски период напредовања ка пуноправном чланству у ЕУ, оцењиваће се на бази утврђене политике кондиционалности, односно на основу појединачног испуњавања копенхашких и других услова дефинисаних од стране ЕУ.

Са друге стране, релевантна је аргументација која иде у прилог мишљењу да је очување курса европске политике проширења, у сложеним временима попут данашњег и у догледној будућности, изложено бројним искушењима. Евентуално озбиљнији билатерални проблеми између земаља региона, попут словеначко-хрватског спора о границама или грчко-македонског о имену ове последње, могућег спора српско-хрватске границе на Дунаву или проблем око острва Велики Ској и Мали

Ској, као и реке Уне, између Хрватске и Босне, такође могу бити од утицаја на одређено успоравање процеса проширења (један од услова ЕУ за претенденте на чланство односи се на регионалну и добросуседску сарадњу, као предуслова стабилности на дужи рок). Преовлађујуће становиште чланица ЕУ, бар за сада, јесте да билатералне спорове не треба повезивати или тиме условљавати европске аспирације земаља, али и да исте треба разрешити пре уласка у ЕУ.

Са друге стране, овим размишљањем се планира и разматра будућност у ситуацији када је садашњост крајње сложена, не само у нашој земљи и нашем најближем суседству, него и у другим земљама. Имају се у виду темељне анализе препознатих потенцијала Србије, као и услови и ограничења у којима се актуелно остварују политички, економски, социјално-друштвени и развојни циљеви. Налазимо се у временском периоду кога карактерише специфично стање међународних односа, изазваним нарушавањем међународног права и легитимитета суверених држава. Србија се сусреће са проблемима и изазовима, како у животној средини, тако и у социјалној, економској, научној, образовној, законодавној и другим сферама живота. С тим у вези, неопходно је утврдити јасан оквир у којем Србија може деловати на начин да оствари потребне економске и друштвене реформе и истовремено заштити оно што дефинише као свој национални интерес. Светска економска и финансијска криза се додатно, негативно одразила на макроекономску ситуацију у Србији и другим земљама региона. Волатилност макроекономских показатеља српске привреде, као и фискалне политике, били су константно под утицајем неекономских фактора (наслеђени унутрашње-државни проблеми из деведесетих година, питање статуса Косова, чести избори и друго)¹⁵. Након брзог раста српске економије у периоду 2000-2008. године, њену привреду карактерисаће у наредним годинама велика зависност од спољног финансирања, могућност даљег слабљења националне валуте, угрожавање сервисирања спољног дуга, слаба конкурентност домаће привреде и други значајни фактори.

¹⁵ Како је констатовано у зборнику радова Факултета за економију, финансије и администрацију: "Ефекти интеграције Србије у Европску унију", Београд, октобар 2009.

Најбољи излаз из овакве ситуације ће захтевати огромну државничко-административну вештину. Неопходно је утврдити и обресе развоја међународног система, који више није прост, униполаран систем, већ се ради о новом сложенијем систему у којем и друге силе, може се рећи, и надлазеће економске силе најмногољуднијих земаља света, постају све релевантније. У таквим околностима, прилагођавање сваке државе новонастајућем свету су неопходне, како би се интереси земље и народа остварили у што већем обиму. Све то, делимично омогућава утврђивање компаративних предности сваке земље појединачно и прилагођавање ширем међународном окружењу које се усложњава и мења.

Мора се имати у виду да спровођење овог приоритета није, нити ће бити тако лак задатак, будући да би се могло констатовати да Србија и даље има неколико “отворених” политичких питања. Прилагођавање новим међународним околностима Србија је започела са значајним закашњењем. Спољнополитички курс Србије, како у смислу стварања, тако и реализације нове спољне политике, почео је да се мења тек 2000. године, а потпуно самосталну и у том смислу функционалну спољну политику, Србија је почела да води шест година касније када је постала независна држава.

ЗАКЉУЧАК

Глобална дешавања и унутрашњи изазови саме ЕУ и држава чланица ЕУ представљаће њихов приоритет за дужи период у циљу стварања услова економског опоравка. ЕУ предстоји период када ће морати да демонстрира и спроводи кохерентнију заједничку политику и да усагласи и координира најважније приоритете, бар после консолидовања новог петогодишњег новог сазива Европске комисије (2009-2014). Економски “реализам” свакако говори у прилог политике проширења ЕУ, али је очигледно да је неопходно и временски ускладити стратешке циљеве појединих држава чланица и капацитет ЕУ за нова проширења, док ће приоритет грађана ЕУ, за дужи период, бити суочавање са незапосленošћу, уз очување животног стандарда на нивоу развоја постојећег унутрашњег тржишта ЕУ. У сваком случају, у следећих пет до десет година, у зависности од коњуктуре унутар ЕУ, превазилажења економске кризе, примене Лисабонског уговора и функционисања нових институција ЕУ, одређене засићености проширењем ЕУ, које ће потрајати извесно време, док су критеријуми за

улазак и добијање средства за нове чланице већ давно поштрени, Балкан ће бити у центру настојања ЕУ да се односи у региону помире, питање граница дефинитивно реши, а да се односи међу државама пацификују до мере која је на снази у ЕУ¹⁶.

Последице евентуалног одлагања ширења ЕУ биле би умногоме значајније за балканске земље, него за ЕУ. Извесно је да би ЕУ имала занемарљив економски губитак, јер делимична тржишна интеграција са земљама западног Балкана свеједно постоји и без њиховог чланства у ЕУ, док би регионални ризици одлагања проширења били још већи. Мале балканске земље које традиционално траже ослонац у утицајним европским државама, земље са ограниченим тржиштима и са слабо устројеним економијама, ниским животним стандардом, где су скромни или лоши односи са суседима традиција - са овог временског аспекта не пружају довољно уверења да би одржали стабилност, сопствену или регионалну. У том случају, размотрило би се да би ЕУ могла да их прими групно у чланство.

Евентуални останак Србије изван ЕУ, из свих других разлога изузев оног заснованог на изузетно снажној реформи, био би ризичан и скупљи него улазак у Унију. Велико је питање да ли би Србија, поготово на дужи рок, могла самостално да гради перспективу ван оквира ЕУ. Положај српске економије битно ће зависити од способности да се уклопи у шире оквире, пошто економски амбијент зависи и од интерних, али и екстерних економских фактора. Антиципација непогодности уласка Србије у ЕУ могла би да се промени само у случају већих дегенеративних промена у Унији које би довеле до изласка неких земаља или чак до њеног распада. Тај развој догађаја, аутор сматра мало вероватним, без обзира на новија збивања у ЕУ, али се често у средствима јавног информисања апострофира као могућ.

Имајући у виду проблем правилног разумевања система рада ЕУ и неефикасног начина комуницирања са грађанима, на нивоу читаве ЕУ, влада уврежено мишљење да је ЕУ, уопштено посматрано, неприступачна бирократска институција, дистанцирана од обичних људи, које функционише по компликованим, нејасним и понекад чак

¹⁶ Од недавно је у оптицају (европско) размишљање, идеја или намера изнета у листу Економист (*The Economist*), у сада већ познатом чланку *"Entering the Yugosphere"* којим се описује стварање поменуте "југосфере", заједнице и објективне зоне балканских држава, као алтернативе ЕУ. Ова зона би била у најближим могућим институционалним односима са ЕУ, али би њене државе биле више упућене једна на другу, неголи на саму Унију.

нелогичним процедурама. Посебно је важно да јавност, српско друштво у најширем смислу речи, створи далекосежнију слику развоја ЕУ, а последично, сопственог развоја и/или дугорочније размишља како би Србија требало да изгледа у будућности, схвати значај визије и препозна своју улогу у реализацији визије, а сви заједно, са институцијама државе, спроведу стратешке циљеве. У сагледавању, структурирању и елаборирању визије Србије у даљој или скоријој будућности, полази се од опште потребе развоја стратешких и дугорочних циљева Србије и српског друштва уопште. Стога је неопходно дефинисати и дати на разматрање кључне развојне приоритете Србије, односно профил модерне Србије у будућем времену, што иначе није довољно присутно у академским дискусијама и научним круговима, а пре свега кроз медије масовне комуникације у широј јавности.

Превазлажење кризног периода, односно, период консолидовања и успостављања институционалног устројства ЕУ може бити од суштинског значаја за будућност ЕУ на начин да утиче на побољшање економске и политичке димензије интеграције. Институционалне промене произведене ступањем на снагу новог Лисабонског уговора, омогућиле су избор новог (првог) сталног председника Европског савета (петогодишњи мандат), као и високог представника и потпредседника Комисије задуженог за спољну и безбедносну политику ЕУ. Успостављање Службе спољних послова ЕУ (*енг. European External Action Service*) представља ново политичко и организационо искушење за ЕУ и земље чланице. Проћи ће неколико година у циљу превазилажења присутне психологије императивног спровођења националних интереса током и кроз координацију заједничких спољно политичких наступа ЕУ на међународном плану. Нов сазив Европске комисије (ступањем на дужност од фебруара 2010. године) предложио је одређени пакет мера за превазилажење проблема са којима се ЕУ актуелно суочава. Током развоја ЕУ, сваки сазив Европске комисије је остварио одређени успех, често у вези са главним уговорним променама. Први сазив је остао упамћен по тзв. Жак Делор Комисији (успостављање јединственог тржишта), други за Уговор из Мастрихта тзв. Жак Сантер Комисија (лансирање евра), Комисија Романо Продија је остала упамћена по “великом” проширењу на Исток, а Баросо Комисија (2004-2009) остаје забележена у историји за предузимање иницијатива ЕУ у суочавању са климатским променама и ратификацију (примену) Лисабонског уговора.

Свака од ових постигнућа био је корак напред за Европу. ЕУ би требало да постави као задатак и предложи народима Европе сличан циљ.

УТИЦАЈ РАЗВОЈА МАЛИХ И СРЕДЊИХ ПРЕДУЗЕЋА НА КОНКУРЕНТНОСТ СРБИЈЕ

Александра Лазаревић, Јелена Средојевић, Дане Атанасковић, Андреа Гавриловски, Јована Петровић

Мала и средња предузећа (МСП) представљају основу целокупног економског развоја. Због својих специфичности, исказала су изузетно висок степен флексибилности, прилагођавајући се променама и захтевима окружења у коме су се налазила, обезбеђујући себи не само опстанак, већ и адекватан раст и развој, за разлику од великих предузећа која су преживљавала фазу стагнације па и опадања. МСП се према Закону о рачуноводству и ревизији Републике Србије дефинишу на основу броја запослених, укупних прихода и вредности имовине.

Мала предузећа према наведеним економским параметрима имају мали број запослених радника, уложени капитал и обим пословања. По правилу, њих оснива појединац, предузетник, који је истовремено и власник и менаџер предузећа. Мало предузеће карактерише низак степен специјализације послова, како управљачких, тако и пословних. Пословање малог предузећа је углавном локалног карактера у погледу тржишта и запослености, па тако највећи број послује у области малопродаје, veleprodaje и сектора услуга, а у области производње најчешће је у питању сарадња са средњим и великим предузећима где се захтева брзо прилагођавање или где је пословање сезонског карактера. Значајна компаративна предност ових предузећа огледа се у високом степену тржишне флексибилности, ниских фиксних трошкова, које су извор иновација, обзиром да су најпогоднија за примену предузетничке иницијативе и креативности које доприносе профитабилности улагања капитала.

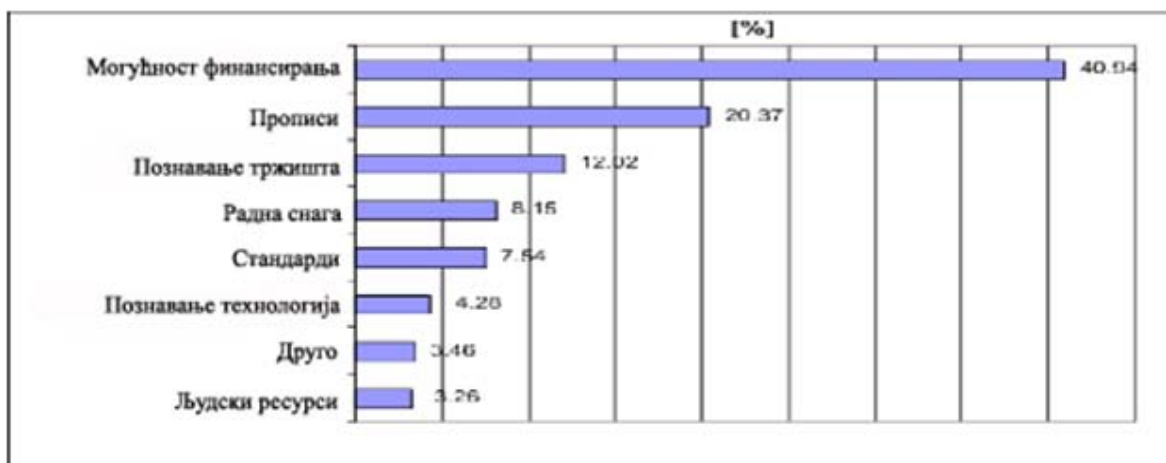
Средња предузећа се најчешће дефинишу и утврђују на основу броја запослених, где могу имати између 100 и 300 запослених. Она се налазе на прелазу између малих и великих, тако да имају одређене сличности и са малим и са великим. Предност средњих у односу на велика предузећа је у већој флексибилности на тржишне и технолошке промене. Подела рада и сарадња су развијене у овим врстама предузећа, и карактерише их релативно висок степен специјализације пословних

процеса, која води повећању укупне флексибилности предузећа. И у средњим, као и у малим предузећима ниски су фиксни трошкови, тако да питање економије обима није од толике снаге за ова предузећа, колико је важно за велика. Средња предузећа су доминантна у структури привреде једне средње економски развијене земље.

ЗНАЧАЈ РАЗВОЈА МАЛИХ И СРЕДЊИХ ПРЕДУЗЕЋА У СРБИЈИ

МСП се сматрају главном покретачком снагом економског развоја једне земље. Значајна су за успешни тржишни развој земаља у транзицији, па тако и за Србију. Њихова компаративна предност је у томе што су флексибилна, могу брзо да се адаптирају на промене и да задовоље захтеве тржишта. Доприносе порасту запослености и могу на дужи рок да обезбеде значајан допринос свих запослених. Помажу и реструктурирању привреде, тако што апсорбују сувишне раднике. Најзначајнија улога сектора малих предузећа огледа се у развоју конкурентности на нивоу националне економије у функцији унапређења међународног пословања домаће привреде. Конкурентска способност малих предузећа представља основ за успешно тржишно позиционирање националне економије на глобалном тржишту. Из свега наведеног могу се истаћи и основе значаја развоја МСП у Србији, које се огледају у следећем: стварају услове за примену предузетничког понашања у привреди, јачају конкурентност привреде, утичу на јачање приватне својине, која је непобитни будући носилац привредног развоја Србије.

У земљама у транзицији стварање развијеног сектора МСП је део економских реформи. Иако се на том пољу доста урадило, проблем лежи у њиховој примени. У Србији и даље нема доследне политике према МСП. Развој овог сектора заостаје због недостатка у законодавству, уопште разумевања предузетништва, лоше инфраструктуре и недостатака финансијских средстава, и управо су то главне препреке за њихов даљи развој. Како би се оне превазишле најбитније је стварање адекватног политичког и економског амбијента за изградњу јаког и развијеног сектора. Конкретни недостаци и проблеми који постоје у пословању МСП дати су на следећем приказу, добијеном из истраживања РДА Банат.

Слика 1. Проблеми у пословању МСП у Србији ¹

Као највећи проблем у пословању МСП наводе се финансијска средства и не може се избећи тврдња да је то најкритичнији фактор који утиче на укупно функционисање сектора МСП. У прилог томе јесу и резултати везани за издвајања за пројекте везане за истраживање и развој која једва превазилазе 4%. Треба напоменути да би се повећање финансијске моћи предузећа позитивно одразило и на финансирање ових активности. Непознавање законских оквира пословања, као и неадекватно познавање тржишта су следећи фактори, који после финансијских представљају највеће проблем у пословању МСП. У том погледу стање остаје проблематично и поред Владиних напора на том пољу, као што су бројне активности институција за нефинансијску подршку МСП. Подаци везани за радну снагу и људске ресурсе, показују да је радна снага значајнији проблем од питања људских ресурса, иако се људски ресурси могу третирати као високостручни кадар, који по правилу и подразумева иновативни потенцијал уопште.

Да би се створило најбоље пословно окружење за развој МСП у Србији, држава треба најпре да ради на стварању повољних услова за рад МСП, и како Трбовић (2009) наводи:

“истовремено настављајући да придајемо посебан значај страним улагачима као посебној групи привредника који доносе нашој земљи преко потребан капитал, нове технологије, приступ страним тржиштима, савремен начин пословања а са тим и веће пословне и извозне могућности” (с. 2).

¹ Анализа потреба малих и средњих предузећа у региону Баната, Регионални центар за друштвено економски развој – Банат, Зрењанин, 2006.- 2007., стр. 14.

Даљи значај развоја МСП у Србији се може илустровати и са квантитативног аспекта. Мала и средња предузећа у Србији чине 99,8% укупног броја предузећа, али је готово 40% регистрованих МСП концентрисано у Београду и Јужнобачком округу, па одатле треба указати и на потребу јачања слабије развијених региона. МСП у економији Србије запошљавају 67,2% укупног броја запослених. Она у економији Србије учествују са 66,6% у промету, са око 35% у бруто домаћем производу и са 59,1% у бруто додатој вредности. У извозу Србије МСП учествују 45,9%, у увозу 60,5% и у инвестицијама 58,7%.²

ДИЈАМАНТ НАЦИОНАЛНЕ КОНКУРЕНТНОСТИ СА АСПЕКТА МСП

Факторски услови

Квалитет инфраструктуре у Србији није на високом нивоу. Према последњем Глобал Компетитивнес Индексу (*енг. Global Competitiveness Index*), Србија се налази на 122. месту од 139 посматраних држава. Квалитет инфраструктуре је од великог значаја за МСП која немају тако добро изграђене ланце дистрибуције као што имају велика предузећа. Ово се углавном односи на квалитет путева и инфраструктуре за авио саобраћај, док је квалитет железница боље оцењен. Постоји и проблем приликом извоза путем железнице, јер Железница Србије нема велики број вагона којима је дозвољено да се крећу пругама земаља ЕУ. Разлог томе је неиспоштован захтевани ниво квалитета. Оно што је позитиван помак за сектор МСП у Србији је побољшање телекомуникационе инфраструктуре. Покривеност фиксне и мобилне телефоније и интернет сигнала је боља, али још увек није на задовољавајућем нивоу.

Што се тиче људских ресурса, који је од значаја за развој МСП, постоји низак проценат високо образованих људи. Присутан је и проблем одлива мозгова. Већ дуже време се доказује чињеница да се у Србији школују добри математичари и електротехничари, а будући да држава и даље издваја недовољан проценат БДП-а за науку и развој, не чуди што велики број квалитетних младих стручњака одлази у иностранство. Образовни систем у Србији није повезан са потребама тржишта рада, што је још један негативан фактор за развој МСП. Будући да се људски капитал сматра

² МСП у економији Србије. доступно на: <http://www.merr.gov.rs/sr/c/odeljenje-politiku-razvoja-malih-srednjih-preduzeća> (17. септембар 2010. године)

за најбитнији, у интересу компанија је да одаберу и привуку најбоље појединце са тржишта рада. Због тога је од изузетног значаја развијање сарадње предузећа са универзитетима.

Стратегија, структура и ривалитет

У Србији су донети многи закони који су од значаја за побољшање пословне климе за развој МСП. Услед недовољне уједначености примене ових закона, Србија се по примени права приватне својине налази на 122. а по праву интелектуалне својине на 111. месту од 139. државе.

Основа за праведно тржишно надметање је стварање правног оквира у коме предузећа послују. Влада Србије је донела законе како би допринела стварању оквира. Чини се да се закони не примењују довољно уједначено на шта указује и чињеница да је ефикасност антимонополске комисије у Србији на ниском нивоу. Корупција се и даље јавља као највећа препрека постизању већег нивоа конкурентности Србије. Присутан је и утицај државних званичника у доношењу одлука, што је особина карактеристична за бивше социјалистичке државе и не доприноси независном раду институција.

Ниво образовања менаџера у Србији није на високом нивоу што објашњава зашто је ефикасност корпоративних одбора на ниском нивоу (134. место од 139 посматране земље).

Сродне и помоћне гране

За МСП је важно удруживање у кластере. На тај начин су много бољи начин повезани са добављачима и другим компанијама са којима продубљују сарадњу и наступају заједно на тржишту. Удруживање у кластер пружа прилику за додатна побољшања, како основних, тако и помоћних делатности. Развој кластера у Србији је далеко од економски развијених земаља, и овде је Србија на 122. месту према глобалном извештају конкурентности.

Повезаност предузећа са научно-истраживачким институцијама је битна за иновације, које даље доводи до побољшања конкурентности и које је од највећег

значаја за развој МСП. Конкурентност Србије и у области иновација није на завидном нивоу и према овом критеријуму, налази се на 88. месту, а још више забрињава податак да је на 108. месту према улагањима компанија у истраживање и развој.

Услови тражње

Од 1. јануара 2010. године почела је примена Прелазног трговинског споразума између Србије и ЕУ. Циљ споразума је успостављање зоне слободне трговине између предузећа Србије и ЕУ, тако што се српско тржиште отвара постепено (у року од 6 година), а тржиште ЕУ, уз мали број изузетака, одмах.³ Поред овог трговинског споразума, значајни за развој МСП су и потписани споразуми Србије са Русијом и Белорусијом, као и могућност пласирања производа и услуга на тржиште ЦЕФТА.

Услови тражње диктирају одређени квалитет производа које произвођач мора да задовољи уколико жели да се надмеће на тржишту. Један од проблема Србије је и недовољна рафинисаност купаца. Предузећима у Србији није страна да се сусрећу са проблемом када купцима треба да доказују квалитет свог производа.

КЛАСТЕРИ И КОНКУРЕНТНОСТ

Конкурентност на националном нивоу зависи од конкурентности на нивоу предузећа, а један од начина за постизање конкурентности привреде на националном нивоу је концепт кластера, нарочито у погледу малих и средњих предузећа. Раст малих и средњих предузећа је покретач развоја у тржишним привредама и земљама у транзицији. Удружујући се у кластере МСП покушавају да надокнаде оно што сваком малом и средњем предузећу недостаје, а то су кадрови, финансије, сировине, нова знања, технологије и сл. Кластери представљају важан елемент у процесу унапређења конкурентности, продуктивности и развоја МСП.

Улога државе је значајна у смислу стварања амбијента у којем би се стимулисало удруживање МСП у кластере и повезивање са универзитетима, институтима и другим научним установама, у функцији бржег развоја кластера и целокупне привреде. У Србији је почела да се развија свест о значају умрежавања

³ Привредна Комора Србије (2010), *Трговинска сарадња са ЕУ*, (Е), www.pks.rs.

предузећа кроз кластере што је широко прихваћено у високо развијеним земљама. Почетак развоја кластера у Србији везује се за 2004. годину.

Будући да политика кластера представља водећи концепт регионалног подстицања привреде, развој кластера у Србији треба да допринесе подизању конкурентности малих и средњих предузећа у региону. Постоји уздржаност домаћих компанија када је удруживање у питању, али са друге стране, кластер је тај који треба да им понуди разлоге због којих би они били чланице. Примери добре праксе за постојеће кластере могу послужити као основ за мотивисање компанија да покрену нове кластер иницијативе.

Министарство не прописује подручја и стратегије развоја кластера, као ни облике организовања, процесе вођења и функције актера у кластерима. Оно чиме се Министарство бави је одабир пројеката којима предузећа и институције конкуришу за бесповратна средства. На најбоље пројекте Министарство врши расподелу средстава која су за ту намену издвојена из државног буџета, прати реализацију пројеката који се финансирају и врши евалуацију.

Држава утиче на конкурентност у остваривању повољног амбијента за унапређење квалитета конкурентског окружења, у домену макроекономске стабилности, инфраструктуре, институција образовања, здравства итд.

КЛАСТЕРИ У СРБИЈИ

Министарство економије и регионалног развоја Републике Србије у периоду од 2006. до 2011. године спроводи вишегодишњи *"Програм за подршку развоју кластера"*. Програм има за циљ да подстакне привредни развој, раст запошљавања и извоза кроз умрежавање предузећа, истраживачко-развојних институција и пословних удружења у кластер. Бркановић (2009.) каже да је:

„...циљ државе је да подстакне економски раст и развој и тако подигне животни стандард грађана. Једини начин да се то оствари јесте повећање продуктивности и конкурентности компанија, а кластери су добар инструмент за то. Јаки кластери привући ће стране инвеститоре.”

Министарство економије спроводи „Програм развоја кластера“ сваке године. Помаже кластерима у успостављању контаката са другим компанијама, институцијама и кластерима, у земљи и иностранству. Пружају се информације о донаторским пројектима и програмима ЕУ за које кластери могу да конкуришу. Ради се и на промоцији кластера и организује се годишња конференција о кластерима.⁴ То није довољно. Да би имали јасан кластерски приступ у Србији и ефективне резултате, потребно је да се укључе и друга министарства (пре свих министарства науке и образовања). Само системски приступ изградњи концепта кластера може довести до јаких и одрживих кластера у Србији.

Кластери у Србији су још увек у почетној фази развоја и немају активности које могу значајније утицати на пораст њихове конкурентности. Већи кластери (аутомобилски, софтверски, дрвни...) спровode активности на побољшању процеса производње компанија, како би она била у складу са међународном методологијом и стандардима. Ипак, највећи део њихових активности усмерен је на промоцију, заједничко учешће на сајмовима и проналажење партнера у иностранству. Кластери су прошли кроз три фазе развоја, а сада је циљ да пређу у четврту - одрживост, јер су се испољили и одређени недостаци, као што је недовољан интезитет веза међу појединим члановима, недостатак масе и великих предузећа, слаба сарадња са научним и образовним институцијама и недостатак кластер менаџера. Проблем је недостатак потребне иновационе инфраструктуре. Велика је разлика у потребама предузећа и услугама које им се нуде. Недостатак финансијских ресурса је најчешће ограничење за предузећа да користе услуге истраживачких институција.

Већи број МСП није заинтересован за технолошке иновације, зато кластери представљају одлично окружење.

⁴ Програм за подршку развоја кластера, Министарство економије и регионалног развоја, <http://klasteri.merr.gov.rs/>

СВОТ (енг. SWOT) АНАЛИЗА

Како би се дале препоруке за бољи и ефикаснији развој сектора МСП у Србији, сви претходно наведени подаци и анализе биће сумирани СВОТ анализом на дату тему. Извршена је анализа снага, слабости, претњи и шанси за сектор МСП. Резултати анализе приказани су у следећој табели:

<p style="text-align: center;"><u>СНАГЕ</u></p> <ol style="list-style-type: none">1. Производна и тржишна флексибилност2. Дobar географски положај3. Подршка државе4. Бројност МСП5. Јефтина релативно квалификована радна снага6. Упорност предузетника и власника МСП	<p style="text-align: center;"><u>СЛАБОСТИ</u></p> <ol style="list-style-type: none">1. Недостатак извора финансирања2. Низак ниво квалитета производа/услуга3. Недостатак предузетничког духа (неиновативност, недостатак радних навика)4. Неразвијене менаџерске вештине5. Низак технолошки ниво6. Слаба организованост сектора МСП7. Неинформисаност
<p style="text-align: center;"><u>ШАНСЕ</u></p> <ol style="list-style-type: none">1. Развијање кластера2. Финансијска подршка Владе3. Подршка ЕУ и европска интеграција4. Природни потенцијал5. Приватизација друштвених предузећа6. Умрежавање сектора МСП са релевантним институцијама7. Јачање иновативности8. Развој и примена информационе технологије9. Унапређење инфраструктуре	<p style="text-align: center;"><u>ПРЕТЊЕ</u></p> <ol style="list-style-type: none">1. Корупција2. Монополи3. Сива економија4. Светска економска криза5. Неразвијени финансијски извори (не-банкарски)6. Нестабилност и неразвијеност тржишта7. Нестабилан економски и политички систем8. Бирографија9. Неповезаност и неразвијеност институција подршке сектору МСП

ПРЕПОРУКЕ

Из претходне СВОТ анализе се може закључити да, је Влада у Оперативном програму Стратегије развоја конкурентних и иновативних малих и средњих предузећа препознала снаге и шансе сектора МСП. Као што су бројне праксе показале, тако и у овом случају, постоји опасност у неадекватном спровођењу стратешког програма.

Финансирање

Слабост која је на првом месту, и у највећој мери стоји на путу развоја конкурентности сектора МСП јесте финансирање, и са аспекта региона најчешће су разлози за то недостатак средстава на локалном нивоу, као и правне препреке за финансијска овлашћења. Управо у том погледу, шанса јесте приватизација друштвених предузећа, као и привлачење страних улагања. Оно што директно утиче на привлачење страних улагања је јачање иновативности, које је наведено у шансама и које се може остварити путем развоја пословних центара МСП који би привукли пажњу донатора и страних пројеката.

Када је недостатак извора финансирања у питању, конкретни проблеми су високе камате на кредите и поштрени услови за добијање кредита од почетка 2009. године као последица светске економске кризе. Приступ капиталу је још тежи за оне предузетнике који немају некретнине или неку другу врсту залога. Иако је учињен напредак у пружању субвенција и гаранција, треба развити омогућавање микрокредита путем небанкарских финансијских институција, као што су микрокредитне организације. Следећи предлог је развој помоћи Гаранцијских фондова и сличних мањих фондова који се углавном заснивају на донаторским пројектима. Усвојен је и закон о инвестиционим фондовима, и управо ту лежи још једна могућност за финансирање МСП. Инвестициони фондови могу утицати на развој МСП путем дугорочног финансирања предузећа у својству мањинског или већинског власника, при чему би се одлуке о финансирању МСП доносиле на основу финансијских извештаја и пројекција предузећа, као и њиховим јасним пословањем. Проблем сектора МСП у погледу финансија је и наплата потраживања, где је процес спор услед немогућности судова да ефикасно процесуирају предмете. Неефикасно спровођење принудне наплате отежава пословање МСП, обзиром да имају далеко мања средства и ресурсе на располагању. У погледу убрзавања процедуре наплате потраживања предлог је ефикасније оспособљавање спровођења судских решења.

Предности удруживања у кластере

Како би се побољшала конкурентност треба подстицати бизнис обуке, консултантске услуге, развијање технолошког нивоа МСП, и подизање нивоа информисаности, где главна шанса лежи у развијању кластера. Кроз кластере МСП могу ефикасније да развију своје пословање, обзиром да имају много веће шансе и могућности да акумулирају технолошке способности и иновације. Кластери МСП омогућавају активирање локалних центара за истраживање и развој, унапређење логистике, прибављање спољних инвестиција, помажу при анализи конкуренције и сл. У том погледу, постоји могућност регионалних, тј. општинских влада да подстакну сарадњу МСП унутар кластера, утицајем на прописе и судску праксу која би ишла у корист МСП, као и организовањем тренинга професионалаца како би се подигао ниво образованости у МСП. Овде треба поменути да је од важности да када предузећа праве стратегију унутар кластера, она мора бити у складу са стратегијама чланица кластера.

Путем кластера могуће је из посебних средстава финансирати и увођење стандарда квалитета, *HASSP* система и стандарда ИСО 9001, ИСО 14001, ИМС и др. обзиром да је и недостатак квалитета једна од слабости везаних за развој конкурентности МСП.

Иновативност

Научно истраживачка и иновациона делатност су од посебног значаја не само за развој МСП, већ и за целокупни развој привреде Србије и њене конкурентске позиције. У том погледу, како је наведено и у самом Извештају о развоју Србије (2009), „*кључна препрека јесте разуђеност и уситњеност научно истраживачких организација*“ (с.109). Забрињавајући је и податак Министарства за науку и технолошки развој - укупна издавања за науку у 2008. износила су приближно 0,5% БДП, што је најнижи ниво у односу на земље ЕУ и далеко испод просека ЕУ 27 који износи 1,9%, што се може уочити и у следећој табели.

	2005	2006	2007	2008
ЕУ - 27	1,82	1,85	1,85	1,90
Бугарска	0,49	0,48	0,48	0,49
Чешка Република	1,41	1,55	1,54	1,47
Мађарска	0,94	1,00	0,97	1,00
Пољска	0,57	0,56	0,57	0,61
Румунија	0,41	0,45	0,52	0,59
Словенија	1,44	1,56	1,45	1,66
Словачка	0,51	0,49	0,46	0,47
Хрватска	0,87	0,76	0,81	0,90
Македонија	0,24	0,21	-	-
Србија	0,43	0,48	0,50	0,50

Слика 2: Учеће трошкова И&Р, % БДП⁵

Још један негативан податак у смислу недостатка иновативности у Србији наводи Трбовић (2009) у свом раду о конкурентности малих и средњих предузећа:

„Истраживачки центри и професори на државним универзитетима и даље су плаћени без да се прави значајна разлика између оних који раде истраживања и оних који их не раде а последњи на жалост представљају већину.“ (с. 12)

Предлог који би ишао у прилог поправљању наведене ситуације везане за иновативност у Србији је да се омогући упошљавање научног капацитета у приватна предузећа. Други предлог се односи на указивање потребе да се оснажи веза између МСП и научно истраживачких институција, и управо се у томе слажу економисти указујући да је та спона од највећег значаја за побољшање конкурентности српске привреде. Стога, потребна је реформа истраживачког рада и издвајање адекватних средстава којима би се стимулисао истраживачки рад.

Инфраструктура

Још један начин којим се може подстаћи развој конкурентности МСП јесте савремено концентрисана инфраструктура у индустријским зонама, при чему се првенствено мисли на индустријске и технолошке паркове и бизнис инкубаторе. Индустријски паркови су специјализоване, добро инфраструктурно опремљене зоне (вода, електрична енергија, телекомуникације и сл.), са лаким приступом

⁵ Извештај о развоју Србије 2009., Републички завод за развој, Београд, април 2010. године, стр. 109.

магистралним путевима и железницама, и као такви су у потпуности прилагођени потребама МСП. Научно-технолошки паркови данас у свету представљају оквир за најбржи развој МСП, који поред изграђене инфраструктуре подразумевају и изградњу лабораторија, центара за испитивање и истраживање, универитета, агенција за трансфер технологије и знања, финансијских институција и сл. Бизнис инкубатори настају реорганизовањем старих пословних или индустријских објеката у већи број малих простора које користе најчешће мала и микро предузећа која немају своје пословне просторије.

У наведеним парковима лежи могућност за ефикасан развој МСП обзиром да, како наводе Грозданић и Савић (2008):

„држава из Националног инвестиционог плана усмерава велика средства у наредном периоду управо за ову инфраструктуру, првенствено на локалном нивоу, заједнички подстицају ће сигурно дати значајне резултате.“ (с. 7)

Будући да су у питању инвестициони пројекти који изискују велика финансијска средства, треба омогућити и учешће приватног сектора, уз стимулативне цене зајмовног капитала и могућност давања гаранција за отплату кредита. Такође, од посебног је значаја унапређивање управљања грађевинским земљиштем.

Пословно окружење

На слици која следи, преузетој из Глобалног извештаја о конкурентности 2010./2011. приказани су фактори које су предузећа навела као најпроблематичнија за пословање. Као највећа потешкоћа наводе се корупција, неефикасна државна бирократија и политичка нестабилност.

Слика 3. Најпроблематичнији фактори за пословање

Управо су то фактори који су наведени у претњама за пословање МСП и њихову конкурентност, што указује на то да држави остаје велики посао како би успела да оствари повољно пословно окружење.

Поред наведеног, једна од великих препрека развоју конкурентности МСП је постојање монопола, што је опет политички проблем. Предлог који следи је независнији рад Комисије за заштиту конкуренције и Антимонополске комисије. Још један проблем за пословање МСП је постојање сиве економије и то услед избегавања великих пореских оптерећења, где би решење било везано за порески систем, и то обезбеђење једноставније пореске пријаве и ниже пореско оптерећење за МСП.

ЗАКЉУЧАК

Иако су МСП један од алата за економски напредак у земљи неоторива је чињеница, нажалост, да се Србија (*енг. Global Competition Report 2010/2011*) а које је обухватило 139 земаља, налази на 93. месту по развијености инфраструктуре, а према квалитету путева на 123. месту. По примени права приватне својине налази се на 122., а по праву интелектуалне својине на 111. месту. Да овоме још додамо утицај светске економске кризе, која је проузроковала да тржиште капитала бележи пад у 2009. и 2010. години, тако да је један од основних проблема препрека бољој конкурентности земље доступност финансијских средстава.

Анализом дијаманта земље уочено је да се факторски услови могу побољшати улагањем у образовање, док се на пољу инфраструктуре интезивно ради. Услови тражње су, благо речено, на ниском нивоу јер купци у Србији углавном нису рафинисани и превише захтевни па као такви предузећа не подстичу на иновативност и побољшање конкурентности. У погледу структуре фирми и ривалитета конкурентност српске привреде не може се обезбедити са постојећом привредном структуром јер производи углавном нису конкурентни ни ценом, ни квалитетом. У последњој, али не најмање битној детерминанти, сродне и помоћне гране, лежи начин унапређења конкурентности привреде. У Србији је формирано 25 кластера из различитих области привреде, који су повећали приход предузећа и научно-истраживачких установа за 50 %. Када се посматра дијамант са аспекта МСП, увиђа се да квалитет инфраструктуре у Србији није на високом нивоу, код људских ресурса, који су носиоци иновативности и креативности, постоји низак проценат високо образованих људи. Присутан је и проблем одлива мозга. Да би тржишно надметање било успешно потребно је не само да се донесу прописи већ и да се спроведу што се у Србији теже спроводи. Једина ствар која је успешна јеспоразум успостављања зоне слободне трговине између предузећа Србије и ЕУ, потписани споразуми Србије са Русијом и Белорусијом, као и могућност пласирања производа и услуга на тржиште ЦЕФТА.

Стратегија развоја конкурентних и иновативних МСП која је у Србији донета за период 2008-2013, потенцира економски напредак и развој земље који захтева потребу развоја конкурентне економије засноване на знању, новим технологијама и иновативности кроз предузетништво. Стопа незапослености је висока, раст БДП-а у односу на ЕУ је и даље мали, продуктивност је најнижа у Европи а ни иновативност није ништа боља. Изазови са којима се сусреће Србија нису нимало лаки и односе се на побољшање свих наведених слабости, од отварања нових радних места до подизања квалитета предузећа и иновативности. У оквиру финансијске подршке, најзначајнији напредак остварен је реализацијом кредитне линије за почетнике (енг. *start up*). При реализацији ове линије, први пут је примењен децентрализован начин прикупљања и обраде кредитних захтева. Даљи развој треба да иде у правцу јачања институционалних капацитета за подршку МСП, поједностављивање правних прописа и смањења административних баријера. Стратешка визија која представља развој

предузетничке економије, засноване на знању и иновативности, ствара снажан, конкурентан и извозно оријентисан сектор МСП и доприноси повећању животног стандарда у Србији.

Један од начина за постизање конкурентности привреде на националном нивоу је концепт кластера који је водећи концепт регионалног подстицања привреде. Спровођењем програма за развој кластера долази до успостављања контаката са другим фирмама и институцијама у земљи и региону. Прошавши кроз три фазе развоја, од промоције кластера, обуке и удруживања, настављајући преко стабилизације и развоја до оперативних капацитета, кластери су започели четврту фазу за њихову одрживост. Снага МСП је у унапређењу, кроз иновативност и ефикасност, чиме постају спремнија за брже освајање тржишта ЕУ. Препоруке које предлажемо су предуслов за даљи раст и развој конкурентности малих и средњих предузећа.

ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ У ФУНКЦИЈИ КОНКУРЕНТНЕ ПРИВРЕДЕ

Александар Завишин, Милан Ђукић, Немања Вејновић, Никола Дабић,
Роланд Фекете

Највећи изазов сваке државе у модерној економији представља повећање конкурентности које је у најужој вези са повећањем благостања. Државе се такмиче како би обезбедиле што боље услове којима би привукле инвестиције и највеће светске компаније које су стварни носиоци конкурентности на микроекономском нивоу. У таквим условима где је иновација основа диференцијације између држава и компанија, знање и наука играју важне улоге. Квалитетан људски капитал као фактор продуктивности је један од најтраженијих ресурса на глобалном нивоу. Процес глобализације и светске интеграције довео је да ситуације у којој су знање и људски ресурси веома мобилни фактори. Значај мобилности знања и квалитетног људског капитала у модерној економији схватиле су и најпросперитетније државе које се услед недостатка истог на домаћем тржишту окрећу увозу са страних тржишта, те на тај начин обезбеђују себи даљи просперитет, одводећи оно најбоље што се нуди.

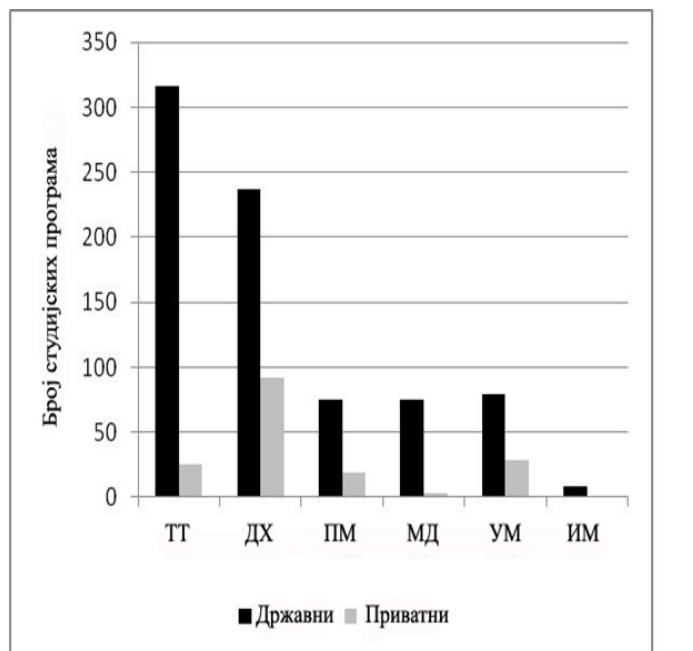
Рад је посвећен анализи постојећег стања образовног система у Србији и одређивању могућег правца његовог развоја, с циљем подизања опште конкурентности. Рад је подељен у неколико целина од којих централно место у раду заузимају следеће две: 1. опис стања образовног система и идентификација појединачних проблема; 2. стратегија развоја образовног система у Србији.

СТАЊЕ ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА У СРБИЈИ И ИДЕНТИФИКАЦИЈА ПОЈЕДИНАЦНИХ ПРОБЛЕМА

Структура образовног система

У Србији постоји 8 државних универзитета од којих само један није акредитован иако је акредитација у поступку, док приватних универзитета има 10, од којих је само 4 акредитовано. Државних факултета укупно има 86, а приватних скоро двоструко мање, 48. До септембра 2010. на свих 18 универзитета укупно је акредитовано 950¹ студијских програма за око 62 хиљаде студената уписаних на прву годину од чега је 84% уписано на државне факултете а преосталих 16% на приватне. На прву годину докторских студија уписано је 3000 студената од чега је 93% на државним универзитетима. У Србији постоји највише студијских програма који су окренути ка техничко технолошким наукама (ТТ) 342. Студијских програма на друштвено-хуманистичким наукама (ДХ) има 330 (погледати графикон 1). На државним факултетима доминирају ТТ науке. Приватни факултети су претежно окренути ка ДХ наукама.

Графикон 1: Подела студијских програма према научном пољу

Легенда:

ТТ	Техничко технолошке науке
ДХ	Друштвено-хуманистичке науке
ПМ	Природно-математичке науке
МД	Медицинске науке
УМ	Уметност
ИМ	Интердисциплинарне, мултидисциплинарне и трансдисциплинарне науке

Извор: Комисија за акредитацију и проверу квалитета, (2010)

¹ Вујичић, П., (2010). *Квалитет студија на приватним и државним*. доступно на <http://ddpext.worldbank.org/ext/DDPQQ/report.do?method=showReport> [приступ 17 октобар 2010].)

На високим школама, које могу бити академских и струковних студија, претежно доминирају школе струковних студија - 64 и све су акредитоване осим Београдске пословне школе која је добила акт упозорења. Високе школе академских студија су у мањини јер их има само 6, од тога 5 у Београду и једна у Новом Саду. Највећи број факултета и високих школа налази се у Београду. Чак 29 високих школа има седиште у главном граду, што представља скоро половину свих високих школа у Србији. Од укупно 152 факултета у Београду се налази 67, што опет представља концентрацију од преко 40% факултета у главном граду.

Просечно време студирања је више од 7,5 година док само 31% студената заврши студије у року. Утврђено је да једино Технолошко-металуршки факултет Универзитета у Београду има стопроцентну пролазност академаца у четврту годину студија, следе Архитектонски 97% и Електротехнички факултет са 92 %. На Саобраћајном факултету пролазност академаца који су завршили трећу годину је 78% а на Економском факултету 72 %. Најмања пролазност на четврту годину је на Факултету ветеринарске медицине, са свега 4,8%, следе Технички факултет у Бору (17%), Православно богословски (23%), Фармацеутски (25%) и Филолошки факултети (30%), показали су резултати истраживања који су студенти 2010 године представили на трибини о Болоњи која је одржана на Факултету организационих наука.²

Чекање на запослење

Грађани Србије, у просеку, на посао чекају четири године, а најтеже до запослења долазе кројачи, учитељи, механичари и продавци. Најтраженија су занимања стручњака за информационе технологије, инжењера електротехнике, економиста, куvara. У септембру 2010. године, регистровано је 721.043 лица на евиденцији Националне службе за запошљавање (НСЗ). У односу на претходни месец, број незапослених је смањен за 3.227 лица или за 0,45%. Број незапослених на евиденцији НСЗ је у односу на септембар 2009. године (737.160 лица) смањен је за 16.117 лица. Према подацима Републичког завода за статистику, из Анкете о радној

² Текст преузет из: Политика, 08.11.2010

снази, из априла 2010. године (реална незапосленост), стопа незапослености је 19,2% (становништво старо 15 и више година), а број незапослених лица је 573 хиљада.³

Издавања за науку из буџета

Према издавању из буџета за развој науке Србија је земља која заузима само дно ранг листе са 0,3% БДП за науку, док привреда улаже око 0,1%БДП⁴ Упркос томе, издавања за науку расту из године у годину од 2001. када су износила 30 мил.евра до 2008. године када је укупан износ улагања из буџета био 100 мил.евра. Највише се финансирају основна истраживања из области хемије, друштвених наука, затим биологије и физике. Са изузетком биотехнике Србија не улаже више од 4мил.евра годишње ни у једну област технолошког развоја. Укупна сума уложена у биотехнику у 2008. години је била 14 мил. евра. Планирано је повећање издавања из буџета до 2014.године када би требало да се из буџета издаваја 1% БДП за науку.

Графикон 2: Издавања за науку у 2007.год(%БДП)⁵

Извор: ОЕЦД Science, (2007), цитирано у Министарство за науку и технолошки развој Р. Србије, (2009)

Ефикасност образовног система Србије

³ Подаци Националне службе за запошљавање, доступно на:

<http://www.nsz.gov.rs/page/info/sr/msaopstenja/avgust10.html>

⁴ Кутлача, Ђ., Семенченко, Д., Недовић, В. & Колић, Ј., (2008). Ефекти интеграције Србије у ЕУ у области науке. FEFA доступно на <http://www.fefa.edu.rs/files/pdf/Studijelstrazivanja/07Nauka.pdf> [приступ 18 октобар 2010].

⁵ Министарство за науку и технолошки развој Р. Србије (2009). Стратегија научног и технолошког развоја Србије од 2010. до 2015.године. доступно на:

http://www.nauka.gov.rs/cir/images/stories/vesti/strategija/strategija_prelom.pdf [приступ 18 октобар 2010].

Ниво улагања у образовање у Србији је низак, свега 3,5% БДП, у односу на 6% БДП што представља просек ОЕЦД земаља⁶. Када се овоме додају и статистички подаци о образовној структури становништва, може да се констатује да је однос државе и друштва према образовању у Србији лош. Улагање у образовање је у корелацији са просечним квалитетом образовања, али није гаранција доброг резултата. Примери Аустралије, Белгије, Канаде, Чешке, Холандије показују добар однос инвестиција и квалитета образовања, али постоје и земље које улажу много средстава а имају испод просечне резултате као што су Италија, Грчка, Португалија (види графикон 3).

Графикон 3: Квалитет образовања и трошак по ученику⁷

Извор: Мурти, (2009)

Основна одлика финансирања образовања у Србији је прерасподела одговорности када се говори о основном и средњем образовању на републички и локални ниво власти. Трошкови инвестирања се “деле”, а начин одабира инвестиционих пројеката је нејасан.

Стање у систему образовања у Србији анализирали су ОЕЦД и УНИЦЕФ 2001.године⁸. Неки од уочених недостатака су:

⁶ наведено у Влада Републике Србије, (2010). Меморандум о буџету и економској и фискалној политици за 2011. годину са пројекцијама за 2012 и 2013. Београд)

⁷ Мурти, М. (2009). Компетенције за данашњицу -у Улога система образовања пружању подршке економском расту и конкурентности у региону Европе и Централне Азије у. Образовање као Стратешка инвестиција.

- Превелика централизација система.
- Не постоји могућност награђивања/кажњавања.
- Највећи део буџета одлази на плате, које су мале али их прима превелики број људи.

Систем образовања је неефикасан, јер постоји више од 1000 школа са мање од 20 ученика, од којих је више од 90% у централној Србији. Систем је неправедан јер постоје велике разлике у "трошењу" по детету у различитим регионима. Плаћање *per capita* је стандардна пракса у ОЕЦД земљама. На тај начин се успоставља директна веза између сврхе образовног система и финансијских ресурса који се усмеравају ка томе.

Много различитих фактора стоји на путу побољшања образовања:

- Застарели и фрагментисан образовни програм- њиме се не промовише стицање вештина и компетенција.
- Потреба за унапређењем опреме (нарочито ИТ) и материјала.
- Озбиљно занемаривање политике запошљавања – просечни наставник је стар, женског пола, није изабран међу најбољима, често не ради пуно радно време, мало је плаћен.
- Ограничена култура одговорности за резултате.

Током 2001-2002. године Европска асоцијација универзитета спровела је анализу универзитета у Србији⁹. Према овој анализи укупни процентуални нивои буџетских финансирања образовања и истраживања су ниски у поређењу са европским. Разлог за забринутост су ниски нивои инвестирања у науку и младе истраживаче. Последица тога је смањен истраживачки капацитет универзитета и ослабљене или непостојеће истраживачке стратегије на нивоу универзитета. Држава Србија донела је потребне стратегије, али промене су споре и не одражавају праве потребе. Донет је велики број закона, али примена стратешких докумената и закона је

⁸ ОЕЦД, (2001). *Organisation for Economic Co-operation and Development. In Thematic Review of National Policies for Education: Serbia, Centre for Co-operation with nonmembers.* стр.22-23.

⁹ Европска асоцијација универзитета, (2002). Институционална еволуција универзитета у Србији у току 2001-02. године доступно на: http://www.uns.ac.rs/sr/novosti_dogadjaji/evaluacija/opstiSr.pdf [приступ 17 октобар 2010]

слаба. На Министарској конференцији посвећеној високом образовању у Лондону¹⁰, Србија је добила високу оцену за примену Болоњског процеса у високом образовању, међутим тиме није заокружен целокупан процес промена.

Конкурентност образовног система у односу на регион

Економија заснована на знању је дефинисана од стране ОЕЦД-а као економија која је „непосредно заснована на производњи, расподели и употреби знања и информација“. Термин „економија знања“ односи се на свеукупну економску. Улагање у знање које повећава економску ефикасност и економски раст ће омогућити технолошки развој и поставити темеље за повећање запослености.

Ако групишемо одређене пиларе из ГЦР-а за 2010-2011. годину и упоредимо Србију са регионом долазимо до следећих закључака:

1. Основно образовање

Србија представља златну средину у региону, а поредећи са укупном оценом Србије за 2010. годину можемо рећи да је основно образовање у Србији квалитетна основа за даљи развој.

2. Средње образовање

Кад је у питању упис у средње школе, закључак остаје исти као и за основно образовање, док је интернет приступ у школама на последњем месту у региону, што показује благи заостатак за функционалним знањима.

3. Високо образовање

Високо образовање (упис на факултете и квалитет математичког и научног образовања) како у Србији тако и у региону, показује добру развијеност и потенцицијал за унапеђење конкурентности региона.

¹⁰ Bologna process, (2007). Bologna Process stocktaking London доступно на <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20100202100434/dcsf.gov.uk/londonbologna/uploads/documents/6909-bolognaprocessst.pdf> [приступ 18 октобар 2010].

4. Образовни систем

Србија као и већна земаља у региону има нефункционално образовање. То за последицу има позицију 130. по степену обучености особља а још гора је ситуација са одливом мозгова где је Србија на самом зачељу. Квалитет научно-истраживачких институција је и поред евидентне застарелости опреме на завидном 56. месту.

У поређењу са најбољима, узимајући критеријум БДП по становнику, Србија далеко заостаје иза најбољих пет. Још гора ситуација је када се узме у обзир степен обучености радне снаге где Србија заузима 130. место, а на самом је дну када говоримо о одливу мозгова (136) где јој друштво прави група најнеразвијенијих земаља (Лесото, Свазиленд, Мауританија...). Квалитет научно-истраживачких институција у Србији је на солидном 56. месту где заостатак за првих пет није толико изражен.

Потребе српског тржишта рада

Ратови, економске санкције, приватизација, економска криза су то разлози због којих је незапосленост у Србији велика. Висока стопа незапослености у Србији, 19,2% односно 20,1% за становништво између 15-64 године¹¹, последица је и неусклађености образовног система са потребама тржишта рада.

Највеће учешће у регистрованој незапослености, посматрано према годинама старости, имају лица од 25 до 29 година (13,20%), затим лица од 30 до 34 године (12,50%), од 35 до 39 година (12,01%), од 45 до 49 година (11,92%), од 50 до 54 година (11,80%) и лица од 40 до 44 година (11,72%). Стопа незапослености младих је знатно изнад опште стопе незапослености и изражен је рад у сивој економији као и прихватање послова испод нивоа квалификације. Већи број незапослених живи у урбаним срединама иако би се на први поглед могло закључити да у урбаним срединама има више шансе да се нађе запослење. Градови у којима је забележен највећи број лица на евиденцији НСЗ су: Београд (94.761 особа) Ниш (34.572) Нови Сад (28.179), Крагујевац (22.437), Нови Пазар (20.571), Лесковац (20.317). Градови са

¹¹ Национална служба за запошљавање, (2010). *Саопштење о кретању тржишту рада у Србији за септембар 2010.* доступно на: <http://www.nsz.gov.rs/page/info/sr/msaopstenja/SEPTEMBAR10.html> [приступ 19 октобар 2010].

најмањим бројем особа на евиденцији су: Пожаревац (4.010), Ужице (5.184), Сремска Митровица (6.339), Зајечар (6.994) и Сомбор (7.240).

Податак о незапосленим лицима са високом стручном спремом показује да уписне квоте на факултетима, нарочито државним треба да постану тржишне, а не планске као што је то до сада био случај. На тај начин може се спречити нагомилавање дипломаца, чије занимање није тражено на тржишту односно којих има у вишку.

Највеће учешће у регистрованој незапослености, према трајању незапослености, имају лица која посао траже од 1 до 2 године (18,86%), затим лица која траже до 3 месеца (11,94%), од 3 до 5 година (11,82%), од 5 до 8 година (10,74%), од 2 до 3 године (10,60%) и они који траже преко 10 година (9,15%). Највише запослених има у пољопривреди и сродним гранама, 22,8%, затим у прерађивачкој индустрији 16,8% и продаји на велико и мало 14,3%. Из ових података се види да је проблем у великом броју запослених у пољопривреди, и државној управи где ради 5% од укупног броја запослених. И поред препорука и упозорења Међународног монетарног фонда (ММФ) број запослених у јавном сектору није се значајно смањио.

Тржиште рада већ дужи низ година задржава карактеристике које је имало и у претходном периоду, а то су:

- неусаглашеност понуде и потражње;
- велико учешће дугорочно незапослених;
- велики прилив вишка запослених из предузећа која се реструктурирају и приватизују;
- неповољна старосна структура незапослених;
- неповољна квалификациона структура незапослених;
- висока стопа незапослености младих;
- велико учешће жена у укупној незапослености;
- велике разлике између регионалних тржишта рада;
- велики број ангажованих у сивој економији;
- ниска мобилност радне снаге;

- велики број незапослених који припадају тешко запошљивим категоријама (особе са инвалидитетом, Роми, избегла и расељена лица и др.)

Превазилажење постојеће ситуације, пре свега неповољне квалификационе структуре незапослених, застарелих знања и неадекватних способности подразумева реформу и иновирање система образовања, посебно средњег стручног и образовања одраслих. Од велике користи могу бити програми додатног образовања и обуке ради стицања знања и вештина за послове радног места и тржишта рада, путем доквалификације (нова потребна знања и вештине за рад у истом или нижем степену стручне спреме), преквалификације (промена занимања), стручног оспособљавања кроз програме приправника, волонтера стажирање и др. образовање мора да се води и на нивоу који мора да обезбеди промену начина размишљања да је држава дужна да свакоме ко заврши одређени степен образовања, обезбеди посао. То је наслеђе комунистичког времена и последњи је тренутак да сви узму активно учешће у изградњи своје судбине, у смислу пажљивог одабира факултета или школе, односно будућег занимања.

Проблем одлива мозга (енг. brain drain)

Одлив мозга дефинише се као масован одлазак научника, истраживача, инжењера, културних радника и свих других облика висококвалификованог људског капитала из неке земље или са неке територије. Високо квалификовани људски капитал се углавном креће из неразвијених ка развијеним и просперитетним светским областима. Разлози због којих се висококвалификована радна снага одлучује за одлазак из земље могу се поделити на такзване пул (енг. pull) и пуш (енг. push) факторе. Пул фактори су они фактори који долазе споља, односно из земаља у које висококвалификовани стручњаци одлазе, и ту спадају: боље зараде, услови рада, могућност усавршавања и напредовања у струци, бољи услови живота и већа сигурност, владавина права, постојање програма "прилива мозга" (енг. brain gain) у развијеним земљама, итд. Пуш фактори су унутрашњи фактори у земљи из које долази до одлива мозга и који подстичу тај процес. Ту спадају: немогућност запослења у струци, ниске плате и лоши услови рада у одређеној области, лоше стање образовног система и немогућност научног истраживања, опште сиромаштво, корупција, итд.

Проблем одлива мозгова у Србији је последњих година представља једно од најважнијих питања које треба решити како би се поправио положај образовног и научног система. Поређење одлива мозгова пружа Глобални извештај о конкурентности који је издао Светски економски форум¹². Према тим подацима Србија се на крају 2010. године налази на 136. месту од 139. земаља које извештај анализира, са оценом 2.0 коју имају и Свазиленд, Босна и Херцеговина, Киргистан који су једине земље лошије рангиране од Србије¹³. Позиција се током последњих пет година стално погоршавала, док је оцена незнатно варираола око 2.0, па је Србија 2005 била рангирана на 113. место, 2008. на 131. место, а 2009. године на 132. место. Када су у питању конкретни подаци о броју висококвалфиковане интелектуалне радне снаге која је напустила Србију ситуација је нејасна. Тренутно не постоје тачни статистички подаци у Србији који се тичу одлива мозгова, а не постоји ни једна листа коју издаје нека од значајнијих светских економских организација а која садржи статистичке податке или процене одлива мозгова по светским земљама. Једини извор за поређење је Глобални извештај о конкурентности који дати проблем третира на основу оцена, а не статистичких података. Поузданост ових података се не доводи у питање, али се јавља проблем одређивања стварног обима одлива мозгова у Србији. Према неким проценама које су се појављивале у јавности, Србију је у претходних двадесетак година напустило око 600.000 високообразованих људи. Овај податак је мало вероватан јер према последњем попису становништва из 2002. године у Србији живи око 697.000 људи са вишом или високом стручном спремом¹⁴. Узимајући у обзир да ни сви ти људи нису висококвалификован радна снага тешко је веровати да је податак од 600.000 људи тачан. Немогућност одређивања тачног обима одлива мозгова не значи да овај проблем у Србији не постоји већ указује да решавању овог проблема није посвећена довољна пажња. Последице које карактеришу земље које имају велики одлив мозгова су карактеристика и Србије, па се не може негирати постојање проблема одлива мозгова у Србији.

¹² Подаци из годишњег извештаја *World Economic Forum*, (2010)

¹³ Према индикатору " *Brain drain* " Глобалног извештаја о конкурентности оценом 1 добијају земље у којима је постоји велика могућност да висококвалификована радна снага оде из земље, а оценом 7 земље у којима је таква могућност веома мала.

¹⁴ Републички завод за статистику, (2002). *Демографија* доступно на : <http://webzrzs.stat.gov.rs/axd/drugastrana.php?Sifra=0013&izbor=tabela> [приступ 19 октобар 2010].

СТРАТЕГИЈА УНАПРЕЂЕЊА ОБРАЗОВАЊА У СРБИЈИ

Ултимативни циљ стратегије унапређења образовања у Србији је створити квалитетан и конкурентан образовни систем који може постати једна од препознатљивих вредности Србије, односно у будућности може постати саставни део "*national value propositions*".

ПОВЕЋАЊЕ УЛАГАЊА У ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ. Садашње улагање Србије у образовни систем је 3,5% од БДП је испод просека земаља ОЕЦД који износи 6% од БДП. Из тих разлога неопходно је одмах повећати улагања у образовање на ниво од барем 6% од БДП, имајући у виду да земље ОЕЦД имају већи БДП те ће и у том случају, апсолутна улагања бити већа у односу на Србију која има нижи БДП. Поред тога земље које се налазе у групи "земаља вођених иновацијама" улажу и веће износе од 6% БДП у развој образовања и науке. Почетна улагања би требало да се троше на развој школске инфраструктуре, набавку нове опреме, развој сарадње научних институција и компанија како би се унапредио ниво практичног знања, развијање културе учења и програма доживотног усавршавања. Уколико жели да буде регионални центар образовања, Србија мора да улаже више од региона како би обезбедила услове образовања које земље региона не могу да понуде.

ПОВЕЋАЊЕ ЕФИКАСНОСТИ ОБРАЗОВНОГ СИСТЕМА. Повећање ефикасности образовног система треба вршити како кроз повећање квалитета самих наставних програма тако и кроз повећање ефикасности самих ученика и студената. Тренутно постоји око 950 различитих наставних програма па је стога потребно извршити анализу и систематизацију наставних програма како би се уклонили они који производе кадрове који нису тражени на тржишту рада и како би се увели нови наставни програми који обучавају за позиције које су у експанзији или су присутне на тржишту рада а за њих не постоје адекватни наставни програми. Важно је стално унапређивати наставне програме који су дали добре резултате како би се њихова конкурентност одржала. Неопходно је почети развијати културу доживотног учења, сталног усавршавања и сарадње образовних институција и компанија како би се подигао практични ниво знања Један од начина који би могао позитивно да утиче на ефикасност студената је усвајање система награђивања и кажњавања који би

подстицао студенте који у року завршавају студије, а наметао додатне обавезе такозваним "вечитим студентима". Још једна ствар која иде у прилог повећању ефикасности студената је добра примена Болоњског процеса.

ПОБОЉШАЊЕ КВАЛИТЕТА РАДНЕ СНАГЕ И ВЕЋА САРАДЊА СА ТРЖИШТЕМ РАДА У условима у којима се налази данашња српска привреда приметно је да постоји вишак понуде радне снаге на тржишту, односно нема довољне понуде послова. Иако су корени ове појаве могу тражити у вишедеценијским перформансама привреде, део одговорности одлази и на систем образовања. Сарадњу образовних институција и тржишта рада требало би побољшати кроз пружање практичне наставе студентима у компанијама које се баве областима које студирају, повећање сарадње истраживачких институција и компанија, увећање могућности усавршавања најбољих студената у државним институцијама (уколико је то могуће због природе наставног програма), преквалификације радника који су у процесима реструктурирања предузећа проглашени вишком и немају могућност даљег запослења у постојећој струци, стварање програма који дају могућност првог запослења тек завршеним студентима.

УСПОСТАВЉАЊЕ СТАНДАРДА, ОДГОВОРНОСТИ И КОНТРОЛЕ. Процес успостављања стандарда је у Србији већ започео увођењем акредитација за факултете и почетком примене болоњске декларације. Процес стандардизације наставе не би смео само да буде присутан у високом образовању већ мора бити присутан и у основном и секундарном образовању како би систем био употпуњен. Поред стандарда за саме образовне институције потребно је обезбедити стандарде за предаваче и утврдити нивое одговорности како за предаваче тако и за све који се налазе у систему образовања.

ПОЧЕТИ СИСТЕМАТСКО РЕШАВАЊЕ ОДЛИВА МОЗГОВА. Одлив мозга мора систематски да се решава понудом бољих услова за образовање и рад који ће за циљ имати спечавање и смањење даљег одлива мозга, што ће повећати квалитет и конкурентност образовног система Србије. После почетног смањења одлива мозга даљи развој образовног система треба да се креће у правцу који ће обезбедити лидерску позицију образовног система Србије у односу на регион. Тиме ће се створити

услови у којима би Србија могла да постане образовни центар региона и да на тај начин већ смањени одлив мозгова делимично замени обрнутим процесом, приливом мозгова из земаља региона које карактерише исти проблем. Држава би требала да предузме следеће: повећа плате квалитетних стручњак и приближи их онима у иностранству, омогући присуство великих компанија које пружају стручњацима могућност стучног рада и даљег усвршавања и напредовања, боље услове и опрему за научно истраживачки рад, школовање на престижним светским институцијама уз услов повратка у земљу, створити базу података научника и истраживача који су из Србије отишли у иностранство и размотрити могућност њиховог повратка, развијати индустрије у којима је одлив мозгова присутан.

ПОЧЕТИ СТВАРАЊЕ ДРУШТВА ОКРЕНУТОГ КА УЧЕЊУ. Примена свих претходно наведених мера за побољшање система образовања треба обезбеди промену начина размишљања и система вредности друштва у Србији, пре свега младих. Само друштво које је окренуто учењу је друштво које води ка иновативности и просперитету. Иако је стварање друштва окренутог учењу дуготрајан процес, он мора бити покренут на време односно још у раној фази унапређења и развоја образовног система.

ЗАКЉУЧАК

Образовање је један од најбитнијих елемената развоја једне земље. У земљама које имају нестабилну политичку ситуацију и где се брзо смењују власти, не води се рачуна о образовању јер је то један од фактора који показује резултате само у дугом року. Зато је потребно време да би се ишколовала једна цела генерација људи који ће чинити резултат саме реформе образовања.

У односу на регион у одређеним сегментима Србија држи прикључак, у неким је доста лошија а у другим има предности. Те предности треба да чине иницијалну капислу од које се мора кренути и ту се могу очекивати резултати у кратком року на којима ће се даље базирати стратегија. Треба искористити тренутне потенцијале, тј. квалитетни људи не само за тренутну конкурентну предност него и као подлога за будуће генерације. Не смеју се понављати грешке из прошлости када су талентовани

људи одлазили и када се осипао фонд знања и самим тим образовани систем постајао све лошији.

Поставља се питање да ли је потребно пратити и копирати развијеније земље по сваку цену у начинима развоја образовног система или можда још увек постоји критична маса људи која зна да размишља и има идеју како подићи ниво образовања на начин који је одговарајућ за Србију. Не мора нужно значити да је болоњски систем лош али не треба га ни прихватати оберучке као нешто што је савршено. Можда је право решење покупити оно најбоље од више земаља и направити кохерентан систем који ће функционисати. Једно је сигурно, без квалитетних људи нема ни квалитетне државе ни квалитетне економије. Зато је улагање у образовање улагање у будућност не само једне државе него и будућност планете.

УТИЦАЈ ИКТ НА КОНКУРЕНТНОСТ СРБИЈЕ

Александра Делетић, Предраг Стојчић, Срђан Лековић, Никола Петковић,
Весна Арсић

Информационо комуникационе технологије (ИКТ) играју кључну улогу у убрзавању продуктивности и економског раста баш као и аутопутеви, железничке пруге или електрична енергија. Постоји више начина на који ИКТ промовише економски раст а то су повећање ефикасности у сваком делу пословања од развоја до маркетинга и рачуноводства, подстиче иновације и скраћује време потребно да се развије нови производ. ИКТ побољшава услове на тржишту, приступ информацијама је бржи и видљивији, односно јавнији.

ИКТ представља скраћеницу појма информационе и комуникационе технологије. Доступност електронских комуникација представља један од значајних показатеља развијености друштва. Инвестиције у област електронских комуникација директно утичу на раст бруто друштвеног производа, повећање конкурентности свих сектора привреде и унапређење живота грађана.

У периоду након светске економске кризе, Европска унија предвиђа да ће покретач раста бруто друштвеног производа бити улагања у сектор електронских комуникација као и чинилац смањења незапослености и модернизације друштва. Према резултатима истраживања ОЕЦД (2009), пораст улагања у област електронских комуникација за 8%, условљава раст бруто друштвеног производа за 1%, док истраживање Светске банке показује да повећање пенетрације широкопојасних прикључака за 10% обезбеђује раст бруто друштвеног производа од 1,38% у земљама у развоју, односно 1,21% у развијеном земљама.

У Републици Србији ИКТ сектор има знатно спорији развој у односу на земље у окружењу, мислећи пре свега на земље бивше СФРЈ, ЦЕФТА као и на непосредне суседе, Бугарску, Албанију, Румунију и Мађарску. Степен развоја тржишта телекомуникација заостаје за стандардима ЕУ, али се убрзано ради на усвајању препорука које се налазе у Директивама о заједничком оквиру за електронске

комуникационе мреже и услуге 2002/21 чинећи да Република Србија постане равноправни део европског јединственог тржишта електронских комуникација.

ПОЈАМ ИКТ

ИКТ индустрија има важну улогу у подстицању економског раста и доприноси лакшем приступу основним услугама као што су образовање, здравство, финансије уз истовремено побољшање ових услуга које се пружају грађанима. Земље које имају напредне ИКТ секторе лидери су у конкурентности.

Мобилна телефонија један је од најразвијенијих сегмената у земљама ЦЕФТА. У Србији број мобилних претплатника чини 98% популације, док у Хрватској, то износи 132%. Пенетрација широкопојасног интернета у 2008. години у земљама ЦЕФТА била је нижа од просека земаља ЕУ 27 и чинила је само 23% од њиховог броја. Број претплатника у Хрватској, Црној Гори и Македонији долази до 10% широкопојасних претплатника док је у Србији тај проценат 5%, а у Албанији 2%.

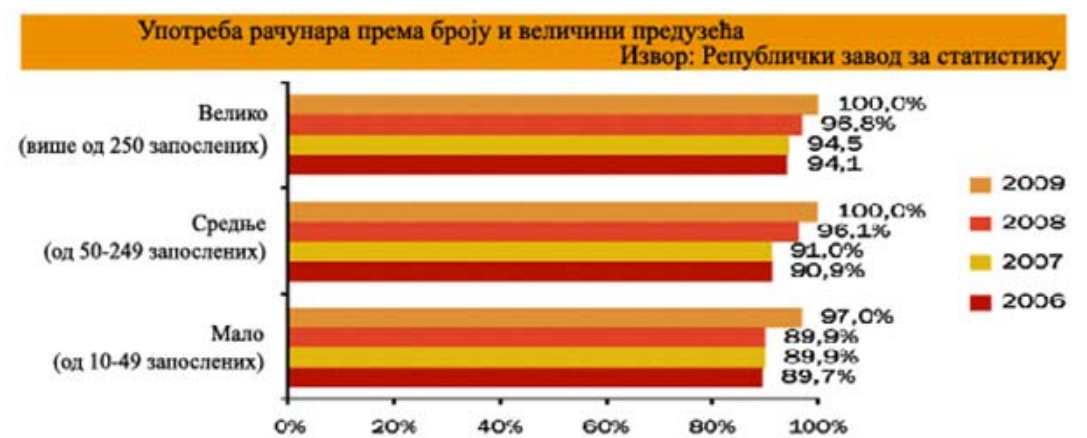
Е-влада је променила начин на који владине организације пружају услуге грађанима и употреба ИКТ у јавном сектору побољшала је и учинила ефикаснијом интеракцију обе стране. Према показатељу који процењује квалитет услуге Владе, на ранг листи од 133 земље Хрватска се налази на 40. месту, Македонија је на месту 68. , Црна Гора на 71. а, Србија на 96. месту, према подацима ГЦР (енг. *The Global Competitiveness Report*) за 2009. годину.

Трошкови радне снаге су ниски у односу на земље ЕУ и чине само једну петину цене у односу на Мађарску или Пољску. То чини да земље ЦЕФТА региона представљају примамљиву локацију за она предузећа која су заинтересована да део свог пословања организују као аутсорсинг (енг. *outsourcing*). Позитивно је и то што је радна снага на подручју ЦЕФТА у смислу језика компатибилна, те имамо неколико земаља које фактички говоре истим језиком. Знање енглеског језика је на високом нивоу као и традиција у изради софтвера и хардвера. ЦЕФТА регион наступа на тржишту доста јако у три сегмента: развој софтвера, система за подршку (енг. *Back office development*) и позивни центри (енг. *Call center*). На страни тражње, пословни

процеси и *outsourcing* технологија а посебно ИТ услуге су под великим притиском снижавања цена па се оријентишу на системе скројене по мери корисника (*енг. tailor made*), уместо неког вида масовне продукције. То све чини да се лако адаптирају на потребе клијената и њихове посебне захтеве па нису изостале ни инвестиције и запошљавање домаће радне снаге а све са циљем покривања тржишних ниша и специфичних тржишних сегмената. Дobar пример за то су стране банке које послују у земљама ЦЕФТА региона.

Предузећа које се баве оваквим пословима улажу у своје запослене, те до 80% трошкова одлази на плате. Трошкови радне снаге се повећавају, и зарад одржања конкурентске предности морају да улажу у обучену и образовану радну снагу односно у њено адекватно обучавање. Регион пати од недостатка квалификоване радне снаге односно малог броја оних који завршавају школе потребне за то, а све то због конзервативног система образовања који не кореспондира са захтевима тржишта као и са недостатком инвестиција. Просечна величина оваквих предузећа у ЦЕФТА износи 13 запослених по компанији и само неколико њих има више од 50 запослених. Због своје снаге и величине, ова предузећа немају довољно могућности да саме подржавају обучавање нових радника већ би то требало да буде улога државе. Други проблем представља и потеба за радно интензивним услугама у ИТ сектору, без потребе за доношењем одлука и без менаџерских способности. То је случај у Босни и на Косову и Метохији, где се тражи трошковно ниска радна снага са великим физичким уделом у обављању посла, док су у Србији и Хрватској прдузећа углавном усредсређена на растуће сегменте мибилних комуникација и финансијске услуге. У Хрватској је ИКТ структура развијенија у односу на неке земље из ЕУ, док у Србији, Босни, Македонији пажња се углавном посвећује великим градовима, док су остале регије запостављене.

Слика 1

Преузето са сајта републичке агенције за електронске комуникације (РАТЕЛ) http://www.ratel.rs/upload/documents/Pregled_trzista/Ratel_20Pregled%%%_202009.pdf

Због потребе за специфичним знањима и вештинама а услед недостатка у образовању и обуци, јавља се потреба за улагањем у развој људских ресурса. Снажна је корелација ИКТ сектора са образовањем. Хрватска, као најразвијенија земља по ИКТ у оквиру ЦЕФТА, имала је недостатак од 5000 ИТ стручњака у току 2008. године, а пројекције говоре у прилог још драстичнијем недостатку стручњака. Иако је Хрватска у погледу одлива мозга на високом 122 месту према ГЦР за 2010-2011, Србија и ту држи неславан рекорд међу земљама ЦЕФТА (а и шире) са својом 136. позицијом од 139 земаља света Из свега се може закључити да ИКТ компаније треба да имају слободу да раде изван својих националних граница. ЦЕФТА уговор отвара могућности за међурегионално повезивање и приступ тржишту, потенцијално зона слободне трговине у оквирима ИКТ технологија, подршка за боље направљеним програмима образовања, обуке, а затим и отварање простора за приватне инвестиције. Ово се може унапредити и кроз билатералне и мултилатералне уговоре.

Услуге развоја софтвера представљају напропулзивнији део ИКТ сектора мада у региону углавном преовлађује начело подуговарања (*outsourcing*). У региону ЦЕФТА има скоро 12.000 предузећа које се баве ИКТ-еом, а око 7.000 се бави развојем софтвера. Ове бројке показују да је неопходна консолидација у домену ИКТ индустрије на регионалном нивоу.

ИКТ КЛАСТЕР У СРБИЈИ

У Србији постоје три ИКТ кластера.

Особине	Српски софтверски кластер	уграђен	Војводина ИКТ кластер
<i>Година оснивања</i>	2006. године	2008. године	2010. године
<i>Фаза развоја</i>	III фаза	I фаза	
<i>Циљ организовања</i>	Циљ кластера је да оствари међународни успех кроз иновативна решења, пословну експертизу и проширење сарадње са међународним партнерима.	Циљ кластера је популаризација професије и унапређење сарадње са образовним и истраживачким институцијама, које треба да послуже као база за будућност и да кроз унификацију пословних процеса и подизања нивоа квалитета дође до испуњавања захтева тржишта.	Учвршћивање веза међу члановима, примена ИКТ решења, популаризација, помоћ приликом тражења партнера - инвеститора, успостављање <i>ad hoc</i> конзорцијума за наступање на тендерима у Србији и другим земљама
<i>Заједничке функције кластера, делатност, послови и степен заједничког пословања</i>	Кључни задаци кластера су: *Лобирање кроз ИКТ форум *Образовање и обука *Увођење стандарда квалитета (ТЦ 16949) *Маркетинг и промоција *Повезивање са сродним удружењима	Кључни задаци кластера су: *Успостављање контаката пре свега са иностранством *Подизање нивоа квалитета *Стварање базе за иновације *Маркетинг *Израда информационог система актуелних информација и домена технике и регулативе од значаја за грану	Кључни задаци кластера су: *Успостављање јаке пословне мреже *Стварање мреже стручњака *Развој нових производа *Унапређење пословног окружења, стварање нових пословних могућности и спречавање одлива мозгова

<i>Територијални обухват</i>	Београд и Нови Сад	Београд и Нови Сад	Нови Сад, Војводина
<i>Број предузећа и научно истраживачких институција које улазе у састав кластера</i>	16 предузећа и 5 научно-истраживачких институција	12 предузећа и 3 научно-истраживачке институције	23 ИТ предузећа
<i>Број запослених</i>	3.030	1.000	1500+
<i>Укупан промет свих чланица кластера</i>	/	10 милиона евра (2008)	
<i>Обим оствареног извоза</i>	/	Око 60 % (2008)	

Извор: Министарство економије и регионалног развоја и интернет : Војводина ИКТ кластер не налази се на сајту МЕРР

На основу датих података види се да држава нема адекватну сарадњу са ИКТ кластерима у Србији с обзиром да се могу десити и такве ствари да један од три ИКТ кластера нема место на званичној интернет адреси министарства које је непосредно задужено за рад и сарадњу са кластерима. Иако нов кластер представља добру вест, и даље стоји чињеница да и постојећа два кластера нису довољно развијена и да постоје нејасноће у њиховом функционисању. Једна од препорука за кластере односи се и на то да вођење кластера није вид додатног посла који би се обављао уз постојећи, већ тражи максималну посвећеност и ангажовање.

Е –УПРАВА

Извештај о конкурентности (2004)¹ Европске комисије, истраживао је утицај јавних политика на економске резултате неке земље, а поготово утицај јавног сектора на повећање продуктивности и конкурентности.

Три основне сфере утицаја власти на економске резултате и учеснике у привреди утврђене су овим извештајем: опорезивање, буџетска потрошња и

¹Европска комисија (2004), "European Competitiveness Report 2004" (интернет), доступно на http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/competitiveness/doc/compred_2004_en.pdf

регулатива. У извештају је истакнуто да поред бољих закона и ефикаснијег доношења регулативе, смањење административних трошкова захтева повећање употребе информационо-комуникационих технологија приликом пружања административних услуга. Е-управа свакако представља кључни фактор који омогућава боље испуњавање административних обавеза и бољу контролу, док са друге стране повећава квалитет услуге и брзину обраде, два најважнија фактора за привреду. Гледано у односу на конкурентност најочигледнији утицај е-управе представља смањење административних трошкова који се намећу грађанима и привреди. Са друге стране утицај на конкурентност може се остварити и посредно повећањем буџетске потрошње (средствима претходно уштеђеним на спровођење одређених административних процедура) или са аспекта опорезивања (смањење трошкова за рад владе, може довести до смањења пореза). Главни утицај е-управе на конкурентност представља утицај на јавну управу, која има значајну економску улогу као пружалац услуга, послодавац, купац итд.

Извештај ОЕЦД објављен у септембру 2004.² године открива три главна утицаја информационо-комуникационих технологија на повећање продуктивности:

1. Инвестиције у ИКТ доприносе укупном повећању инвестиција и тако помажу повећању продуктивности.
2. Брзи технолошки развој у производњи ИКТ робе и услуга доприноси убрзања мулти-факторске продуктивности у ИКТ произвођачком делу.
3. Већа употреба ИКТ у свим секторима поваћава укупну ефикасност.

Како би оствариле жељени учинак на јавни сектор мере које се спроводе у циљу успостављања е-управе, морају обухватати два најважнија стратешка циља: да повећавају ефикасност у јавном сектору и да смањују трошкове испуњавања законских обавеза за привреду и грађане.

² ОЕЦД(2004), "The Economic Impact of ICT: Measurement, evidence and implications" доступно на http://www.oecd.org/document/51/0,3343,en_2649_34449_30927091_1_1_1_1,00&en-USS_01DBC.html

СРБИЈА И Е УПРАВА - ЗАКОНСКА РЕГУЛАТИВА И НАДЛЕЖНОСТИ

Основни документи за развој е-управе у Србији су „Стратегија реформе јавне управе у Републици Србији“ из новембра 2004. године и „Стратегија развоја Информатичког друштва“ усвојена октобра 2006. године. Први документ представљао је основ за доношење другог документа који представља свеобухватну стратегију, која као свој посебни сегмент има развој е-управе са следећим циљевима:

1. Модернизација јавне управе
2. Развој националне економије
3. Повећање укључености грађана у демократске процесе³

Србија је у 2010 години усвојила нову стратегију развоја информатичког друштва чији се циљеви у погледу развоја е-управе не разликује од предходно поменутих стратегија.

Тела надлежна за спровођење ових стратегија су Министарство за телекомуникације и информационо друштво, Републички завод за информатику и интернет, Управа за заједничке послове владе Републике Србије.

У складу са овим стратегијама, већина законских решења потребних за функционисање е-управе укључујући и закон о електронском потпису усвојени су у Скупштини Републике Србије у периоду од 2000-2006 године. Приликом израде и усвајања закона водило се рачуна да они буду усаглашени са постојећом регулативом Европске уније у овој области. Међутим израда подзаконских аката представља главну препеку спровођењу ових закона и њиховој адекватној примени.⁴

³ Министарство за телекомуникације и информационо друштво (2006), *Стратегија развоја информационог друштва у Србији, Београд, Влада Републике Србије*

⁴ <http://www.rzii.gov.rs/Documents/Download/?id=9>

УВОЂЕЊЕ Е УПРАВЕ

Републички завод за информатику и интернет је 2007. године објавио портал www.euprava.gov.rs са циљем да интегрише постојеће сервисе у различитим областима и да представља јединствено место за коришћење сервиса е-управе од стране привреде и грађана. Републички завод тренутно спроводи кампању међу владиним институцијама да користе могућности портала и спроведу адекватне мере за унапређење е-управе у њиховим областима.

Истраживање Горана Бабовића и Дарка Јовића (2007) о услугама е-управе у Србији⁵, у коме је коришћена методологија индикатора дефинисана од стране Европске комисије за мерење софистицираности електронских јавних услуга дало је упоредну анализу Србије са земљама Европске уније у две области: услуге намењене грађанима и услуге намењене привреди.

У области владиних услуга намењеним грађанима испитивано је 12 најважнијих тачака: порез на приходе, тражење посла, социјална заштита, лична документа, регистрација аутомобила, дозволе за градњу, пријављивање полицији, библиотеке, издавање потврда, упис у високо образовање, пријава промене места боравка и здравствене услуге. Србија је у свим овим областима 2007. године била значајно испод просека ЕУ из 2006. године што је приказано у следећој табели.

ТАБЕЛА 1. Србија и ЕУ у коришћењу ИКТа у области владиних е-услуга за грађане

СРБИЈА 2007	ЕУ(18) 2006	ЕУ(10) 2006	ЕУ(28) 2006
40.83%	71.00%	62.00%	68.00%

У области владиних услуга намењених привреди испитивано је 8 главних тачака: доприноси за социјално и пензионо осигурање, порез на добит, ПДВ, регистрација компанија, статистички подаци, царинске декларације, дозволе у вези заштите животне средине и јавне набавке. И у овој области Србија је далеко испод просека ЕУ.

⁵ Бабовић. З., и остали (2007), *Survey of eGovernment Services in Serbia, Informatica* 31 (2007) 379-396

ТАБЕЛА 2. Употреба ИКТ у области државних е-услуга за привреду у Србији и ЕУ

СРБИЈА 2007	ЕУ(18) 2006	ЕУ(10) 2006	ЕУ(28) 2006
55.13%	88.00%	81.99%	85.00%

ПРАВЦИ РАЗВОЈА Е УПРАВЕ

Према истраживању о утицају е-управе на конкурентност, развој и запосленост “*IADBC e-government Observatory*” ефикасност јавне управе и унапређење њене продуктивности, посебно када је остварена кроз повећање и боље коришћење информационо-комуникационих технологија представља највећу полугу владе за повећање укупне продуктивности и конкурентности⁶.

Поред рада на унапређења система набавки, смањивања путних трошкова и трошкова обуке, унапређења управљања залихама и смањења корупције и проневера даљи развој е-управе у Србији може се усредсредити на следеће:

1. Шира примене е-управе у свим областима која би омогућила аутоматизацију процеса у недостатку адекватних мера и система награда за службенике државне администрације. Аутоматизација процеса не мора да подразумева отпуштања из јавног сектора (запослени у јавном сектору имају велики удео у домаћој привреди) већ ослобађање капацитета и преквалификацију за обављање других неопходних функција. Овако би се на посредан начин повећала укупна продуктивност државних органа и смањио простор за корупцију и неефикасност, али без директног утицаја на буџетску потрошњу.
2. Промоција квалитетне е-управе као примера позитивне праксе остварујући притом вишеструке ефекте у свим сегментима државне управе (национални, регионални и локални) као и међу привредним субјектима. Истраживање спроведено међу европским привредницима од стране истраживачке јединице часописа Економист (*енг. Economist Intelligence Unit*) је показало да је најбољи начин да влада промовише коришћење информационо-комуникационих

⁶ IDABC eGovernment Observatory (2005), “*The impact of e-government on competitiveness, growth and jobs*“, (internet) доступно на: <http://europa.eu.int/idabc/egovo>

технологија зарад повећања продуктивности је да примењују оно што промовише. Иновативност у примени ИКТ у државној управи врло брзо се пресликава и на привреду.⁷

УТИЦАЈ ИКТ НА КОНКУРЕНТНОСТ ПРЕДУЗЕЋА

Знање, иновације и информационе технологије постале су кључни ресурси предузећа, након два и по века од индустријске револуције која је довела до структурних промена, научне и информационе револуције и глобализације пословања које су помериле границе стратегије предузећа, као и потрошачке грознице која је још више нагласила улогу економије обима.

Промене у спољном окружењу имају утицаја и на интерно окружење, јер се циљеви и тежиште предузећа у стварању вредности користећи до скоро првенствено материјалну активу помера све више ка управљању знањем и информацијама. Последња истраживања⁸ „показују да је учешће материјалне активе у тржишној вредности предузећа свега 10-15%, за разлику од око 62% на врхунцу индустријске ере у 1982 години“.

Поред усвајања неопходних закона (Закон о електронским комуникацијама, Закон о електронском потпису, Закон о електронском документу), у Србији је задњих година усвојено 11 стратегија у области ИКТ и установљене потребне агенције. Ова регулатива и стратегије подупиру напоре да се ИКТ обезбеди одговарајућа инфраструктура која ће омогућити савремену, безбедну и јефтину примену информационих система и електронских комуникација.

Неспорни су ефекти које доприноси улагање у сектор електронских комуникација. У Стратегији развоја електронских комуникација у Републици Србији од 2010 до 2020. године, наводи се⁹ „да према истраживању ОЕЦД, пораст улагања у област електронских комуникација за 8%, условљава раст БДП-а за 1%, а на основу

⁷ Economist Intelligence Unit (2004), "Reaping the benefits of ICT - Europe's productivity challenge", доступно на http://graphics.eiu.com/files/ad_pdfs/MICROSOFT_FINAL.pdf

⁸ Блер. М.Б.(1995): *Ownership and Control: Rethink Corporate governance for the Twenty first Century*, Washington DCD, Brookings Institute, Chapter 6. цитирано у Ђуричин, Лончар, 2009 Менаџмент помоћу пројеката

⁹ OECD "The role of Communication Infrastructure Investment in economic recovery", 29. мај 2009

истраживања Светске банке повећање пенетрације широкопојасних прикључака за 10% обезбеђује раст БДП-а од 1,3% у земљама у развоју, односно 1,21% у развијеним земљама.“

Влада РС (2010) је у документу „Стратегија развоја информационог друштва у Републици Србији до 2020.године“ дефинисала потребу за развојем информационог друштва: „ради искоришћења потенцијала ИКТ за повећање ефикасности рада, економски раст, већу запосленост и подизање квалитета живота свих грађана Републике Србије.“¹⁰

Технолошки трендови указују да је и у Србији битно посветити значајну пажњу развоју тзв. *Cloud computing* и е-пословању путем мобилних телефона (м-пословање). Степен коришћења мобилних телефона у Србији даје добру основу да се обезбеди већи степен њиховог коришћења за е-трговину. За сада коришћење е-пословања и интернета од стране сектора МСП-а у Србији је усмерено на е-банкарство и е-плаћање док је е-трговина још увек недовољно заступљена.

Информатичка револуција довела је до нових изазова власницима и менаџерима предузећа. Информационе и комуникационе технологије нису више присутне само у сфери електронске обраде података или информационих система, већ су знатно утицале на конкуренцију, као и изворе конкурентске предности. Потер¹¹ наводи да „информатичка револуција утиче на конкуренцију на три посебно важна начина тиме што:

- мења структуру индустрије а чинећи то мења и правила конкуренције;
- ствара конкурентску предност пружајући компанијама нове могућности да надмаше своје конкуренте;
- рађа нове послове, који често настају из већ постојећих активности предузећа.“(с.80)

¹⁰ Влада РС, "Стратегија развоја информационог друштва у републици Србији до 2010.године", (с.1)

¹¹ Портер (2009) *О конкуренцији*, стр.80

ИКТ И ОСТВАРИВАЊЕ КОНКУРЕНТСКЕ ПРЕДНОСТИ

Информациона технологија по Портеру (2009) у свакој компанији има утицај на конкурентску предност у погледу смањења трошкова пословања, повећања диференцијације као и на промену конкурентског опсега.

а) Смањење трошкова пословања услед утицаја ИКТ може се одразити у било ком делу ланца вредности. Она мења сваку активност која се под њеним утицајем обавља на другачији начин као и међусобне споне између тих активности. Свака активност поред физичке компоненте добија и информатичку и оне могу бити једноставне или веома сложене.

Док се у индустријској револуцији конкурентност повећавала заменом људског фактора са машином, данас је шире границе онога што се може постићи у обради информација. Тако се по Портеру (2009)¹² од 1958 до 1980 године време потребно за обављање једне електронске операције смањило за 80 милиона пута. У почетку информационе технологије су се углавном користиле за рачуноводствену обраду података. Данас су оне дуж читавог ланца вредности, са веома сложеним функцијама.

б) Утицај ИКТ на стратегије засноване на диференцијацији омогућава прилагођавање потребама и жељама купаца, укључује информационе системе у физички производ или подиже имиџ компанији као квалитетног добављача развијајући компјутерске конфигурације прилагођене купцима.

в) Промена конкурентског опсега одражава се преко способности предузећа да путем ИКТ координира своје активности регионално, национално и глобално. Уједно се проширују могућности заједничког наступа или коришћења ИКТ у повезивању финансијских услуга за клијента (банкарске, осигурање, брокерске), или комбиновања других услуга. ИКТ се шири и унутар компанија на разне активности и тиме омогућава да се још више искористи нов конкурентски опсег или успостављања нових спона између активности.

¹² Портер (2009) *О конкуренцији*, (с.80) (с.84)

ПРИМЕНА ИНФОРМАТИКЕ У ЦИЉУ ПОСТИЗАЊА КОНКУРЕНТНОСТИ

Реаговање на промене које је ИКТ револуција унела захтева по Ђуричину и Лончару (2009) одређене активности које би се могле дефинисати кроз одговарајућу стратегију: утврђивање алтернатива, њихово вредновање и избор оперативне стратегије. Иза тога следи управљање променама и вредностима.

Како би се јасно проценио постојећи или могући интензитет информација у производима или процесима које се обављају у предузећу, неопходно је да менаџери измере потенцијални значај информационе технологије. Она ће по Портеру (2009) играти стратешку улогу у делатности у којој је потенцијални велики интензитет информација у ланцу вредности или у производу. Такво сагледавање помаже да се утврде приоритетне пословне јединице за улагање у информационе технологије.

Утврђивањем како информациона технологија утиче на сваки од пет фактора конкуренције помаже менаџерима да утврде њен утицај на структуру њихове делатности. Уколико први прихвате промене у својој групацији имају могућности да мењају раван конкуренције у своју корист.

Утврђивање начина на који ИКТ ствара конкурентску предност утицајем на активности у ланцу вредности или на њихове споне, као и утицаја на трошкове или диференцијацију као и конкурентски опсег помаже менаџерима да дефинишу стратегију улагања у ИКТ.

Диверсификација предузећа, стварање нових послова или нових производа је често омогућено употребом ИКТ. Када се ураде претходна истраживања израда акционог плана може да омогући предузећу да дефинише план активности који би рангирао потребна улагања у хардвер и софтвер, активности везане за нове производе, као и захтеване организационе промене прилагођене технологији у повезивању активности унутар и изван предузећа.

Дефинисане стратегије и план активности за њихову примену морају уважити неопходност компатибилности апликација и информационих технологија које предузеће већ користи или оне које планира да користи. Она предузећа која су свесна

снаге информација могу да контролишу догађаје и иду испред других уместо да буду у ситуацији да реагују када се већ нађу у конкурентски неповољнијем положају.

УТИЦАЈ ИТ НА УПРАВЉАЊЕ И ОСТВАРЕЊЕ КОНКУРЕНТСКЕ СТРАТЕГИЈЕ ПРЕДУЗЕЋА

ИТ служи као платформа за раст предузећа. Како се мења успех предузећа и његова пословна или производна оријентација, ИТ подршка мора да се мења такође, што јасно говори о редоследу промена. Прво се дефинишу пословни приоритети а онда одређује или мења софтвер.

Неопходно је дефинисати пословне полуге, проценити основну архитектуру активности у предузећу, утврдити могућности и вредносне потенцијале, сагледати користи и трошкове а тек онда дефинисати и ускладити информациону технологију и алате у складу са пословном стратегијом. Важан део инкорпорирања ИТ у пословно окружење је и начин мерења резултата у пословном окружењу и активности предузећа било као резултат унапређења ИТ подршке активностима предузећа или примена усвојене стратегије.

Потребно је јасно одредити ко је одговоран за који део активности или процеса. Пажња се посвећује свакој активности, која постаје предмет анализе уз помоћ технологије и њених процеса. Обрадом сирових података те активности се групишу и дефинишу у употребљиве Ове информације омогућавају краткорочно и дугорочно позиционирање предузећа ради стварања веће вредности у односу на тренутно тржишно позиционирање.

Препознавање прилика и управљање ризицима успешније од других, поседовање праве информације у право време, пословно планирање и профитно моделирање и оптимизација као и прилагођавање и промена пословне стратегије условљена новим сазнањима и моментима и мерење резултата усвојене стратегије има подршку у ИТ решењима. Подаци се групишу сходно визији или мисији предузећа кроз стратешко, корпоративно и оперативно управљање. Процес иде одоздо на горе и обратно како би постао интегрисан и унапредио конкурентну позицију предузећа.

Систематско увођење ИТ у пословање МСП у Србији преко унапређења њихове конкурентне позиције довело би истовремено и до знатног повећања конкурентности националне економије.

ЗАКЉУЧАК

Да ли може српски ИКТ бити конкурентан? Одговор лежи у много других питања и одговора, а ми ћемо покушати дати неки закључак на њих. Стање ИКТ-а у Србији мање-више је пресликано стање читаве привреде, земље, нације. Колико год Србија покушавала да нађе нова решења, једини резултат (који се понавља у свим сегментима) јесте даљи губитак времена и удаљавање од светских токова а самим тим и њене шансе за просперитетом. Полазна тачка је установљавање тренутне позиције у што је могуће реалнијем светлу. Након тога, следи усаглашавање са европским стандардима, законима, начелима, правилима. То би значило да морамо пратити шта се дешава пре свега у региону, затим ЕУ па тек на крају у свету. Разлог томе је што српска ИКТ индустрија нема много тога да понуди светској привреди. Није питање знања, већ немогућност супротстављања конкуренцији која долази из Азије (електроника и техника), и Америке (иновативност и великосеријска производња). Тржишну нишу треба тражити тамо где нема великих продукција и масовне производње, где можемо да имамо улогу кројача који прави одело по мери, наспрам масовне производње из азијских земаља. Неопходно је посветити се образовању младих и спроводити политике које је ЕУ већ донела и усвојила. Треба користити то што је Србија за време санкција имала јако слабу заштиту интелектуалне својине па се пиратерија толико одомаћила да су српски инжењери имали прилику да раде са најмодернијим програмима и апликацијама које су за много развијенији и богатији свет недоступне -ману претворити у врлину.

ТРГОВИНСКА ИНТЕГРАЦИЈА СРБИЈЕ

ПРИНЦИПИ ФУНКЦИОНИСАЊА СТО СА ПРИМЕРОМ ПРИСТУПАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ СТО

Весна Арсић

Након Другог светског рата напори развијених земаља да се разрушена економија рехабилитује и унапреди прво су изазвали увођење заштитничких мера. Убрзо након тога испоставило се да су то краткорочне мере и да се напредак може очекивати само од унапређења међусобне трговине што је довело до тежњи ка трговинској либерализацији. Како би се резултати овакве либерализације стабилизовали, међународна заједница је одлучила да упостави правила и дисциплину којима ће се осигурати предвидљива и видљива правила трговања, уз истовремену заштиту одређених осетљивих области и права и успостављању јединственог механизма за решавање спорова.

У том процесу, либерализација трговине је допринела глобалном расту али донекле и продубљивању разлика између развијених и мање развијених земаља. Паралелно су се одиграли процеси технолошких иновација, глобализације, подизања конкурентности и оснивања разних савеза који су допринели увећању општег раста.

Једна од најзначајнијих међународних организација која је подржала глобалну трговину је Светска трговинска организација (СТО). Она данас има 153 чланица и вуче корене из *GATT*-а (енг. *General Agreement on Trade and Tarrifs*).

Око 97% светске трговинске размене одвија се унутар чланица СТО и код њих је чланство и усвајање принципа и правила СТО помогло да имају ефикаснији и рационалнији економски систем, већи друштвени производ, остваре раст извоза, улагања, запослености и др.

Србија је, поред БИХ и Црне Горе, једина земља у региону која још увек није чланица СТО. Упркос напорима које чини од 2005. године, када је Генерални савет СТО формирао Радну групу за приступање, Србија још увек није окончала процес приступања. То је у складу са чињеницом да је процес преговарања о приступању СТО комплексан, многостран и захтеван. Свако приступање се одвија по строгој процедури

преговарања између владе приступајуће земље и чланица СТО који се одвија на два колосека: мултилатерално и билатерално.

Он представља процес реформисања система у току припреме за чланство земље која приступа, више аспеката: системском (правна реформа), економском (приступ тржиштима) и политичком. Иако је пракса да је тај процес углавном временски дуг (неке чланице су имале преговоре чак 15 година), он је све комплекснији за нове земље кандидате јер се и захтеви према њима постављају на вишем нивоу у односу на услове приступања који су важили у почетку.

Да би се разумела сложеност процеса преговарања у раду је дат осврт на услове у којима Србија води преговоре о приступању. Преговори се воде о либерализацији тржишта роба, услуга, аспектима ТБТ-а (техничке баријере трговини), СПС-а (санитарне и фитосанитарне мере), субвенцијама у пољопривреди, заштити интелектуалне својине. Цео процес приступања праћен је законодавном активношћу Србије како би се изградила регулатива у складу са правилима и принципима СТО, као и унапређењем целокупног пословног амбијента Србије. Иако није услов, чланство у Европској унији (ЕУ), је неизоставни део тог процеса, јер неприступање чланству СТО указује да земља није спремна ни за интеграције у оквиру ЕУ.

СВЕТСКА ТРГОВИНСКА ОРГАНИЗАЦИЈА – НАСТАНАК И УЛОГА

Поред Светске банке (ИБРД-Банка за обнову и развој) и Међународног монетарног фонда, Светска трговинска организација¹ чини трећи најважнији стуб међународног монетарног система. Након Другог светског рата била је идеја да се обнови економска активност и укину или умање протекционистичке мере које су најразвијеније земље увеле још од 30-их година Велике кризе и у том циљу оснује Међународна трговинска организација (*енг ИТО*).

Под окриљем Уједињених нација (УН), у Хавани је 1947. године одржана Међународна конференција о трговини и развоју а на конференцији у марту 1948. године, донета повеља којом је предложено оснивање међународне трговинске

¹ Основана је 1. јануара 1995. године Споразумом из Маракеша као замена и наставак Општег споразума о царинама и трговини) који је био на тзв. привременој снази од 1948. године.

организације која би регулисала правила пословања у области трговине робом, субвенција, царина, квота, међународних инвестиција, услуга, царинских унија и зона слободне трговине.

GATT је послужио као привремени споразум којим је регулисана само либерализација робе путем снижавања царинских стопа, и требало је да остане на снази до постизања сагласности о оснивању ИТО.

Под окриљем *GATT* је одржано укупно осам рунди преговора о трговини, односно о снижавању царинских стопа, што је довело до значајних снижења царинских стопа на индустријске производе на светском нивоу након година протекционизма и високе царинске заштите².

Главна достигнућа свих ових рунди преговора, а посебно Уругвајске, су била пре свега у „снижењу просечних пондерисаних царинских стопа од 38%, закључење Споразума о пољопривреди, што је трговину у пољопривреди први пут увело у оквире дисциплина *GATT* усвајање GATS (Општег споразума о трговини услугама), Споразума о трговинским аспектима права интелектуалне својине и Споразума о инвестиционим мерама везаним за трговину, стварање јединственог и предвидивог механизма за решавање спорова, потврђивае Механизма за испитивање трговинских политика, јачање одредби о антидампингу, субвенцијама и заштитним мерама. Нови Споразум о текстилу и одећи је укључен у правила *GATT* тако што је заменио међународни споразум о текстилу.³“

Резултати Уругвајске рунде сумирани су Споразумом из Маракеша о оснивању СТО који у својим анексима садржи 28 споразума којима се уводе дисциплине и правила у специфичним областима везаним за трговину. Земље које су овај споразум потписале и ратификовале на крају Уругвајске рунде, сматрају се земљама оснивачима СТО. Споразум је ступио на снагу 1. јануара 1995. године.

² Преговори су познати као: Женевска царинска конференција (1947), Царинска конференција у Ансију (1949), Царинска конференција у Токију (1950-1951), Женевска царинска конференција (1955-1956), Диланова рунда у Женеви (1960-1961), Кенедијева рунда (Женева 1963-1967), Токијска рунда (1973-1979) и Уругвајска рунда (почела у Уругвају 1986. и закључена у Женеви 1993).

³ Зубић-Петровић, С; Раковић, А. *Светска трговинска организација*, ММЕО СЦГ, 2005. стр.10

По оснивању СТО, на основу Споразума из Маракеша, чланице су се састајале сваке друге године на министарским конференцијама које представљају највиши форум за доношење одлука у СТО; у Сингапуру (1996), у Женеви (1998), у Сијетлу (1999), у Дохи (2001), у Канкуну (2003), у Хонг Конгу (2005), и у Женеви (2009) године⁴. Почев од конференције у Дохи, у току је тзв. Доха развојна рунда мултилатералних трговинских преговора која ни до данас није довела до очекиваног напретка, углавном због нереално амбициозно постављених циљева, као и због немогућности неразвијенијих земаља да извршавају и оне обавезе које су преузеле у Уругвајској рунди.

Данас СТО чини 153 земље (као и царинске територије), док је 28 земаља у процедури приступања и својству посматрача. Основни споразум којим се дефинише институционални рад СТО је Споразум о оснивању Светске трговинске организације (Споразум о СТО), који је оквиран и у анексима обухвата све остале споразуме: трговину робом, услугама, трговинским аспектима права интелектуалне својине, решавање спорова и механизам испитивања трговинске политике, плурилатералне трговинске споразуме, као и бројне министарске одлуке, декларације и тумачења. Када се ступа у чланство, земља кандидат прихвата све наведене споразуме као јединствен пакет са листом преузетих обавеза и концесија.

Чланство у СТО подразумева и преговоре земље кандидата и чланица СТО по тачно дефинисаној процедури. У току преговора, земља кандидат треба да има тим састављен од стручњака за све специфичне области који може да обезбеди финални резултат о приступу тржиштима роба и услуга на њеном тржишту уз прихватање захтева чланица СТО на начин који ће обезбедити позитиван исход преговора, али и могућност образложења евентуалне потребе заштите приоритетних и посебно осетљивих делатности.

Од земље кандидата се захтева да изврши у потпуности усаглашавање спољнотрговинског и економског режима са правилима СТО још у процесу приступања. То се пре свега односи на обавезу да се у законе и процедуре уграде основна начела (јавности, МФН, националног третмана и нотификације); уклањање препрека у промету

⁴ Већи временски период између последње две конференције је настао услед застоја у преговорима Доха рунде

роба и услуга и рестрикција у међународним плаћањима и преносима, примену ТБТ или СПС мера на стандардизован и непристрасан начин, као усвајање правила у примени увозних дозвола из оправданих разлога као што су заштита здравља, безбедности, животне средине, јавног морала и др.

Процес преговарања је комплексан и дуг. Према подацима СТО⁵, дужина преговарања нових чланица које су то постале након 1995. године, је била од 35 месеци (Киргистан), до 122 месеца (Јерменија), а кандидата за чланство и дуже (пример Руске Федерације-која преговара преко 17 година, Кине 15 година).

Поред захтева који се тичу омогућавања либералног приступа (они су за сваку нову чланицу све већи), тржишту земље кандидата и скраћења могућег транзиционог периода за прилагођавање, захтеви се тичу и обезбеђења законодавног амбијента земље кандидата у читавом спектру области као што је политика конкуренције, националног третмана за стране инвеститоре, решавања спорова у међународним оквирима, специфични захтеви за секторе услуга, примене прописа на целој територији, спровођење структурних реформи и приватизације, јавних набавки, државне помоћи (субвенција) и др.

Основни принципи и дисциплине СТО

Један од најважнијих принципа на коме почива СТО, је принцип недискриминације, а кога чине: принцип најповлашћеније нације (МФН принцип) и принцип националног третмана. Ово су уједно и суштински принципи читавог мултилатералног система у свим споразумима у оквиру СТО.

Принцип најповлашћеније нације (члан I *GATT*) подразумева да земља чланица даје трговинским партнерима најбољи третман који иначе даје било ком другом партнеру из друге земље чланице за тај производ, осим када су у питању царинске уније и зоне слободне трговине.

Принцип националног третмана је садржан и у *GATT* и у *GATS* и значи да сви производи и услуге, када уђу на територију државе чланице, имају исти третман који

⁵ Извор: www.wto.org

имају и домаћи производи и услуге, уживају иста права у складу са аналогном применом осталих споразума.

Не мање важан је и принцип транспарентности који обезбеђује обавезу чланица да јавно објаве све законе, прописе и праксе као и да обезбеде информисање о њима и нотификацију СТО.

Либерализовање трговине и промоција конкурентности, укидање квантитативних ограничења на увоз робе, снижење царинских дажбина, тарификација и сл., додатно доприносе постављеним принципима СТО.

Основне дисциплине

У оквиру основних дисциплина издваја се

1) консолидовање обавеза које подразумева да се током преговора утврде највиши нивои царина и царинских дажбина, уз обавезивање да се они неће повећавати.⁶

2) општа забрана квантитативних ограничења подразумева да се не смеју употребљавати квоте или било које квантитативно ограничење, осим под прописаним условима.

3) могућност да се спроведу заштитне мере (заштитне и специјалне заштитне мере и оне везане за поремећај платног биланса), као привремене у смислу заштите од претераног увоза или уравнотежења платног биланса или у случајевима заштите јавног реда, морала и здравља људи, животиња и биљака. Посебне мере заштите у случајевима нелојалне конкуренције усмерене су на отклањање поремећаја тржишта изазваних дампиншким или субвенционисаним увозом када земља има право увођења антидампиншких и компензаторних мера; ове мере су регулисане посебним споразумима СТО.

⁶ У пракси, ови нивои су понекад виши од оних који су у примени, јер земље кандидати у току преговараа желе да се изборе за могућност одређене флексибилности у будућем периоду што се огледа у маневарском простору за подизање царинске заштите са примењеног до консолидованог нивоа.

4) посебан и различит третман за земље у развоју је садржан кроз поједине одредбе како би се дошло до уравнотеженијег глобалног развоја, тако да је овим земљама дат повољнији третман.

5) хоризонтални изузеци се тичу општих изузетака у циљу заштите јавног морала, живота људи, животиња и биљака, природних ресурса и др., изузеци из безбедносних разлога (као што је необјављивање информација које могу угрозити безбедност земље) и изузетак предвиђен за регионалне интеграције – као што су зоне слободне трговине, царинске уније или глобални споразуми између најмање развијених земаља.

Процедура приступања

Захтев за чланство у СТО од стране земље кандидата се подноси по одређеној процедури. Држава кандидат подноси захтев у форми изјаве да жели да приступи СТО у складу са чл. XII Споразума о оснивању СТО. Паралелно, земља кандидат треба да поднесе и захтев за статус посматрача у Генералном савету, што је обавезује да у следећих пет година отпочне преговоре о приступању. Ово је уједно и помоћ земљи кандидату да присуствовањем седницама Генералног савета и Министарске конференције и коришћењем техничке помоћи од Секретаријата, стекне одређена знања и способности за вођење преговора.

Када се захтев за приступање усвоји од стране Генералног савета – Министарске конференције, оснива се радна група за приступање те конкретне земље. Чланство у радној групи је отворено за све заинтересоване чланице а обавезно су присутне ЕУ, САД, Канада и Јапан, а од осталих најчешће оне са којима земља има највећи обим трговинске размене и суседи.

У Меморандуму о спољнотрговинском режиму са пратећим анексима који је земља кандидат дужна да достави радној групи на разматрање, у дефинисаном, стандардизованом формату, морају се изнети информације о свим аспектима економске и спољнотрговинске политике, подаци о царинским стопама, законски прописи, и то приоритетно из области спољне трговине, подаци о политикама и прописима који регулишу пољопривреду, услуге, интелектуалну својину и др. Радна

група сазива први састанак на коме представници земље кандидата одговарају на сва додатна питања чланица и доноси се оцена о степену усаглашености спољнотрговинског режима земље кандидата са обавезама СТО и дефинишу кораци које кандидат треба да предузме у циљу усаглашавања.

Након тога се отварају билатерални преговори о царинским стопама, пољопривреди и услугама које најчешће иницира чланица подношењем својих иницијалних понуда за либерализацију робе и услуга; преговори се воде са оним чланицама СТО које су заинтересоване за тржиште земље кандидата. Када се преговори заврше, потписују се у виду билатералног протокола.

Сви билатерални протоколи се интегришу у јединствену Листу концесија у области роба (индустријских и пољопривредних производа) и листу специфичних обавеза у области услуга. Ове листе чине саставни део Протокола о приступању у виду анекса. Када се преговори заврше, припрема се Извештај радне групе (до сада је Србија имала девет састанака радне групе и низ билатералних састанака са чланицама), са нацртом Одлуке и Протоколом о приступању.

Завршетком нацрта Извештаја, Протокола и листа концесија за робе и услуге, радна група их доставља Генералном савету на усвајање (или Министарској конференцији), који у складу са чл. XII став 2. Споразума о оснивању СТО, двотрећинском већином гласова чланица доноси одлуку о приступању. Тиме Протокол о приступању ступа на снагу, а у року од 30 дана након што земља кандидат прихвати Протокол (његовим потписивањем или депоновањем инструмента о ратификацији), она постаје чланица СТО.

Први захтев за приступање СТО поднет је на нивоу СРЈ 1996. године, са позивом на правни континуитет државе СФРЈ као чланице *GATT*, али тај захтев за континуитетом није прихваћен. Након тога је захтев поднет по пуној процедури за пријем 2001. на нивоу СРЈ, да би био редефинисан 2003. године и на предлог ЕУ о моделу двоструког колосека, у смислу чињенице да су Србија и Црна Гора два царинска и трговинска режима, републике одвојеним захтевима потврђују спремност да саме преузму одговорност по чл. XII Споразума о приступању СТО. На основу тога, Генерални савет

СТО је 15. фебруара 2005. године донео одлуку о отпочињању поступка приступања Републике Србије СТО и основао радну групу за приступање.

ПОНУДА ЗА ПРЕГОВОРЕ О ЦАРИНСКИМ СТОПАМА У ПРОЦЕСУ ПРИСТУПАЊА СРБИЈЕ СТО

Преговори о царинским стопама подразумевају преговоре о максималној (консолидованој) царинској стопи, о евентуалним транзиционим периодима за фазно снижење царинских стопа код појединих производа, о давању иницијалног преговарачког права и о приступању такозваним секторским иницијативама.

Првобитна понуда за преговоре о царинским стопама достављена је Секретаријату СТО јуна 2006. године, и након тога су одржани билатерални преговори са више заинтересованих чланица СТО. У октобру 2007. године је достављена Ревидирана понуда, затим Друга ревидирана понуда за царинске преговоре, новембра 2008. године.

Захтеви чланица за снижавањем царинских стопа обухватили су широк спектар производа као и захтеве за прихватањем појединих секторских иницијатива (спуштање царинских стопа за читаве секторе), а нарочито за производе информационих технологија, медицинску опрему, цивилне ваздухоплове, хемијске и фармацеутске производе, превозна средства, текстилне производе, машине и уређаје. У складу са надлежностима, министарства су припремила предлоге билатералних понуда за индустријске и пољопривредне производе.

Приликом припреме понуде морала су се уважити два аспекта: царинске стопе које се нуде нису смеле да буду ниже у односу на царинске стопе за те робе које су у Прелазном трговинском споразуму са ЕУ и све време је одржавана активна комуникација са репрезентативним представницима појединих сектора, како би се добили елементи за образлагање разлога очекивања да се наша понуда прихвати на предложеном нивоу.

Билатерални преговори о висини царинске стопе на индустријске и пољопривредне производе се воде са САД, Канадом (завршени), Јапаном (завршени и потписани), Швајцарском (завршени за робе док су за услуге при крају), Норвешком (завршени и потписани, са Корејом (завршени, и потписани), са ЕУ (завршени и потписани), Хондурасом (завршени и потписани), Бразилом, Еквадором, Салвадором, Украјином. Са Турском су били отворени преговори али је у међувремену закључен Споразум о слободној трговини.

Захтеви чланица према Србији су доказали наставак праксе која се установила међу чланицама СТО да су за сваког новог кандидата они све обимнији и ригорознији, тј. да се очекује да у сегменту нивоа царинске заштите домаће производње то буде све ниже и либералније. Такав однос је изражен како од стране развијених земаља тако и од стране нових чланица.

Тако је Србији у вези са царинском заштитом индустријских производа препоручено прихватање уједначене стопе са малим бројем изузетака и коришћењем транзиционог периода само у случајевима где се царинска стопа снижава са примењеног нивоа.

Што се тиче пољопривредних производа, питања се поред нивоа заштите односе и на примедбе у вези са применом комбиноване царинске заштите. Преговарачки тим је између осталог, користио у преговорима аргументе да се специфични део комбиноване царине заједно са *ad valore* царином примењује на малом броју производа и да пољопривреда има велики значај за Србију.

Србија важи за земљу која има релативно ниску царинску заштиту. Први талас либерализације је био 2001. године када је просечна царинска стопа износила 14,5%. Данас прописана МФН царинска стопа је 8,74% (17,1% за пољопривредне производе и за индустријске производе 6,18%). Са Европском унијом просечна царинска стопа је 3,65 % (за пољопривредне производе 8,96% и за индустријске производе 2,04%).

ОПШТИ СПОРАЗУМ О ТРГОВИНИ УСЛУГАМА (*General Agreement on Trade in Services – GATS*)

Анекс 1Б уз Споразум из Маракеша о оснивању Светске трговинске организације чини *Општи споразум о трговини услугама (GATS)*. у СТО⁷. Обим Споразума и 4 начина пружања услуга⁸ чине први део споразума. Односи се на све услуге, без обзира на начин њиховог пружања. Обавезе се преузимају на свим нивоима власти јер су њима обухваћене мере којима се на домаћем тржишту регулишу одређене услуге на централном, регионалном и локалном нивоу.

За које услуге ће се одлучити држава која улази у процес либерализације, зависи од конкурентности датог сектора и на домаћем и на међународном тржишту. Статистичко праћење услуга није довољно развијено а нарочито није хармонизовано међу земљама на различитим нивоима развоја, што представља тешкоћу приликом вредновања нарочито међународне размене услуга. Шест међународних организација (УН, ЕК, ММФ, ОЕЦД, Конференција Уједињених нација о трговини и развоју и СТО) су издале заједнички Приручник за статистичко праћење међународне трговине услугама (*енг. Manual on Statistics of International Trade in Services*) који би требало да обезбеди земљама смернице приликом развијања својих статистичких система праћења услуга. Приручник се ослања на садашње праћење статистике услуга у платном билансу у складу са Приручником за платни биланс ММФ-а, V издање.

Други практични проблем је стварни обим сектора који се либерализује. У току преговора у Уругвајској рунди, чланице СТО су усагласиле и прихватиле заједничку класификацију услуга са поделом на 12 сектора и преко 160 подсектора (док. *MTN GNS/W/120* из 1991) која и данас чини основу за секторски обим. Како би преговарачима били познати сви детаљи обима, ова класификација СТО је повезана са

⁷ Општим споразумом о трговини услугама, први пут се поставља сет мултилатералних правила и дисциплина који се односе на трговину услугама. Споразум је заснован на три основа: прво, на оквирном споразуму који садржи основне обавезе које се примењују на све земље чланице СТО; друго, на националним листама специфичних обавеза – концесија о приступу тржишту и националном третману, које су предмет даљих преговора о наставку процеса прогресивне либерализације; и треће, на анексима којима се регулишу поједине специфичне области.

⁸ начин 1 - услуге пружене са територије једне чланице корисницима на територији друге; начин 2 - услуге пружене у једној земљи корисницима из осталих земаља, нпр. туристичке услуге; начин 3 - услуге пружене кроз неки вид комерцијалног присуства страних правних лица, нпр. путем оснивања предузећа, представништва или банкарских огранака; и начин 4 - услуге које пружају страна физичка лица, најчешће професионалне услуге

кодираном класификацијом УН тзв. СРС – (*енг. Provisional Central Product Classification, Statistical Papers, Series M No.77, 1991*).

У другом делу ГАТС се постављају опште обавезе и дисциплине: општи третман најповлашћеније нације, за који, међутим, постоји анекс који садржи изузећа од његове примене будући да она није могућа за све услуге. Анекс даје право на изузеће у трајању од највише десет година, са обавезом ревизије на сваких пет година. Затим, општа обавеза транспарентности, аналогна обавези из ГАТТ-а и осталих споразума који се односе на трговину робом, да се врши објављивање свих релевантних закона и прописа. Слично интеграцији робних тржишта, ГАТС омогућава интеграцију тржишта услуга, уз услов “значајног секторског обимаобухвата”, уз обезбеђење укидања значајног обима, или свих видова дискриминације.

Споразумом се захтева да билатерални споразуми закључени међу чланицама о признавању квалификација⁹, треба да буду приступачни осталим чланицама које задовољавају постављене критеријуме.

Чланице се обавезују да не ограничавају међународне трансфере и плаћања у текућим трансакцијама које су везане за обавезе по споразуму. Ипак су дозвољена одређена ограничења у случају платнобилансних тешкоћа, под прописаним условима.

ПРЕГОВОРИ О ЛИБЕРАЛИЗАЦИЈИ ТРЖИШТА УСЛУГА У ПРОЦЕСУ ПРОСТУПАЊА СРБИЈЕ СТО

Да би отпочели преговори, Србија је била обавезна да достави своју тзв. Првобитну понуду за либерализацију тржишта услуга.

Понуда о либерализацији тржишта услуга има стандардну форму која се попуњава на прихваћен једнообразни начин како би преузете правне обавезе биле што јасније свим чланицама СТО којима се понуда доставља ради отпочињања преговора¹⁰.

⁹ нпр. дозволе или сертификати пружалаца услуга

¹⁰ Правила за попуњавање понуде су садржана у усвојеном документу Смернице за унос специфичних обавеза по Општем споразуму о трговини услугама (ГАТС), док. S/L/92 (*Guidelines for the Scheduling of Specific Commitments under the GATS*) од 28. марта 2001, са допунама од 20. јуна 2008.

Понуда се састоји од два основна дела:

I део – **Хоризонтални део** који садржи услове заједничке за све секторе наведене у понуди и за које се чланица обавезује да дозволи приступ тржишту и национални третман. У хоризонталне мере, спадају прописи о јавним и приватним монополима, прописи о страним улагањима, о својинско-правним односима, о кретању физичких лица, о условима субвенционисања.

II део – **Секторски део** који садржи специфичне секторе и подсекторе и услове либерализације за сваку наведену услугу, према класификацији СТО и ЦПЦ и Анекса, који представља Листу МФН изузећа на која, у овој фази, имају право само земље у процесу приступања (за старије чланице су рокови и могућности уношења нових изузећа већ истекли).

ПОНУДА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Приликом израде понуде на основу које Република Србија преговара о либерализацији сектора услуга у процесу приступања СТО, водило се рачуна о неколико критеријума:

1) могућностима Србије да преузме обавезе, при чему се имала у виду структура домаћег БДП-а која се од 2003. мењала у корист услужног сектора:

- удео услуга је порастао са 60% на 68%,
- удео пољопривреде је опао са 13,6% на 11% и- удео индустријске производње је опао са 26% на 20,6%.

Највеће стопе раста забележене су у секторима грађевинарства, транспорта, телекомуникација, туризма и производње и дистрибуције струје, гаса и воде. Подаци указују да услужни сектор у овом моменту највише доприноси економском расту и стварању нових радних места.

2) Други критеријум су представљали захтеви чланица СТО који су у великој мери одредили сам обим и степен либерализације, посебно захтеви ЕУ, САД, Канаде, Швајцарске, Јапана, Јужне Кореје, Норвешке, Бразила, Еквадора, Салвадора,

Хондураса, Панаме а у најновијој фази захтеви Украјине који се, будући да су изразито максималистички, морају посебно пажљиво размотрити.

3) Трећи критеријум у оквиру којег се понуда у сваком случају мора кретати, је домаћа регулатива која је у неким случајевима морала да претрпи и одређене измене како би се захтеви, од којих се није могло одступити, задовољили.

Након прве Првобитне понуде из 2006. године, две званичне ревизије понуде, две техничке ревизије и последње, треће ревизије из новембра 2009. године, понуда Србије је достигла значајан секторски обим који укључује 11 сектора и 137 подсектора. У поређењу са развијеним земљама чланицама СТО које у својим понудама имају обим између 86 и 115 сектора/подсектора, Србија се може сврстати у земље са врло великим степеном преузетих обавеза. Напомињемо да је за нове земље у процесу приступања то већ уочена појава, да се код сваког новог приступања захтева виши ниво обавезивања јер стандард поставља увек земља која је приступила непосредно пре земље у процесу. За овакав случај је типично понашање Украјине, која је пред већину земаља које су у процесу приступања, изашла са неуобичајеним захтевима у смислу обима и нивоа тражених концесија.

Може се констатовати да су захтеви и отворена питања сужени и да се у наредним фазама може очекивати окончање билатералних преговора о услугама који су до сада закључени једино са Јапаном са којим је извршено и потписивање билатералног протокола о окончању преговора и о роби и услугама.

СПОРАЗУМ О ТРГОВИНСКИМ АСПЕКТИМА ПРАВА ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ СВОЈИНЕ

Овај Споразум је садржан у Анексу 1Ц. Он се руководио основним принципима ГАТТ-а и релевантних међународних организација са циљем да се „усагласе различити стандарди заштите и спровођења права интелектуалне својине, као и постављања мултилатералног оквира правила и дисциплина који би се бавио трговином

кривотвореном робом, будући да је она предмет многобројних спорова међу чланицама.”¹¹

Споразум разрађује различите врсте права интелектуалне својине успостављајући општеприхваћене стандарде у светској организацији за интелектуалну својину и конвенцијама (Париска и Бернска).

Споразум регулише и спровођење на начин да чланице обезбеде процедуре и правне лекове у свом националном законодавству да се ова права ефикасно спроводе.

То су права која се дају одређеној особи за интелектуално стваралаштво и углавном се односи на два сегмента: копирање и права везано за њега и индустријску својину.

Србија је морала не само у процесу приступања СТО већ и у оквиру обавеза које произилазе из Споразума ЦЕФТА 2006 као и из ССП са ЕУ да усагласи своје законодавство. То је довело до измена или усвајања низа закона из ове области¹²

ЗАКОНОДАВНЕ АКТИВНОСТИ КАО УСЛОВ ЧЛАНСТВА У СТО

Процес уласка у СТО и његова временска димензија у директној је вези са брзином спровођења унутрашњих економских реформи у складу са правилима СТО. Како законодавне тако и системске реформе морају пратити прогрес у преговорима. У том смислу на линији заокружења правила тржишне привреде морају бити даља либерализација нашег спољнотрговинског режима и отварање тржишта роба и услуга.

Законодавна активност Србије је представљена кроз документ „План законодавне активности у циљу отклањања препрека у процесу приступања СТО”, у коме је дат приказ у одређеном тренутку утврђених закона и других правних аката чије је доношење релевантно за окончање процеса преговора о приступању. Процес одређивања системских питања у смислу њихове усклађености са правилима СТО је континуирани процес, јер све до самог краја преговора, чланице СТО могу указивати на неке акте за које сматрају да нису у потпуности у складу са међународним правилима.

¹¹ Зубић-Пертровић; Раковић "Светска трговинска организација" стр.17

¹²(Закон о потврђивању уговора о патентном праву, Закон о правној заштити индустријског дизајна, Закон о ознакама географског порекла, Закон о потврђивању међународне конвенције о заштити биљних сорти и др.).

Зато се тај документ ажурира пре свега, у складу са законодавном активношћу Парламента, као и евентуалним новим коментарима и чланица.

План законодавне активности Србије је обухватио низ закона и подзаконских аката из области трговине робом, спољне трговине, девизног пословања, конкуренције, заштите потрошача, санитарних и фитосанитарних мера, техничких препрека трговини, интелектуалне својине, трговине услугама, заштите животне средине, компанијског права и др.

Обимном законодавном активношћу, као и низом институционалних промена, на последњој осмој радној групи оцењено је да је Србија достигла значајан напредак.

ЗАКЉУЧАК

Као што се из напред изложеног може закључити, приступање СТО представља један сложен процес који захтева од земље кандидата, осим опсежних реформи њеног целокупног економског и трговинског окружења, и знатан степен либерализације који може у почетној фази да буде и веома болан за домаће привредне субјекте који се на тај начин излажу повећаном степену конкуренције из увоза. С друге стране, и држава која уводи либерализацију, на краћи рок трпи од губитака у остварењу својих буџетских прихода кроз смањење царина.

Међутим, гледано на дужи рок, добици за земљу су несумњиви: угрожени привредни субјекти немају другог излаза осим да се, да би опстали на тржишту, прилагоде тако што ће подићи ниво своје конкурентности. Самим тим, расте и њихова способност да конкуришу на страним тржиштима, а њихови извозни резултати сами по себи доводе до отклањања првобитне неравнотеже између увоза и извоза. Сам извоз наилази на повољнији третман имајући у виду да се примењују унапред познати и транспарентни услови МФН третмана и недискриминације.

Механизам за решавање спорова обезбеђује могућност покретања спора у случају кршења неког од правила СТО. Случајеви забележени до сада у том процесу, показују да и мале земље имају подједнаке шансе да заштите своје интересе, а

институционализација путем припадности међународној организацији (СТО), осигурава и извршавање налаза и налога механизма за решавање спорова.

Једанпут када земља постане чланица СТО, у даљем функционисању организације може да има врло активну улогу у каналисању својих интереса путем активног учествовања у преговорима, јачајући своју преговарачку позицију удруживањем са земљама сличне економске снаге.

На крају, мада не и најмање важно, чланство у Светској трговинској организацији је основни предуслов за улазак земље у све битније регионалне споразуме и организације (нпр. ЦЕФТА 2006, ЕФТА и Европска унија). Рачунајући на брз улазак Србије у СТО, у случају ЦЕФТА 2006 и ЕФТА споразума, направљен је изузетак – Србија је постала потписница, уз обавезу да примењује правила СТО и пре него што постане њена чланица. Што се тиче Споразума о стабилизацији и придруживању са Европском унијом, будући да је он закључен пре уласка Србије у СТО, у току самих преговора у оквиру СТО, води се рачуна о усклађивању преузетих обавеза са Европском унијом.

Из свега следи несумњив закључак о изузетној важности да се поступак приступања Србије СТО настави несмањеном динамиком и да се оконча у најскорије време

МЕЂУНАРОДНА УЛОГА ЕВРА И ДОЛАРА

Дане Атанасковић

Кретање курса евра и долара, као и разлози кретања, стална су тема економиста у последњих десет година. Увођењем евра, долар је коначно добио праву конкуренцију и потенцијално је угрожен на позицији прве светске валуте. Обзиром на велику финансијску кризу на тржишту сабпрајм (*енг. subprime*) кредита, која је ескалирала у јесен 2008. и скоро дешавања у грчкој економији, постоји извештан степен неизвесности кретања курса евра и долара у будућности.

У првом делу рада биће речи о америчком долару и еврџу, о улози коју имају у међународној економији, са посебним акцентом на девизне резерве и трансакције које се обављају у овим валутама. Биће речи о разлозима због којих долар има тренд депресијације у последње време, као и о актуелној ситуацији у грчкој економији. Последњи део рада се базира на раду професора Чина и Франкела који даје објашњење да ли и како евро може да замени долар и постане прва резервна валута.

ДОЛАР И ЕВРО

Током 1999. европска валута је била слаба јер је европска економија била слабија од економије Сједињених Држава. Инвеститори су споро прелазили на њу у почетној фази, јер су сматрали да је Европа мање спремна од Америке да се избори са потенцијалним проблемом Y2K¹.

Неодлучност инвеститора о преласку на европску валуту може се повезати и са серијом лоших потеза Европске централне банке у првим месецима 1999. објављујући један број збуњујућих и контрадикторних исказа и информација².

¹ Реч је о проблему „миленијумске бубе“ – будући да су софтверски подаци били забележени са последњње две цифре постављјало се питање да ли могу сачувати податке и наставити са радом када се са „99“, пређе на „00“

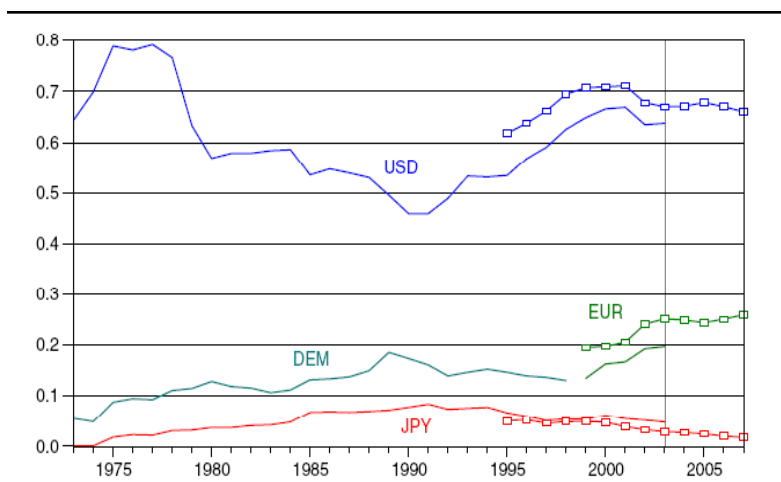
²George C. Pardee, Helen N. Pardee, „*The Dollar Vs. The Euro: Do We Care?*“, преузето са www.afsa.org

Међународна улога

Деведесетих година појавила су се питања о томе да ли је долар у процесу губитка статуса неприкосновене међународне валуте, као што се догодило фунти пре тога. Утицај јена и немачке марке је константно растао током седамдесетих и осамдесетих, мерено уделом у девизним резервама централних банака. Снажне економске основе јапанске и немачке економије, нарочито суфицити платног биланса и ниска инфлација, представљали су очигледно објашњење. Међутим, чињенице из деведесетих сугерисале су да је одговор на то питање био негативан. Посматрачи су помешали пад вредности долара са падом његове међународне важности. У стварности, јапанска и немачка економија и њихове валуте биле су у значајном заостатку у односу на Сједињене америчке државе (САД) и долар. Осим тога, удео долара у међународним резервама је порастао током деведесетих, као што можемо да видимо са графика број 1. Централне банке чувају резерве у страним валутама углавном да би финансирали свој спољни дуг или за кориговање девизних курсева. Основни квалитет резервне валуте је ликвидност и њихове перформансе као дуготрајног чувара вредности. Диверсификација у држању резерви је био извор подршке евр у протеклим годинама, будући да су централне банке желеле да прилагоде своје портфолије далеко од америчког долара. Иако је структура кинеских резерви у страним валутама државана тајна, верује се да се приближно 20-25% тих резерви држи у еврима³.

³ Петер Гранхам, "Euro plunge raises reserve status fears", преузето са www.ft.com

графикон 1: Удео три главне валуте у укупним резервама централних банака⁴

У другом кварталу 2009. године резерве у страним валутама су се повећале за 413 милијарди долара (амерички долар) (највише још од 2003.) на 7.3 трилиона долара. На крају трећег квартала 2009. у свету је било 7.5 трилиона долара резерви у страним валутама у шта спада и 3.1 трилиона резерви чија се тачна структура не зна. Постоје подаци да се кинеске резерве у долара нису мењале у последње две године, а за то време су се увећале за 8%, што показује жељу кинеских државника да се диференцирају од америчког долара.

графикон 2: кретање девизних резерви закључно са трећим кварталом 2009.⁵

⁴Преузето са www.imf.org

⁵преузето са investingcontrarian.com

Графикон показује да линија која репрезентује удео долара у резервама показује негативан тренд у последњих седам година. Будући да је познато да Кина не жели златни стандард, евро се као друга резервна валута намеће као логично решење. Резерве у еврима такође не показују раст у последњих неколико година, али, већ је речено да је структура резервних валута које Кина држи, а које износе око 2.7 трилиона USD, државна тајна⁶.

На основу података Међународног монетарног фонда (ММФ) удео евра у резервама је повишен на 27.4 процената на крају 2009. док је удео долара у резервама био 62 %⁷.

Ако за главни показатељ узмемо у којој су валути деноминоване међународне финансијске трансакције, убрзо након увођења, евро се распрострањено употребљавао за деноминацију обвезница. У Европи, забележен је огроман раст корпоративних меница деноминаних у еврима, заједно са рапидном интеграцијом тржишта новца, државних обвезница, и капитала. На основу обима трговине новчаница, евро је успео да преузме примат од долара, први пут на почетку 2006. Међутим, процењује се да је само 10-20% коришћено ван Евро-зоне, у поређењу са 50-70% USD новчаница⁸.

Око 50% света тргује у доларима. Нафта и друга добра се обрачунавају у доларима, осим што се у Ирану нафта која се извози обрачунава у еврима.

Финансијска тржишта за долар и евро полако постају компаративна када говоримо о ликвидности и варијацијама финансијских инструмената. Традиционални инструменти на међународном тржишту обвезница познатији су под називом стране обвезнице. Стране обвезнице се продају у страни држави и деноминоване су у валути те државе. Евро-обвезница је обвезница деноминована у валути која није валута државе у којој је продата – на пример, обвезница деноминована у америчком долару, а продата у Лондону. Евро-обвезнице чине 80% нових емисија на међународном тржишту обвезница. Њихово тржиште се развија великом брзином и сада је веће него америчко тржиште корпоративних обвезница.

⁶ Г Абрахам, "EURO March to Reserve Currency Status", преузето са investingcontrarian.com

⁷ Петер Гарнхам, "Euro plunge raises reserve status fears", преузето са www.ft.com

⁸ Г Абрахам, "EURO March to Reserve Currency Status", преузето са investingcontrarian.com

Једна врста евро-обвезница су и евро-валуте, тј. стране валуте депоноване у банкама ван земље порекла. Најзначајније од свих евро-валута су евро-долари, тј. амерички долари депоновани у страним банкама ван САД или у филијалама америчких банака у иностранству. С обзиром на то, да се на те краткорочне депозите остварује камата, они су слични краткорочним евро-обвезницама. Америчке банке позајмљују евро-доларске депозите од других банака или сопствених филијала у иностранству. Евро-долари су данас значајна извор средстава за америчке банке. У оптицају је више од 190 милијарди долара⁹.

Циркулација међународних обвезница евра је достигла 32% у 2006. години, док је удео долара опао са 50% на 43%¹⁰. Вредност обвезница у Евро-зони са доспећем већим од годину дана је 50 % већа од таквих обвезница у Сједињеним Државама¹¹.

Изван Европе, евро је показао успех. Укупан међународни дуг изражен у еврима порастао је са око 20% непосредно пре стварања ЕМУ на ниво од 30% у 2003. По увођењу, иако је удео евра био отприлике једнак збиру удела марке, франка и гулдена, годину дана пре стварању ЕМУ, тај удео је био нижи од збира удела Европске валутне јединице (ЕЦУ). То је очекивани резултат јер пре 1999. године, 12 централних банака морало је појединачно да држи девизне резерве, укључујући и међусобне валуте.

Према класификацији ММФ-а постоји око 40 земаља у Европи и Африци које управљају своју политику девизних курсева према еврџ. У свету постоји нешто више од 60 држава које своју политику девизних курсева управља према долару. Неколико држава управља своје курсеве према корпи валута чији су главни чиниоци евро и долар (Кина и Русија).

⁹ Мишкин, Фредерик С., Монетарна економија, банкарство и финансијска тржишта, Дата Статус, Београд, 2006., стр 28.

¹⁰ Г Абрахам, "EURO March to Reserve Currency Status", преузето са investingcontrarian.com

¹¹ Петер Гарнхам, "Euro plunge raises reserve status fears", преузето са www.ft.com

Депресијација долара

Тренд депресијације долара је присутан већ доста дуго. Могу се чути различита предвиђања тренда раста/пада долара. Експерти Мерил Линча говоре да је долар прецењен и да ће га политика ФЕД (*енг Federal Reserve system*) ослабити још више, док други експерти тврде да долар не може више да депресира и да ће, када глобални економски раст опадне, долар нагло ојачати.

Многи фактори утичу на девизни курс долара, али се сматра да су четири основна: стопа повраћаја на инвестиције америчке економије, суфицит/дефицит међународних трансакција Америке, ниво каматне стопе у Америци у поређењу са другим земљама и стопа инфлације. Наравно, не смеју се занемарити ни други фактори као што су војна интервенција у Ираку или цена нафте.

Економисти сматрају да је суфицит/дефицит међународних трансакција најодговорнији за кретање долара. Из историјских података видимо да је дефицит присутан још од седамдесетих година XX века заједно са дефицитом биланса текућих трансакција, али долар није бележио већи пад.

Економисти се ипак слажу да је нагли пад долара немогућ осим ако сви људи који поседују доларе не почну нагло да их продају на девизном тржишту. Разлог томе је то да америчка економија и даље бележи висок раст, као и да су економије многих земаља још увек везане за америчку валуту. Такође, долар је у великој мери присутан као девизна резерва држава¹².

Ту је и психолошки моменат. Ако би сви продали доларе, морали би да нађу прикладну замену, а евро или јен немају боље карактеристике сигурности од долара. Ту на сцену ступа инерција да ће људи користити валуту која се користила у прошлости.

¹² „*Depreciation of dollar*“, преузето са www.economist.com

Ситуација у Грчкој

Ситуација у Грчкој је умногоме заслужна за депресијацију евра у последњих неколико месеци прошле године. Грчка влада је постигла аранжман са ММФ, Европском комисијом и Европском централном банком за програм који би им помогао да стабилизују економију и који укључује финансијску помоћ од 110 милиона евра (око 145 милиона долара). Пакет мера грчке владе укључује и смањење буџета, замрзавање плата и пензија у року од три године и повећање пореза. Две трећине финансијске помоћи долази од стране земаља Евро-зоне и тај део износи 80 милиона евра, односно 105 милиона долара у виду билатералног зајма. Подршка Међународног монетарног фонда је у виду трогодишњег *стенд бај* (енг.*stand-by*) аранжмана у вредности од 30 милиона евра (приближно 40 милиона долара).

Грчка се суочава са два проблема:

- 1) превелики буџетски дефицит и спољни дуг – захтева смањење дефицита и труд да се рацио дуга и бруто домаћег производа (*debt-to GDP ratio*) смањи и доведе на прихватљиви ниво. Такође, треба замрзнути плате у јавном сектору и пензије будући да су оне драматично порасле у последњих неколико година и чине 75% јавне потрошње.
- 2) проблем конкурентности – подразумева бољу контролу јавне потрошње и смањење инфлације како би Грчка повратила своју конкурентску позицију.

Буџетски дефицит Грчке износио је 13.6 % БДП-а у 2009., док је јавни дуг био на нивоу од 115 % БДП-а тако да је било неопходно зауставити даљу неконтролисану потрошњу. Ево кратког прегледа потенцијалних резултата које треба да донесу нове мере:

- фискална политика – циљ је да се дефицит сведе на ниво од 3 % БДП-а до 2014.
- мере државне штедње – замрзавање плата и пензија треба да допринесу штедњи од 5.25 % БДП-а до 2013.

- прилив од повећања пореза – до 2013. влада Грчке би требало да постигне принос од 4 % БДП-а кроз повећање пореза на додату вредност, пореза на луксуз и акциза на алкохол и дуван¹³

МОЖЕ ЛИ ЕВРО ДА ПРЕСТИГНЕ ДОЛАР?

У овом делу рад ће бити обрађена пажња на веома занимљивим текстом М. Чина и Ј. Франкела¹⁴ под називом „Зашто ће евро постати ривал долару?“. Аутори су, користећи девизне резерве, указали на могућност да долар буде убрзо свргнут са позиције главне светске валуте.

По њиховим речима, девизне резерве су узете у разматрање из два разлога:

- 1) годишњи подаци за све релевантне валуте су доступни за последње три деценије или дуже
- 2) други разлог је да је улога резервне валуте важнија од других у настојању да се одговори на питање да ли ће САД моћи да настави да финансира дефицит текућег биланса

Као три кључне премисе наводе се:

- 1) чиниоци:
 - величина економије
 - развијеност финансијског тржишта
 - поверење у вредност валуте
 - мрежа екстерналија

Најзначајнији фактор је величина земље или региона у коме је валута домицилна.

- 2) Екстерналије од продуктивних мрежа или економије обима су важне. Вероватноћа је већа да ће било која земља да користи ону валуту коју користе и други.
- 3) Која год валута се користила у прошлости користиће се и у будућности. Ова инерција је веома јака.

¹³, преузето са www.imf.org

¹⁴ М.Чин, Ј. Франкел, „Why the euro will rival dollar?“, преузето са cont.„Europe and IMF Agree €110 Billion Financing Plan With Greece“ent.ksg.harvard.edu

Следећа табела даје увид у кретање важнијих валута у односу на долар током друге половине 20. века. На овај начин се види како је долар одржавао своју позицију током година и какво је било кретање фунте, некада прве светске валуте и других валута.

табела 1: кретање куса валута према долару у другој половини XX века¹⁵

Валута	код	2000	1990	1980	1970	1960	1950
Фунта – Стерлинга	GPB	0.6609	0.5632	0.4303	0.4167	0.3571	0.3571
Немачка – Марка	DEM	2.1272	1.6157	1.8177	3.6600	4.2000	4.1950
Индијски Рупији	INR	44.942	17.505	7.8629	7.5	4.7619	4.7619
Јапански Јен	JPY	107.76	144.79	226.74	360	360	361.1
Швајцарски франак	CHF	1.6888	1.3892	1.6757	4.373	4.373	4.373

Фунта стално депресира. Немачка марка је имала сталну депресијацију до 2000. година када у употребу улази евро. Ипак и у том случају је вредност два пута већа него 1950. година. Слична ситуација је и са швајцарским франком, с тим што он не припада евро-зони. Јапански јен бележи константну депресијацију. Важно је запазити да валуте, осим фунте, бележе већу депресијацију од периода 70-их од када САД има хроничних проблема са фискалним дефицитом. Током последње четири деценије, амерички савезници били су вољни да плате финансијску цену како би подржали америчко вођство у управљању међународним економским системом, јер су јасно видели свој интерес. Шездесетих, Немачка је била вољна да прихвати трошкове стационирања америчких трупа на својој територији како би спасила САД од платнобилансног дефицита. Америчка војска дуго је плаћала мање за присуство у Јапану него што би плаћала код куће. 1991. године, Саудијска Арабија, Кувајт и низ других земаља прихватили су финансијски трошак Заливског рата, чиме су привремено помогле

¹⁵ преузето са www.sev.rs

уклањање дефицита текућег рачуна САД једини пут у последњих 20 година. Више пута централна банка Јапана, међу осталима, била је вољна да масовно купује доларе како би била спречена његова депресијација (касних шездесетих, раних седамдесетих, касних осамдесетих). У истом периоду у ком је нестао буџетски суфицит и наново се појавили двоструки дефицити – након 2001. – Американци су такође изгубили углед и политичку подршку у већем делу света. У прошлости, дефицити изазвани империјалним претеривањима били су под контролом јер би други платили (војне) трошкове: Немачка и Јапан током Хладног рата, Кувајт и Саудијска Арабија 1991¹⁶.

Екстерналије мреже и инерција коришћења валута су прилично јаке и у то се може лако уверити. Ипак нови догађаји показују тенденцију да се ствар окрене у корист евра. Већ је у раду помињан „кључни моменат“ за који треба доста времена али се, теоријски, одвија веома брзо. Ради се о вестима да иранске нафтне компаније желе да се нафта ускоро рачуна у еврима. Ова идеја је наишла на одушевљење многих противника идеја америчке владе, а самим тим се предвиђа да ће, уколико и други буду морали да се прилагоде, то довести до „кључног момента“ и крунисања евра као водеће светске валуте. Проблем, за долар, је у томе што је велики удео долара у девизним резервама многих држава фактор који највише доприноси снази долара. Овим би велика количина девизних резерви држана за потрбе куповине нафте била замењена, сасвим логично, еврима¹⁷.

Могући сценарији

На крају свог рада Чин и Франкел дају могуће сценарије по којима евро може да престигне долар. У оквиру било ког веродостојног сценарија, долар ће остати далеко испред евра и осталих потенцијалних конкурената у наредним годинама. Али они су се трудили да прикажу сценарије који дају другачији одговор након 20 или 30 година, и ако је тако, које би биле најважније детерминанте.

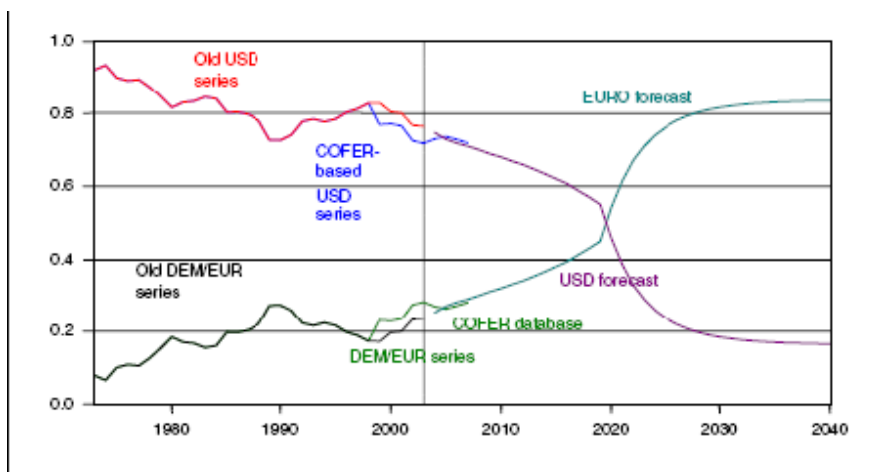
Први сценарио би био да ЕУ земље које тренутно нису у еврозони, од којих је Велика Британија далеко најважнија у овом контексту, евентуално приступају. Овај сценарио се чини мало вероватним с обзиром на добар учинак британске економије

¹⁶ М. Чин, Ј. Франкел, „*Why the euro will rival dollar?*“, преузето са content.ksg.harvard.edu

¹⁷ исто

од увођења евра, као и на њихово константно одбијање да одбаце фунту. Вероватнијим се чини сценарио по ком би само мање чланице ЕУ приступиле еврозони – земље које са својом величином не би имале пуно утицаја – али по ком би долар наставио да губи вредност по историјској стопи. По овом сценарију обрт у улогама долара и евра настао би 2022. године. Са једне стране, ово је сувише песимистичан сценарио за долар, из два разлога - прво, стопа депресијације долара између 2001. и 2004. године била је виша од историјског просека; и друго, сценарио није узео у обзир могућност бржег економског раста у САД него у европским земљама. Са друге стране, могло би се рећи да је сценарио сувише оптимистичан, из три разлога. Прво, долар је показао бржу а не спорију депресијацију након 2004. године. Друго, потенцијали за раст сада не изгледају тако лоше за ЕУ, у светлу солидног опоравка раста продуктивности у западној Европи и даљег прилагођавања нових чланица које, иако мале у погледу дохотка по глави становника, имају јаке потенцијале у погледу становништва и привредног раста.

графикон 3: Симулација уласка Велике Британије у ЕМУ и наставак депресијације долара по стопи између 2001. и 2004¹⁸.

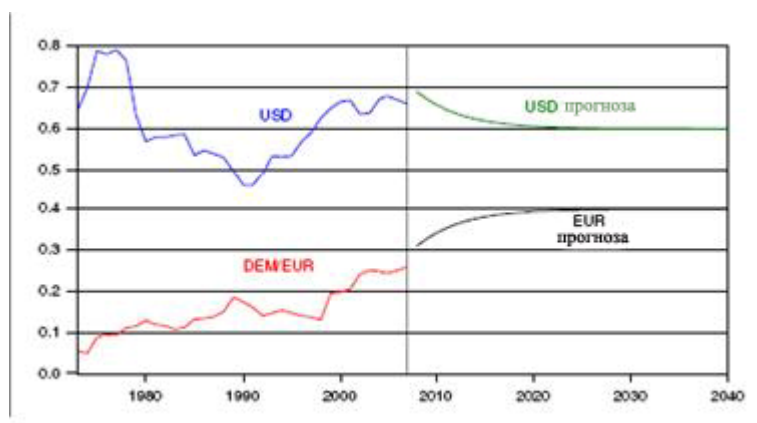
Трећи разлог је потенцијално најважнији. Девизни обрт у Франкфурту насупрот Њујорка – вероватно потцењује напредак евра. Франкфурт остаје далеко мање развијен као финансијски центар у односу на Лондон и Њујорк, који је у претходним сценаријима можда био и најјаснији кочиони фактор против експанзије евра као

¹⁸ М. Чин, Ј. Франкел, „Why the euro will rival dollar?“, преузето са content.ksg.harvard.edu

међународне валуте. Али данас делује да је Лондон постао финансијски центар за евро чак и упркос томе што је Велика Британија изван еврозоне.

Други сценарио представља најконзервативнији случај: долар наставља са депресијацијом само по просечној стопи у последњих 20 година до 2007, и само нове чланице ЕУ се прикључују монетарној унији. У овом случају, долар задржава примат, чак и ако евро смањи разлику на однос 60%-40% (дубина финансијског тржишта је значајан фактор). Трећи сценарио укључује идеју да је Лондон, а не Франкфурт, у неком смислу, истински финансијски центар евра. Делује невероватно тврдити да је Лондон у потпуности посвећен само снабдевању еврозоне ликвидношћу. Узмимо да 20% девизног обрта у Лондону отпада на евро. У овом случају, евро би требало да смени долар негде око 2015. године.¹⁹

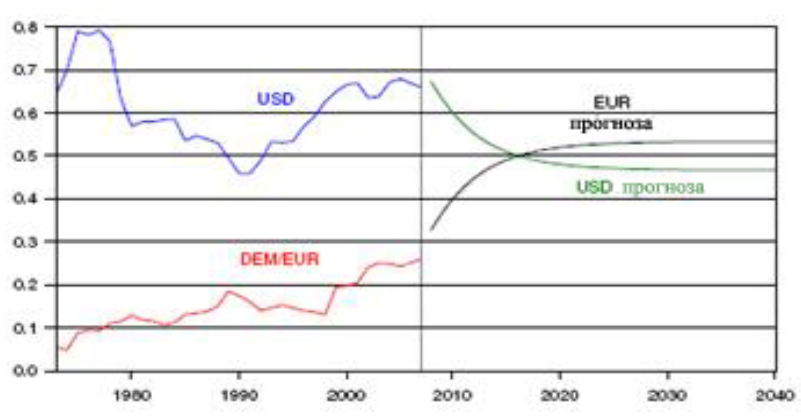
графикон 4: Само нове чланице ЕУ приступају ЕМУ (док Британија остаје изван), и долар депресира по двадесетогодишњој стопи до 2007. године²⁰

¹⁹ ИСТО

²⁰ ИСТО

графикон 5: Само нове чланице ЕУ приступају ЕМУ (док Британија остаје изван), али 20% девизног обрта на лондонском финансијском тржишту отпада на евро, и долар депресира по двадесетогодишњој стопи до 2007. године²¹

ЗАКЉУЧАК

Иако се то не може са сигурношћу рећи према доступним подацима, очито је да евро заузима све већи део девизних резерви у свету. Такође, присутан је и узлазан тренд удела евра у међународним трансакцијама. Новонастала ситуација око превеликих буџетских дефицита, не само у Грчкој, већ и у Португалији и Шпанији, су веома озбиљан испит за Европску централну банку и евро, будући да је евро депресирао више него што су показивала предвиђања из фебруара ове године.

Пре годину дана, изгледало је много вероватније да ће евро престићи долар на месту прве светске резервне валуте. Долар је и неколико пута раније „спашаван“ од стране других централних банака њиховим интервенцијама на новчаном тржишту. Међутим, у раном периоду финансијске кризе, чинило се да поверење у долар постаје све слабије. Такође, било је речи о томе да поједине земље желе да нафта почне да се обрачунава у еврџу, што би свакако нанело ударац долару.

Са ове позиције, тешко је коментарисати могућност да евро престигне долар у скоријој будућности. У последње време било је неколико дисонантних тонова око помоћи грчкој економији, у којој је предњачила Немачка.

²¹ исто

Ова тема ће и даље бити једна од важнијих за економију. Било да је „моменат сустизања” близу или до њега уопште неће доћи, кретање курса евра и долара ће свакако бити интересантно пратити у наредном периоду.

ДУБИНА ФИНАНСИЈСКЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ У ПОРТУГАЛУ, ИРСКОЈ, ГРЧКОЈ И ШПАНИЈИ

Јана Суботић

Европска унија и земље Еврозоне се суочавају са једном од највећих криза у савременој историји. Дубину, последице и „кривце“ за кризу је тешко сагледати. Криза у Грчкој је само повод да се и друге земље Европске Уније озбиљно замисле како и шта даље.

У раду ће бити покушано да се објасне разлози кризе у Грчкој, а и у осталим земљама сада већ чувеног акронима ПИГС (*енг. PIGS*), који је симбол за презадужене земље. Како изгледа када се страх и паника надвију над Европом и заједничком валутом и да ли је могуће наћи решење, којим ће сви бити задовољни.

КРИЗА У ЕВРОЗОНИ- КАКО ЈЕ СВЕ ПОЧЕЛО

Председник Савета Европе Херман ван Ромпај, одржао је инспиративан говор поводом шездесетогодишњице Труманове декларације. Подсетио је на зачетак стварања Европске уније (ЕУ) и да су европске владе корак по корак пронашле начин да заједнички реше сопствене разлике. У говору се јасно указује, да без обзира на тешкоће са којима се тренутно суочава ЕУ, нико не сме да одустане од чланице која се бори са проблемима:.

„Данас смо унија са 27 демократских држава са 500 милиона грађана. Делимо највеће светско тржиште, важне законе, већина нас користи исту валуту, имамо заједничке границе, политичке институције, делимо прошлост и будућност. Делити, није увек лако. Награда за то јесте повећање снаге и могућности за све. Због тога то и радимо. Ипак, делити све, значи да понекад, проблем једног, погађа све. Када радимо на заједничком циљу у корист свих морате бити спремни да се суочавате са заједничким препрекама. Солидарност само у добру је бесмислена. Наша успешна историја није довољна за изградњу заједничке будућности. Свака генерација мора изнова да се увери да нам је унија потребна и да има жељу да нам се придружи. Зашто 27 земаља настављају да раде заједно? Зато што су владе ових земаља свесне да у

нашем глобализованом свету више не могу самостално да гарантују добробит и сигурност њихових грађана. Стога, чак иако се увек не слажу око свих питања и понекад имају потпуно различита мишљења свих 27 влада радије ће бити чланови европског клуба, него што ће остати по страни. Али зашто је потребно учешће грађана у овом подухвату. Зато што ниједна влада не може да ради без подршке народа.”¹

Закључак из говора председника Савета Европе је, да је потребно очувати заједништво, а то није увек лако. ЕУ има достигнућа за понос и способност да се временом развија, а истовремено очува своју традицију. У оваквим тренуцима је кључно наступати заједнички. Само заједништво може да спасе посрнуле чланице и заједничку валуту јер сви су свесни, да док се ЕУ суочава са можда највећом кризом од свог оснивања, друге земље и регије су спремне да економски претекну ЕУ. Да би неко ко се не бави европским интеграцијама могао да схвати шта се догађа у ЕУ, мора да буде упознат са начином функционисања Европске централне банке (ЕЦБ). Тек након појашњавања ових правила, могуће је разумети узрок финансијске и економске кризе у еврозони, са посебним нагласком на кризу у земљама, као што су Португал, Ирска, Шпанија и Грчка.

ЕЦБ послује по принципима монетаризма, што значи осамостаљивање централних банака у односу на власт. Централна банка поштује Фридманово правило, а то значи да она реагује тек ако се брзина кретања новца промени за 1% у односу на претходни период. Ако се погледа да ли функционише монетарно правило у еврозони, може се видети да не функционише. Не постоји монетарни агрегат који се креће чак ни близу збира стопа инфлације и стопа раста у претходној години како би монетарно правило захтевало. На основу тога могло се закључити да ЕЦБ води монетаристичку политику без монетарног правила.² У почетку финансијске кризе 2008. године ЕЦБ је снизила есконтну стопу на 4.75% да би олакшала узимање кредита иако је инфлација у еврозони још била висока и кретала се на годишњем нивоу око 3.8%.³ Политичари ЕУ имају стални канал утицаја на ЕЦБ на два начина:

¹ „Зашто вас Европа треба данас?“, Херман ван Ромпај-председник Савета ЕУ, Политика, стр. 1 и 8., 09.05.2010.

² Прокопијевић М. (2009), *Европска унија: Увод*, Јавно предузеће Службени гласник, Београд, стр.117

³ исто, стр.118.

1. ЕЦБ мора да подржи економску политику Уније што се и видело у захтеву политичара за мекшу монетарну политику ЕЦБ која је за последицу имала раст инфлације.
2. Други начин утицаја на ЕЦБ јесу националне економске и посебно фискалне политике. Релаксирана фискална политика и висока државна потрошња јесу ствари које ЕЦБ тешко може да анулира ма колико рестриктивну монетарну политику водила.

Фискална политика је у рукама земаља чланица и оне могу висином државне потрошње да утичу на стабилност цена. Услед тога су у зони евра ограничени висина буџетског дефицита и јавног дуга.⁴ Осим високе државне потрошње која ствара инфлаторни притисак и друге важне мере које се тичу економског раста или политике запошљавања такође су у рукама земаља чланица. Иако су државне интервенције и субвенције ограничене у земљама ЕУ владе чланица ипак имају извешан маневарски простор за такве потезе. Стимулисање раста или запошљавања ствара инфлаторни притисак. Ово су показатељи колико је ЕЦБ ограничена у вођењу монетарне политике и колико је циљ ценовне стабилности у еврозони на климавим ногама. Ограничења везана за буџетски дефицит и јавни дуг у земљама чланицама еврозоне слабо се поштују. Много снажнији инструмент за утицај на цене јесу фискална политика у односу на монетарну. Ако државе троше више него што би требало онда ЕЦБ једино остаје да повећа каматне стопе, тиме новац постаје скупљи па и привредна активност постаје мања, што доводи до пада пореских прихода и тиме се круг затвара.

Велики је број прекршилаца критеријума јавног дуга. Аустрија, Белгија, Грчка и Италија, прекршиоци су у посматраним годинама, релевантним за стварање евра-1997-2006. године. Грчка је то правило прекршила седам пута, Ирска једном, Португалија дваа, Шпанија три пута.⁵ Кршење критеријума буџетског баланса и јавног дуга постало је опсесивно за тела Уније, практично од самог настанка еврозоне. Пошто је то фискална, а не монетарна страна критеријума, њима су се углавном бавили Европски Савет, Савет министара и Комисија. У расправи су укључене и националне

⁴ исто стр.119

⁵ исто стр. .335

Владе, посебно оне које су имале проблема са критеријумима јавних финансија еврозоне. Када су проблеми постали евидентни и индикативни, покушала су да се нађу решења да се ови проблеми реше. Један од предлога је био да се земљама које су знатно испод границе јавног дуга од 60% дозволи да прелазе границу дефицита од 3%.⁶ Практично проблеми су се годинама гомилали, а за то време тела Уније водила су дебате о томе шта би требало радити. Само неколико дана по објављивању података о дефициту и јавном дугу за 2004. годину министри финансија еврозоне донели су одлуку о лабављењу уместо о поштравању тог критеријума. Европски Савет је марта 2005. године кодификовао продужавање свих рокова у вези са нарушавањем правила буџетског дефицита. То је довело до саопштења ЕЦБ од 25.марта 2005. године у коме банка изражава озбиљну забринутост због лабављења правила Пакта стабилности и раста. Све, до сада наведено, даје један други увид и димензију узрока тренутне кризе. Ситуација постаје још јаснија ако се истакне да није било казни за земље прекршиоце, већ се земљама које прекрше правила буџетског дефицита омогућава дужи рок да отклоне прекршаје, пре него што се покрене казнени поступак. Тај поступак до сада није покретан што се испоставило као лош знак за будућу атмосферу у еврозони. Договор о лабављењу критеријума уследио је после више од пет месеци преговора представника еврозоне током којих су се умножиле сумње у билансе, које су неке земље приказале, као и захтев за изузецима. Тако је на пример ЕЦБ посумњала у тачност података италијанских власти о дефициту 2004. од тачно минус 3% и тај податак је касније после ревизије коригован на минус 3.5%.⁷ Француска је добила зелено светло за развојну помоћ без обзира на то што већ има прекорачење и дефицита и дуга. Креативно рачуноводство и изузећа призивају се, као што је рађено у време настанка евра и доводи у питање његову дугорочну одрживост. На све стране се тражи начин за додатну потрошњу иако би опадајући дефицит требао да вуче јавни дуг надоле.

Непосредно после уласка Грчке у евро зону, дошло је до једног од највећих скандала везаних за евро зону. Наиме, тела Уније и ЕЦБ посумњали су у тачност података о буџетском дефициту које су објављивале Грчке власти и одлучили су да оформе посебну комисију како би она истражила колики је стварни буџетски дефицит

⁶ исто стр. 338

⁷ исто

Грчке. Прва таква комисија обавила је ревизију новембра 2004. а друга је објављена марта 2005. Резултат ревизија и подаци које је Грчка сама пријавила приказани су у табели која следи:

Табела 1. Подаци о буџетском дефициту Грчке 1997-2003, у % и пп

	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.
1.Грчки званични подаци, %	-4,0	-2,5	-1,8	-2,0	-1,4	-1,4	-1,7
2.Прва ревизија, новем. 2004,%	-6,6	-4,3	-3,4	-4,1	-3,7	-3,7	-4,6
3.Друга ревизија март 2005,%	-6,6	-4,3	-3,4	-4,1	-3,6	-4,1	-5,2
Разлика између 3 и 1, у пп	2,6	1,8	1,6	2,1	2,2	2,7	3,5

Извор:Прокопијевић М.(2009), Европска унија. Увод, Јавно предузеће Службени гласник, стр.342

Грчке власти су 1997. приказале да је буџетски дефицит виши од дозвољених 3%. Ревизија је показала да су димензије преваре велике и да се крећу од 1.6% до 3.5%. Прикривени дефицит укупно је износио 16% БДП-а. Од тога 8.4% у периоду од 2001. до 2003. године када је Грчка већ била чланица еврозоне. Нису у целини приказани издаци за војску (јер Грци су то прогласили тајном) и ако је скоро у свим нацијама ЕУ то јавни податак, део издатака за социјално осигурање и да су лоше књижена средства структурног фонда ЕУ. Тела Уније нису казнила Грчку за ову превару већ је она добила рок да своје јавне финансије доведе у ред, а вишак дефицита је приписан јавном дугу. Све ово је омогућило даље задуживање и нагомилавање дугова, који су доживели кулминацију 2009. године.

ПИГС ЗЕМЉЕ- ПОРТУГАЛ, ИРСКА, ГРЧКА И ШПАНИЈА

Финансијска тржишта за државе које су у проблемима и великим дуговима као што су Португал, Ирска, Грчка и Шпанија, користе скраћеницу ПИГС, која подсећа на домаћу животињу која се традиционално, мада неоправдано у многим светским културама сматра прљавом. Други аналитичари пак, користе и скраћеницу ПИИГС како

би обухватили и Италију, дугорочно највећег дужника у Европи. Ова скраћеница се користи од 1999.године кад су Португал, Ирска, Грчка, Шпанија са још осам земаља усвојиле евро као заједничку валуту. Инвеститори су најзабринутији за Грчку јер је њен државни дуг достигао 300 милијарди евра.⁸ Грчка на листи има најчвршће позиције. За слово И у скраћеници боре се Ирска, прва земља еврозоне, која је запала у рецесију и Италија. Буџетски дефицит Ирске се удвостричио у 2009.години, исто се односи и на Италију, која је недавно уздрмала тржиште вестима о смањењу БДП-а у 4.тримесечју 2009. године. Када једна скраћеница умире друга се рађа. На финансијском тржишту већ се уводи нови термин за земље са највећим буџетским дефицитима међу којим су Шпанија, Турска, Велика Британија, Португал, Италија, Дубаи- скраћено СТУПИД (*енг STUPID*)⁹

Ове земље се суочавају са истим проблемима, високим буџетским дефицитом и јавним дугом. Прва земља скраћенице ПИГС је Португал:

- Економија у ЕУ-17. по величини
- Датум уласка: 1986. година
- Последњи подаци о расту БДП-а- минус 2.7%
- Укупан дуг у 2010. прогноза- 84.6% БДП-а
- Укупан дуг у 2007.- 63.6%
- Стопа незапослености- 10.5%¹⁰

Португалија је због високих задужења и изненадног преокрета у економској срећи сврстана у исту категорију, као и њени медитерански суседи. Влада се обавезала да неће напустити еврозону, а министар финансија је изјавио да се земља суочава са ванредном и изузетном ситуацијом због велике финансијске и економске кризе без преседана у новијој историји.

Наводи се да се око слова И у скраћеници ПИГС надмећу Ирска и Италија и да би можда било најбоље да се пише ПИИГС. Ипак слово И у даљем тексту ће представљати

⁸ „ПИГС земље”, Никола Божидаревић, Економист бр. 510, стр. 46-47, 25.02.-2010/03/03.

⁹ Глуп- прим аутора

¹⁰ Подаци преузети: *Europa / The EU at a glance/ European countries/ Member states of the EU* доступно на <http://europa.eu>, *European Commission/ Eurostat/ Statistics/ Statistics by Theme*, доступно на Eurostat-<http://epp.eurostat.ec.europ.eu>.

Ирску јер је фасцинанто да је једна од најуспешнијих економија Европе, доживела такав суноврат:

- Економија републике Ирске у ЕУ-15. по величини
- Датум уласка: 1973. година
- Последњи подаци о расту БДП-а 2009.- 7.5%
- Укупан дуг у 2010. прогноза-82.9% БДП-а
- Укупан дуг у 2007.- 25.4% БДП-а
- Стопа незапослености, март 2010.- 13.1%¹¹

Ирска економија је добила надимак „келтски тигар“, но њен раст је зависио од надуваних цена имовине. Ирска је 2008. године, постала прва земље која је запала у рецесију. Држава је упумпала 7 милијарди евра¹² у две највеће банке, Удружене банке ирске и банка Ирске (*енг. Allied Irish Banks и Bank of Ireland*), и основана је агенција под државном управом, која се бави њиховим контаминираним дугом.

Слово С у скраћеници, односи се на Шпанију. Сматрам да је важно дати краћи преглед о свакој од земаља, да би се стекла јасна слика шта се дешавало и какав је био ток догађаја:

- Економија Шпаније у ЕУ- пета по величини.
- Датум уласка: 1986
- Раст БДП-а- минус 3.6%
- Укупни дуг у 2010. прогноза-66.3% БДП-а
- Укупан дуг у 2007. години- 36.2% БДП-а
- Укупна незапосленост, март 2010.-19.1%¹³

Не тако давно, Шпанија се дичила податком да је постала осма економија света. Радо је истицана и чињеница да припада Г20 групи, двадесет индустријски најразвијенијих земља света, да политички и економски заузима значајно место у ЕУ, што је било више него довољно за самозадовољство и наизглед лепу перспективу.

¹¹ исто.

¹² "ПИГС земље", Никола Божидаревић, Економист бр. 510, стр. 46-47, 25.02.-2010/03/03 .

¹³ Подаци преузети: Еуропа / The EU at a glance/ European countries/ Member states of the EU доступно на <http://europa.eu>, European Commission/ Eurostat Statistics/ Statistics by Theme, доступно на Eurostat-[http:// epp.eurostat.ec.europa.eu](http://epp.eurostat.ec.europa.eu)

Економска криза, која је током 2009. године уздрмала цео свет, Шпанију је буквално потресла из темеља. Незапослено је више од 4.3 милиона људи. Док су економије водећих земаља ЕУ већ у последњем тромесечју прошле године, показале знаке опоравка, шпанска привреда је са смањењем БНП од 0.1% била седми узастопни квартал у паду. Укупан пад у поређењу са 2008. је 3.1%.¹⁴

Као једну од мера за излазак из кризе Влада је најавила реформу пензионог система са идејом да радни век буде продужен на 67 година старости, али је предлог повучен због општег бунта и штрајка синдиката. Куповина станова пала је за 25% изазвавши велику кризу у сектору некретнина. Шпанија је 8. фебруара пред највећим инвеститорима и банкарима представила своју економску политику изразивши спремност да смањи јавну потрошњу ако економија не почне да показује знаке опоравка и да дефицит мора бити смањен са 11.4% на само 3%.

Слово Г у скраћеници је „намењено Грчкој“. Посебно ће бити обрађена криза, која је погодила Грчку јер њене последице ће бити далекосежне.

КРИЗА У ГРЧКОЈ

- Економија Грчке у ЕУ 13. по величини
- Датум уласка у ЕУ: 1981
- Раст БДП-а- минус 2
- Укупни дуг у 2010. прогноза- 125 % БДП-а
- Укупан дуг у 2007. години- 94,5 % БДП-а
- Укупна незапосленост, децембар 2009.- 10.2 %¹⁵

Депутат Нове демократије, опозиционе странке, Дора Бакојани која је гласала у Парламенту за владине мере штедње и због тога искључена из партије, мада је била градоначелница Атине и министарка иностраних послова Грчке у Парламенту је изјавила

¹⁴ „Криза јача од опозиције“, Владимир Станковић, Економист, бр.508, стр.44-45, 11.02.2010.

¹⁵ Подаци преузети: *Europa / The EU at a glance/ European countries/ Member states of the EU* доступно на Eurostat-<http://europa.eu>, *European Commission/ Eurostat/ Statistics/ Statistics by Theme*, доступно на Eurostat-[http:// epp.eurostat.ec.europa.eu](http://epp.eurostat.ec.europa.eu)

„Једном у животу дође време када човек треба да изабере између сигурног ћутања и компромиса или пута одговорности. Наша земља се налази на граници банкротства, пред социјалним немирима. Тридесет година корупције, траћења средстава, неодговорности, подчињавања, довели су нас ту где смо данас. Озбиљне грешке, инертност и бездејствовање претходне владе, одуговлачење садашње власти са кажњавањем одговорних за све врсте криминала, само су отежали проблеме. Сада се грчки народ позива на жртве од којих многе нису праведне и које би биле много лакше када би их сви поделили”¹⁶.

Грчка се наша пред банкротом и дугом од 300 милијарди евра, буџетским дефицитом од 13.6% БДП и јавним дугом од 115.1% БДП.¹⁷ Владе у Грчкој су због очувања власти, становништву обезбеђивале живот који радом нису заслужили. Владе су позајмљивале на светским тржиштима капитала, а онда делиле шаком и капом. Изјава грчког бродовласника Јоргоса Економуа је посебно упечатљива: „Италијани, Шпанци, Грци, сви смо живели у срећној земљи и трошили оно што нисмо имали. То је био свет маште.”¹⁸

Грчка Влада је својевремено основала агенцију са циљем да лобира за Солун као европску престоницу културе. Агенција и даље ради, а Солун је ову титулу добио 1997 год.

Сива економија обрће четвртину укупног производа земље, корупција по којој је Грчка међу најјачим у Европи, кредити и новац из фондова ЕУ, отишли су у ветар. Грчка путна мафија уредно је од ЕУ наплаћивала кредите на релацији Атина -Солун, а да дуго није било ни аутопута ни брзе железнице.

Иако истраживања кажу да 80% Грка подржава радикалну реформу у суочавању са митом, реткима сметају ситне новчане услуге познате као факелаки, мале коверте, које олакшавају свакодневни живот.

¹⁶ Текст преузет из *Политика* од 08. маја 2010 стр 2

¹⁷ Подаци преузети: *Еуропа / The EU at a glance/ European countries/ Member states of the EU* доступно на <http://europa.eu>, *European Commission/ Eurostat/ Statistics/ Statistics by Theme*, доступно на [Eurostat-http:// epp.eurostat.ec.europa.eu](http://epp.eurostat.ec.europa.eu)

¹⁸ "Европа-криза и немири.", Ивана Јанковић, НИН бр.3032, стр.56, 05:02. 2010 .

Навикнути да држава служи само да се од ње узима, Грци су све ове године, попут Италијана увежбавали „национални спорт“ избегавање плаћања пореза. ММФ је утврдио да, Грци на име неплаћеног пореза дугују држави око 20 милијарди евра.¹⁹

ПОМОЋ ГРЧКОЈ

На основу изложеног се може уочити да је државни дуг највећи проблем слабих привреда у еврозони, а не само медитеранских земаља са скраћеницом ПИГС. Ово је фискална криза западног света, која је много дубља

ММФ је недавно објавио процену фискалних корекција у наредних десет година и оне су за Ирску, Шпанију и Грчку око 9%.²⁰

Основни узрок економске кризе су милијарде долара контаминираних папира у платним билансима финансијских институција. Те опасне хартије од вредности застрашују потенцијалне кредиторе и инвеститоре, који не располажу одговарајућим правним средствима, како би могли са сигурношћу да знају шта ти папири означавају, колико их тачно има, ко их поседује и ко би онда могао представљати лош ризик за банку. Последњих година владе су несмотрено допустиле да тржиште задеси прави библијски потоп финансијских инструмената из лоших хипотекарних зајмова у укупној номиналној вредности од 600 или више милијарди долара²¹ што је двоструко више од хартија од вредности које поседује цео остатак света, без обзира на то да ли говоримо о готовинским папирима, традиционалним хартијама од вредности, тапијама или другим хартијама које сведоче о поседовању неке имовине материјалне или нематеријалне. С обзиром на то да њихов обим знатно превазилази све остале хартије од вредности хаос озбиљно подрива једно од највећих остварења имовинског права, могућност да се прецизно утврди и издвоји све што представља имовину, као и сваки интерес на тој имовини. Тако се догодило да неколико стотина милијарди долара загађује целу привреду. Пошто се ти папири односе на кредите и на капитал, погођена је целокупна економска активност, губитак поверења никог не може поштедити, већ се шири у свим правцима и потпуно превазилази све локалне оквире. Осим тога сваки

¹⁹ "Цврчак и мрав", Бошко Јакшић, Политика, стр. 6, 16.05.2010.

²⁰ "Развој кризе", Никола Божидаревић, Економист, бр. 510, стр.47. .

²¹ "Контаминирани папири", Ернандо де Сото, НИН, бр. 3036, стр. 28, 2010/05/03.

финансијски споразум мора бити процењен у односу на реалне перформансе изворне имовине чиме ће се обезбедити да количина дуга која се обезбеђује на основу те имовине, не постане опасно несразмерна са том имовином, што је иначе најтипичнији узрок рецесије.

ММФ је крајем децембра обавестио председника Француске Николу Саркозија и немачку канцеларку Ангелу Меркел и упозорио на опасност да ће разни фискални шпекуланти покушати да искористе ситуацију и да ЕУ не сме да оклева у пружању помоћи Грчкој. Немачка канцеларка у почетку, није хтела ни да чује да се Грчкој помогне и тражила је да се све земље потенцијални банкротски искључе из еврозоне, а да ММФ учествује у акцији спашавања тих држава, чему се председник Саркози изразито противио, па је договор постигнут тек крајем марта. За неколико недеља грчка криза се претворила у кризу евра. Лидери ЕУ су схватили да је крајње време за солидарност, која представља једини излаз из кризе.

На вандредном самиту у Бриселу одобрен је пакет финансијске помоћи Грчкој у износу од 110 милијарди евра од те суме 80 милијарди ће обезбедити ЕУ, а 30 милијарди ММФ.²²

МЕРЕ ШТЕДЊЕ И УЛОГА ММФ-а

Након договора Грчке са ММФ-ом, Европском Комисијом и Европском Централном Банком, да би ове институције одобриле помоћ, захтевају од Атине оштре мере штедње и хитну објаву целовитог плана економских резерви. Те мере су следеће: замрзавање плата и пензија у наредне три године, отпуштања вишка запослених у јавном сектору, реформа пензионог система и повећање старосне границе за одлазак у пензију, повећање ПДВ-а на 23%, реформа пореског система и поштравања пореских закона да би се решили грчки фискални и дужнички проблеми, ново опорезивање бензина, луксузне робе, дувана и алкохола за 10%, укидање широко распрострањене 14.плате свим запосленим. ЕУ тражи да домаћи план реформи скреше буџетски дефицит од 12.7 % током ове године на 8.7 %, а до 2012 на 3 %, колико је прописано

²² "Europe and IMF Agree 110 billion euro Financing Plan With Greece", доступно на: www.imf.org, преузето са сајта 02.05.2010.

максимумом унутар евро зоне. Мере штедње би требале да допринесу буџету 3.5 % милијарди евра.²³

Подршка ММФ-а ће бити обезбеђена кроз трогодишњи зајам од 30 милијарди евра кроз „стенд-бај” аранжман што је класични ММФ-ом инструмент позајмљивања, али без треће ставке, девалвације домаће валуте тј. евра. Чланице еврозоне ће обезбедити 80 милијарди евра кроз зајмове уз камату од 5 % да би се повратила грчка економија на прави пут.

ШПАНИЈА И ПОРТУГАЛИЈА – МЕРЕ ШТЕДЊЕ

Шпанија је последња велика економија у Европи, која је још у рецесији. Банке у Шпанији су одолеле светској економској кризи боље него у Ирској или Великој Британији. Влада је објавила пакет мера штедње вредан 50 милијарди евра: отпуштање 13 хиљада државних службеника уз кресање плата запослених у јавном сектору за 5 % од јуна и њихово замрзавање до 2011. године, парцијано замрзавање пензија, смањивање министарских плата за 15 %, смањење капиталних инвестиција за 6 милијарди евра и захтев локалним самоуправа да како знају уштеде 1.2 милијарде евра. Мере су подизање старосне границе за одлазак у пензију и укидање додатка од 2500 евра за свако треће дете. Овим мерама би требао да се смањи шпански буџетски дефицит од 11.2 % на 9.3 % у 2010. години и на 3 % до 2013. године.²⁴

ММФ очекује да ће привреда Шпаније у 2010. години, опасти за 0.6% у поређењу са предвиђеним растом за еврозону. Отуда многи инвеститори сматрају да ће Шпанија бити следећа земља коју ће продрмати финансијска криза.

Португалија, земља са најнижом просечном платом запослених у еврозони од 436 евра,²⁵ изложила се новом фискалном шоку. Премијер Жозе Сократеш изашао је пред нацију са програмом строге штедње. Изостанак изградње новог аеродрома у Лисабону, смањење плата високих државних чиновника и политичара за 5 %, повећање

²³ "Europe and IMF Agree 110 billion euro Financing Plan With Greece", доступно на: www.imf.org, преузето са сајта 02.05.2010.

²⁴ "Старом континенту све теже", Економист, бр. 510, стр. 39-40, 2010/02/25.

²⁵ Изазови европских интеграција, 2009-4, Часопис за право и економију европских интеграција, тема броја-Економска криза, могући одговори, Европска унија-криза и будућа проширења, Владимир Глигоров, Бечки институт за међународне економске студије, стр.57

ПДВ-а на 21%. Нове таксе на профите великих банака и компанија, пакетом реформи Влада тежи да лањски буџетски дефицит од 9.4 % обори на 7.3 % у 2010. години до 4.6 % у 2011. години.

УТИЦАЈ ГРЧКЕ КРИЗЕ НА СРБИЈУ И ЕВРО ИНТЕГРАЦИЈЕ

Какве могу да буду последице збивања у Грчкој на економију Србије?

Народна банка Србије подсетила је да су грчке банке уствари домаће, да су ликвидне и отпорне на спољне шокове.

Пошто је Грчка са преко две милијарде евра, друга на листи улагача у Србију, очекује се да инвестиција из ове земље убудуће буде знатно мање или да их уопште не буде. Што због немогућности тамошњих банака да кредитирају грчке инвеститоре што због знатно скупљег капитала који ће им нудити. Насупрот овим прогнозама, грчки инвеститори демантују да ће криза у њиховој земљи одложити реализацију планираних улагања. И у трговинском ланцу Веро и у компанији Еко Хеленик петролеум, тврде да послују нормално и да неће бити одлагања, а камоли одустајања од послова.

Оно на шта се сигурно не може рачунати је 100 милиона евра из Хеленик плана којим би се финансирала изградња деонице на краку Коридора 10 према грчкој граници. Умерена депресијација евра у односу на долар могла би имати позитивне последице по конкурентност наше привреде и смањење спољнотрговинског дефицита. С друге стране претерано јачање долара утицало би на поскупљења нафте, а тиме и на раст инфлације у Србији. Иако је такво нешто могуће не верује се у срозавање вредности евра до те мере да постане претња инфлацији у Србији.²⁶

Питање које се поставља, када су у питању евроинтеграције је: шта је са државама као што је Србија које је ова криза затекла у чекаоници? Имају ли оне икаквог разлога да се надају како се мисли и на њих или ће оне бити колатерална штета новог реструктурирања Европе? Уосталом када је почела криза било је озбиљних предлога да се чак одсеку проблематичне чланице ЕУ, а камоли да се

²⁶ "Утицај грчке кризе на Србију", П. Ђаковић, НИН, бр. 3098, стр.11 и 12, 13.05.2010.

размишља о пријему нових. Сигурно је да ови деструктивни догађаји унутар ЕУ не олакшавају посао Србији. После овога је јасно да Европа не може толерисати огромне разлике у конкурентности такође криза ојачава наше аргументе да добијемо средства за развој. На европском форуму у Берлину Ангела Меркел је изјавила да проширење Европске Уније неће ићи брзо, али да је перспектива западног Балкана у ЕУ загарантована. Проширење Европе би требало да постане тежак и захтеван процес за земље кандидате, али са јасним и временски омеђеним исходом. Сасвим је јасно зашто државе чланице поучене претходним искуствима желе да чувају отворене опције. Али то слаби привлачност ЕУ и дестабилизује крхка друштва.

Еврокриза ће успорити пут Србије у ЕУ али ће га уједно уозбиљити и учинити квалитетнијим. Србији је потребнија добро осмишљена интеграција него некаква бесмислена трка са временом. Сигурно ће испред нас бити много тежи услови, него што су их имале последње примљене чланице, али верује се да је то за наше добро.

Србија има довољно простора и времена за јачање својих институција да би остварила свој апсолутни стратешки циљ- чланство у ЕУ. Србија је и географски и у сваком другом смислу део Европе. Међутим контрола на улазу ће бити сигурно строжа него икада.

ЗАКЉУЧАК

Да свако зло има и своје добро показала је криза у Грчкој, која је из темеља потресла ЕУ и увела је у најтеже проблеме од њеног постанка.

Ти проблеми су на површину изbacили све што је лоше у данашњој структури ЕУ, слабости њених институција, непоштовање донесених правила и изостанак санкција за прекршиоце.

ЕУ и еврозона из ових мука изаћи још јаче, а евро још стабилнији. Свесни смо да ће услови за проширивање ЕУ на нове земље тј. западни Балкан бити поштрени и да ЕУ неће понављати грешке да у своје чланство прима земље које то не заслужују.

Наш пут биће онај којим се теже и ређе иде, али другог избора немамо. Циљ је један једини и прави: чланство у ЕУ, а пре тога, корак по корак унапређење наше земље, по свим, па чак и поштреним критеријумима ЕУ.

СЕКТОРСКЕ ПОЛИТИКЕ

ЕФЕКТИ ЗАЈЕДНИЧКЕ ПОЉОПРИВРЕДНЕ ПОЛИТИКЕ НА КОНКУРЕНТНОСТ ПОЉОПРИВРЕДНИХ ПРОИЗВОДА У ЕУ

Александар Завишин

Заједничка пољопривредна политика (ЗПП) је дуги низ година била једна од најважнијих елемената европских интеграција, а то можемо видети и по томе што се за њу издвајало више од 2/3 буџета Уније. Питање је да ли је та политика деловала у духу развијања конкуренције на тржишту што је и био један од циљева. Разним реформама покушавано је њено усавршавање и смањивање утицаја Уније на спровођење политика конкуренције због тога што је долазило до прекомерног мешања ЕУ која је успевала да поквари добронамерне циљеве стварања конкурентског тржишта на нивоу Уније. Сада постоји општеприхваћено мишљење да је заједничка пољопривредна политика довела до дисторзија на светском тржишту због претераног интервенционизма ЕУ приликом стимулација повећане производње, откупа вишкова производа и заштите производа на тржишту ЕУ. Планови су да се утицај буџета на ову политику смањује константно како би се произвођачи осамосталили на тржишту и створили праву конкуренцију.

Заједничка пољопривредна политика Европске уније (ЕУ) је нешто што стално еволуира и мења се. Пре 50 година нагласак на пољопривредној политици је био да се обезбеди довољно хране за Европу која је тек изашла из ратова где је пољопривредна производња знатно смањена. Субвенционисање количинске производње и откупљивање вишкова производа је нешто што је у највећем случају остало у прошлости. Политика ЕУ има за циљ да омогући произвођачима хране да сами преживе на тржишту Европе и света¹.

Измене у законима су обезбедиле овакве промене политици ЕУ. Закони су скраћени и упрошћени како би се лакше схватили од стране оних који нису правници. Скоро 80 правних аката је било избачено како би се закони ускладили на нивоу целе ЕУ и ишло ка стварању заједничког тржишта.

¹ Више на http://europa.eu/pol/agr/index_en.htm, (датум приступа мај 2010)

Финансијска подршка пољопривредницима још увек постоји али је много селективнија него пре. ЗПП обезбеђује финансијску подршку произвођачима који су погођени природним непогодама или масивним оболевањима стоке. Када је то неопходно потпомаже се приход пољопривредника како би имао довољно новца за нормалан живот. Помоћ ЕУ је такође везана и за унапређивање здравља животиња, квалитет хране, очување традиционалних сеоских домаћинстава, очување природне средине итд.

Реформе ЗПП ослободиле су вишак средстава за промоцију квалитета хране, иновације у одгајивању стоке и пољопривредној производњи, као и за развој села. У јавној расправи о политици квалитета пољопривредних производа, пољопривредници ЕУ су утврдили неколико кључних изазова од којих су поменути и глобална конкурентност и испуњавање жеља потрошача. Потрошачи су са друге стране постали окренутији квалитету производа, а и ознаке на производима на којима су дати подаци о земљи порекла, састојцима производа, органски гајено поврће и воће и др. су нешто што је утицало на образовање потрошача. Буџет ЕУ за истраживања пружа подршку иновацијама у пољопривреди којима се обезбеђује већа производња уз истовремену бригу о природи.

Реформе у ЗПП омогућиле су већи степен фер борбе на светском тржишту. Смањен је ризик од поремећаја светског тржишта због субвенционисања извозника или откупа вишка производа. У такозваној Доха рунди преговора о међународној трговини ЕУ је предложила укидање извозних субвенција до 2013. године чак и ако преговори пропадну. ЕУ понудила је смањење свог увоза пољопривредних производа од којег зависе многе земље у развоју.

Најновији развој ЗПП је и такозвани здравствени преглед (енг. *health check*) пољопривредне политике који је настао као серија промена од стране ЕУ званичника у 2008. години. Овим се желело обезбедити уклапање ЗПП са новим изазовима и приликама као што су климатске промене. Здравствени преглед модернизује, упрошћује и усмерава ЗПП и отклања забране пољопривредницима помажући им да боље одговоре на сигнале са тржишта и да буду спремни за нове изазове. Директна

плаћања произвођачима ће бити смањена и тај новац ће бити усмерен на рурални развој одређених региона.

ИСТОРИЈАТ РАЗВОЈА ЗПП И РЕФОРМЕ

Стварање ЗПП предложено је од стране Европске комисије, а уследило је након потписивања документа у Риму 1957 год (*енг. Treaty of Rome*) којим је основано заједничко тржиште односно зацртан циљ стварања истог. Тадашњих шест држава чланица које су потписале овај споразум су одликовале јаком и организованом пољопривредном политиком која је била заснивана на државним интервенцијама. Ово је представљало велику препреку слободној трговини која је морала бити отклоњена заједничким законима и правилима на нивоу ЕУ. Земља која је била доминантна у пољопривреди била је Француска, која није желела да се одрекне интервенционизма, па је искористила своју моћ да преко хармонизације закона у ЕУ задржи већу слободу у односу на друге земље. До 1962. године успостављена су три главна принципа која су имала за циљ да воде ЗПП у правом смеру. Остваривање циљева Заједничке пољопривредне политике је уско повезано са принципима на којима почива, а то су: јединствено тржиште (непостојање препрека слободној трговини пољопривредним производима унутар граница Европске заједнице), преференцијали Заједнице (унутар Заједнице потрошачи морају бити наклоњени домаћим производима, што се постиже нижом ценом домаћих производа у односу на стране) и заједничка финансијска одговорност - финансијска солидарност (трошкове ЗПП сноси Заједница тј. све државе чланице)². Од тада ЗПП је чинио централни елемент Европског институционалног система. ЗПП се често објашњава и као политички компромис између Француске и Немачке. Немачка индустрија би имала приступ француском тржишту док би Немачка плаћала француским пољопривредницима за њихове скупље производе. Заједничка пољопривредна политика обезбедила је Заједници самодовољност у веома кратком року, али се испоставило да је цена те самодовољности веома висока, јер су европске цене сувише високе у поређењу са ценама на светском тржишту. Трошкови Заједничке пољопривредне политике до 1988. године износили су 68% укупног буџета Заједнице,

² Преузето са: <http://www.entereurope.hr/page.aspx?PageID=91>, (датум приступа мај 2010)

смањењем потрошње (субвенција за извоз, загарантоване цене, откупне цене вишкова) смањено је и учешће ЗПП у буџету на 40%.

Серија реформи 1992. године побољшала је ситуацију, смањењем загарантоване цене пољопривредних производа и увођењем мноштва флексибилних мера. Висока цена пољопривредне политике и брига због квалитета хране (све већа употреба хемијских препарата у производњи, како би се произвели вишкови које ће Заједница да откупи по загарантованим ценама) нису једини разлози за почетак реформе пољопривредне политике. Модернизација пољопривредне производње праћена је усмеравањем економије ЕУ на сектор услуга и смањењем броја пољопривредног становништва (са 20% средином 50тих година прошлог века на 7% на почетку 21. века).

У светлу најављеног проширења ЕУ нови пакет реформских мера усвојен је 1999. године. Усвојена од стране Европске комисије на Берлинском самиту, Агенда 2000 представљала је акциони програм за шестогодишњи период који је обухватио све макроекономске сегменте Европске уније, па и пољопривреду. Као приоритетни циљеви реформисања ЗПП у оквиру Агенде 2000 наводе се:

1. умањење цена пољопривредних производа, како би се изашло у сусрет захтевима међународних трговинских споразума;
2. редистрибуција подршке аграру, како би се отклониле евидентне разлике у висини дохотка између појединих региона и произвођача;
3. осмишљавање ЗПП која би била прихватљива за грађане, односно потрошаче;
4. поједностављење мера управљања тржиштем пољопривредних производа, што се нарочито односило на нове чланице, као и
5. стварање модела мултифункционалне пољопривреде и обезбеђење руралног развоја.

Кључни заокрет, који је учињен спровођењем Агенде 2000, било је дефинисање политике руралног развоја као „другог стуба“ ЗПП. Ова промена била је само декларативно залагање креатора реформи за рурани развој. Иако је област руралног развоја постала нормативно уређена, доминантни део средстава за финансирање усмераван је ка „првом стубу“ ЗПП, а то су мере тржишне подршке.

Нерешени проблеми из претходног периода, притисак Светске трговинске организације и планирано „источно“ проширење Европске уније, као и промене у преференцијама потрошача неминовно су водили даљим променама у начину функционисања ЗПП. Ипак, не треба заборавити да је Агенда 2000, као реформски захват, донела неколико битних новина. Први пут се, наиме, као критеријум за коришћење субвенција појављује поштовање тзв. еколошких принципа и одрживе пољопривредне производње. Такође, Агендом 2000 у пољопривредну политику Европске уније први пут је уведен термин мултифункционалност.

На основу приступа који је предложила Комисија у Агенди 2000 у јулу 1997. године потврђен је правац реформи и промена спроведених 1992. године. Стављен је нагласак на безбедност хране, заштиту животне средине и одрживу пољопривреду. Реформама је омогућено повећање конкурентности пољопривредних производа Заједнице, поједностављене пољопривредног законодавства и његове примене, стабилизација пољопривредних трошкова и јачање позиције ЕУ у преговорима у Светској трговинској организацији (*енг. Millennium Round*). У Светској трговинској организацији ЕУ је често била предмет несугласица. Током Уругвајске рунде велики произвођачи хране (Аустралија, Аргентина, Канада, Нови Зеланд, САД) захтевали су да ЕУ смањи извозне субвенције у износу од 90% и да омогући лакши приступ европском тржишту смањењем увозних баријера (посебно ванцаринских баријера) и трансформацијом ванцаринских у царинске баријере. Споразумом о пољопривреди, као резултату Уругвајске рунде ЕУ је преузела обавезу да изврши реформу пољопривредне политике. У складу са предвиђеним реформама промене су већ извршене у организацији заједничког тржишта вина, говеђег меса, коже и млека. Предложено смањење висине загарантованих цена надомештено је повећањем помоћи пољопривредницима и спровођењем политике развоја аграра. Најзначајније измене извршене су средином 2003. године и представљају најрадикалнију реформу

Заједничке пољопривредне политике која је извршена од њеног увођења 1958. године. Рефермама је извршено прилагођавање Заједничке пољопривредне политике за највеће проширење ЕУ.

У мају 2004. године 10 нових земаља приступило је Европској унији, а број пољопривредника се повећао за 70%³. Пред приступним мерама пољопривреда нових држава чланица прилагођена је европским стандардима. Приликом приступања ЕУ за нове државе чланице је обезбеђен фонд од 5,8 милијарди евра, којим ће се у наредне три године извршити даља реформа пољопривредног сектора ових држава. Поред заштите пољопривредника заједничка пољопривредна политика има за циљ и заштиту интереса потрошача. Потрошачима се гарантује висок квалитет хране, хигијенски услови производе, намирнице органског порекла.

Од 1. јануара 2005. у десет држава чланица примењује се нова пољопривредна политика у складу с реформом договореном у јуну 2003. Главни елемент нове политике је субвенционисање пољопривредника неvezано за њихову производњу, а у прелазном раздобљу до 2007. године државе чланице могле су да задрже везу између производње и субвенција. Девет европских земаља (Аустрија, Белгија, Данска, Немачка, Ирска, Луксембург, Португалија, Шведска и Велика Британија) одлучиле су да од 1. јануара 2005. започну са применом нове ЗПП заснованена јединственом плаћању за пољопривреднике - СПС(енг *Single Payment Scheme-SPS*). Преосталих пет „старих чланица“ (Финска, Француска, Грчка, Холандија и Шпанија) примењују СПС од 2006., а Малта и Словенија од 2007. Осам нових чланица у прелазном року ће примењивати нешто другачији систем плаћања. Пољопривредници из тих држава добијаће субвенције чији се износ дефинише по хектару (енг *Single Area payment scheme-SAPS*), а плаћа из регионалних финансијских средстава али ће и те државе 2009. прећи на СПС.

ЗПП је у 1970. годинама заузимала 70% буџета ЕУ, а планирано је да у периоду од 2007. до 2013. године то буде смањено на 34%. Огроман део буџета који је одлазио на ЗПП је чинио да се пољопривредни произвођачи осећају повлашћенима и били су ушушкани субвенцијама ЕУ. Сада је слика другачија и што пољопривредници буду били

³ Матић, М, *Заједничка Пољопривредна Политика ЕУ*.2004 преузето са:
<http://www.bos.rs/daus/materijali/Eseji2004/eu/momiramatic2.pdf> (датум приступа 12. децембар. 2010)

самосталнији то ће бити већа конкуренција на тржишту. Део тих средстава усмерен је на рурални развој и он чини 11% буџета. Како би се обезбедило поштовање прорачунских оквира дефинисаних за период до 2013., уводи се строжа финансијска дисциплина. Спровођење реформе дефинишу три уредбе Комисије.

- Прва (бр. 796/2004/ЕЦ од 21. априла 2004.) дефинише детаљна правила за *cross-compliance*, модулацију као и управљање и надзор над системом, чије су одредбе кључне у реформи ЗПП јер приходи пољопривредника у склопу СПС-а зависе од њиховог поштовања јавног здравља, добробити животиња, заштити околине и поштовања осталих мера заштите околине.
- Друга (бр. 795/2004/ЕЦ, од 21. априла 2004.) одређује уска правила за спровођење шеме јединственог плаћања (СПС) дефинисану Уредбом Већа бр. 1782/2003/ЕС, којом се утврђују заједничка правила у склопу ЗПП и покрећу основне подршке за пољопривреднике. Тиме се омогућује прелазак на систем повезивања основе са производњом, а пољопривредницима се осигурава доходак те омогућује прелаз на производњу која одговара захтевима тржишта. Потпора се и у склопу тог инструмента може исплатити једино ако се поштују одредбе *cross-compliance*. Тиме се систем подршке усклађује и с правилима Светске трговинске организације (СТО), тј. оне се више не убрајају у подршке које дестимулишу трговину, него у категорију које је стимулишу.
- Трећа (бр. 2237/2003/ЕЦ од 23. децембра 2003.) дефинише детаљна правила за примену система потпора дефинисаних у склопу Наслова ИВ. Уредбе Већа бр. 1782/2003/ЕЦ. Тиме се омогућује наставак пружања подршке за специфичне производе, нпр. премија за животиње (овце и телад), јер се у тим гранама очекују највећи резултати промене система подршке, тј. укидања везе између подршке и количине производње.

Уз реформу пољопривредне политике, ЕУ проводи и програме руралног развоја односно хоризонталне мере. Тако је Европска комисија одобрила 20 информативних трогодишњих програма о пољопривредним производима који ће се проводити у 11 држава чланица. Програми су намењени приближавању европских производа једних другима, посебно њихових квалитета, сигурности, поштовања заштите околине целим

током производње и слично. ЕУ такође финансира учествовање на сајмовима, информативне кампање о пореклу производа, заштићеном географском пореклу, традиционалној производњи и квалитетним винима контролисаног порекла.

Реформа пољопривредне политике је још увек у току. Будућа проширења ЕУ ће захтевати даља прилагођавања трижиштима нових држава чланица, као и захтевима Светске трговинске организације и условима на светском тржишту.

ЦИЉЕВИ ЗПП

Првобитни циљеви се налазе у члану 39 Римског уговора и гласе⁴:

- Повећање производње промовисањем техничког прогреса и омогућавањем оптималне искоришћености средстава за производњу, посебно рада;
- Омогућавање солидног стандарда живота за пољопривредну заједницу;
- стабилизовање тржишта
- обезбеђивање доступности робе и сировина
- достављање потрошачима хране по разумним ценама.

Како би се остваривање постављених циљева омогућило, члан 34 Уговора о Европској заједници предвиђа оснивање Заједничких организација тржишта (ЗОТ), који зависно од производа, могу бити у облику:

- заједничких правила о конкуренцији,
- обавезне координације националних тржишних организација и
- европске тржишне организације.

Од шест производа за које су почетком 1960. година биле успостављене, ЗОТ данас обухвата готово све пољопривредне производе или групе производа, осим кромпира, меда и неких алкохолних пића. Тиме су постављени основни инструменти заједничког тржишта пољопривредних производа, који уклањају препреке у

⁴ Др Марковић, К. (2006). " *Заједничка аграрна политика Европске уније - Примена стандарда у пракси на локалном нивоу* ", доступно на: http://www.eulokalnepolitike.bos.rs/materijal/IV_tema_Katarina_markovic_Zajednicka%20poljoprivredna%20politika%20E-U-primena%20standarda%20u%20praksi%20na%20lokalnom%20nivou.pdf (датум приступа мај 2010).

унутрашњој трговини и одржавају заједничку царинску баријеру према трећим земљама.

ФИНАНСИРАЊЕ ЗПП

ЗПП се финансира из средстава Европског пољопривредног фонда за усмеравање и гарантног фонда (енг *European Agricultural Guidance and Guarantee Fund - EAGGF*). Основан је 1962. године и састоји се од:

- Гарантног дела - финансира трошкове заједничких организација тржишта, тј. мере за регулисање пољопривредног тржишта уније, као и повраћај средстава од извоза у треће земље (куповина и складиштење пољопривредних вишкова и подстицање извоза пољопривредних производа).
- Дела за усмеравање - омогућава континуирано финансирање заједничких и националних мера за развој села на темељу Заједничке иницијативе за рурални развој (нпр. инвестирање у нова средства за рад и технологију).

Гарантни део је важнији и део је обавезних издатака прорачуна ЕУ. Улога Дела за усмеравање више се састоји у промовисању регионалног развоја и уједначавања разлика између појединих делова ЕУ.

ЗПП КАО КАМЕН СПОТИЦАЊУ У ЕУ

ЗПП је без конкуренције највећи и најважнији од свих редистрибутивних шема које долазе из Брисела. Његова отпорност је невероватна. Вероватно никада није постојао програм који је тако пуно коштао и био тако штетан за толико људи а користан тако малом броју њих, и опстао толико дуго.

Када је Римски уговор, који је успоставио Европску економску заједницу (ЕЕЗ), потписан 1957, 25% француске радне снаге је обрађивало земљу.⁵ Де Гол је захтевао обећање да либерализација трговине између Француске, Немачке, Италије, Холандије, Белгије и Луксембурга (шест оснивача ЕЕЗ) неће штетити интересима француских фармера, па је стога смишљена шема скупљања ресурса. Фармери ЕЕЗ ће бити

⁵ Карнеј Б., М., (2007). "Заједничка Пољопривредна Политика", преузето са: Пољопривреда-интернет магазин, доступно на: <http://www.poljoprivreda.info/?oid=12&id=364> (датум приступа мај 2010)

субвенционисани из заједничког фонда по општим правилима. Ово је имало предност што спречава “рат субвенцијама” између држава чланица, у коме земље које нису у стању да заштите своју пољопривреду тарифама или другим баријерама од осталих чланова, дају директну подршку фармерима као одговор на претње које долазе од суседне пољопривредне политике. Ова опасност се и данас помиње да би се одбранила ЗПП.

Отпорност француско-немачког пакта који је изродио и ЕЕЗ, која ће касније постати ЕУ, и ЗПП је невероватна. Данас је мање од 5 % француске радне снаге остало на фармама, и ти фармери производе око 2 % француског домаћег производа. Али Француска и даље прима 9 милијарди евра годишње путем пољопривредне помоћи из Брисела, или око 20 % укупног буџета ЗПП.

Истовремено, Немачка је највећи нето улагач у ЗПП. Упркос повременим негодовању о потреби реформе, немачки канцелар Герхард Шредер је био поуздан савезник француског председника (и бившег министра пољопривреде) Жака Ширака у ометању било какве смислене промене у режиму пољопривредних субвенција ЕУ.

У октобру 2002, пред почетак самита вођа ЕУ, а да би се израдио костур буџета за увећану ЕУ, Ширак и Шредер су обзнанили интерни договор да се замрзну давања из ЗПП до краја тренутног буџетског циклуса ЕУ у 2006. Без договора, давања из ЗПП би могла бити предмет преговора којима би ЕУ одлучила како да плати приступ десет нових чланова у мају 2004. Договор је осигурао не само да ће Француска наставити да прима пољопривредне субвенције до краја 2006, већ да ће и у периоду од 2007 до 2014, давања из ЗПП-а наставити да расту на нивоу инфлације. Ово би ефективно спречило било какво смањење у укупним пољопривредним субвенцијама чак и у надолазећем буџетском циклусу, за који званично нису ни почели преговори.

Договор је испрва дочекан са огорчењем од оних који су били избачени из преговора, али је бес ускоро уступио место равнодушности, и остатак ЕУ је мање-више прихватио свршен чин Париза и Берлина.

Овај поступак је поновљен јуна 2003, пред почетак другог самита, овог пута сазваног са циљем расправљања далекосежног предлога реформе ЗПП-а, који је

стављен од Франца Фишлера, пољопривредног министра ЕУ. Пре тог самита, Шредер је поново пристао да подржи Француску у противљењу смисленој реформи. Док је комесар Фишлер на крају добио део онога што је желео, многе од предложених реформи су договорене на добровољној бази, што значи да Француска може да их одбије – баш као што се и очекује од ње.

Зашто Немачка наставља да следи Француску, 45 година након што је договор обављен, то је вечита мистерија. Али начин како систем функционише и његови штетни ефекти по светску трговину су добро познати чак и њеним браниоцима.

ЕФЕКТИ ЗПП НА КОНКУРЕНЦИЈУ

Пре 1993, када је почео садашњи циклус реформи, скоро целокупан буџет ЗПП је трошен на три ствари: интервенције на тржишту, извозне субвенције, и складиштење вишкова.

Интервенције на тржишту се активирају за одржавање минималне цене која се одређује у Бриселу. Ако цена унутар ЕУ падне испод минимума, ЕУ би ускочила и купила онолико робе колико је потребно да би се цена попела изнад минимума. Ова цена је увек била изнад преовлађујуће светске цене за тај производ, чиме су се пољопривредне цене вештачки одржавале вишим у Европи него у остатку света. Ово је неопходно да би се одржала исплативост многих сектора зато што ЕУ скоро све пољопривредне производе производи уз високу цену. Али високе цене у ЕУ исто тако значе да пољопривредни производи не могу бити извезени без губитка за фармере, тако да, ако буде нађен купац ван ЕУ, Брисел ће надокнадити фармерима разлику између светске цене добра и интерне европске цене.

Како је ЕУ масован купац домаћих пољопривредних производа, мора да складишти све производе које је купила док не буду препродати. На свом врхунцу, ова комбинација политика је навела ЕУ да потроши 17 % буџета ЗПП на складиштење својих “брда “ бутера и “језера” млека и вина⁶.

⁶ Прокопијевић, Мирослав (2005) "Европска унија-леву маргину", ЈП "Службени гласник, Београд,

Сасвим предвидиво, све ово се држи заједно путем високих тарифа и малих квота за увоз неевропских добара да би се минимализовале последице међународне конкуренције на европске вештачки високе цене.

До краја деведесетих, чак је и Бриселу постало јасно да је политика гарантовања цена које су више од тржишних и субвенционисања извоза довела до масивне хиперпродукције с циљем добијања субвенција, и покушана је реформа да се пољопривредна пракса изједначи са економском реалношћу. Од 1993, ЕУ се кретала ка систему директног плаћања фармерима и повлачења из своје улоге учесника на тржишту. Ово наводно омогућује да пољопривредне цене падну без штете по приход фармера и да смањи количину добара коју ЕУ мора да директно купи.

Уз очигледну неодрживост старог система, ова промена тактике подстакнута је тада актуелном Уругвајском рундом трговинских преговора. Систем који је установљен тада је помогао да ЕУ испоштује обавезе из Уругвајске рунде који облика субвенционисања “ремете трговину” а који не.

Током деведесетих, проценат буџета ЗПП који се троши на извозне субвенције је пао са 33 на 14 %, по најновијим проценама саме комисије. Ово поштовање није довело до елиминације свих поремећаја.

Током задње деценије, Брисел је све више директно плаћао фармерима по основу онога што производе, дозвољавајући им да продају оно што могу на тржишту Узгајивачима многих култура се и даље гарантује минимална цена и још се награђују за хиперпродукцију путем давања везаних за производњу.

Ове дисторзије су довеле до Фишлерових реформи из 2003, које треба да ступе на снагу 2005 (иако државе чланице задржавају могућност да их одложе за своју земљу до 2007). Првобитни предлог Франца Фишлера је био да се “раздвоје” субвенције од производње, чиме се фармери плаћају без обзира да ли носе своје производе на тржиште или не. Ово је намењено да охрабри европске фармере да усагласе производњу са тражњом, радије него да траже новац од Брисела. Ниво раздвојених плаћања био би заснован на количини коју је фарма производила у “референтним годинама” 2000-2002. Под француским притиском на самиту из јуна 2002, овај предлог

је тако разводњен да ће само један део помоћи бити раздвојен од производње, у проценту који варира од усева до усева а одређени осетљиви усеви би потпуно били искључени. Али и овај помало византински покушај избегавања плаћања хиперпродукције ће вероватно пропасти.

ДИСТОРЗИЈЕ ЦЕНА НА СВЕТСКОМ ТРЖИШТУ ПРЕКО ХИПЕРПРОДУКЦИЈЕ ЕУ

Да би се схватило како тренутни систем функционише узећемо пример шећера (који је искључен из реформи од 2003.). ЕУ наглашава да је највећи увозник шећера на свету, али је истовремено и највећи извозник. Европска хиперпродукција шећера, по неким проценама, одржава светске цене 30-40 нижим него што би иначе биле. Цена шећера у ЕУ – цена коју гарантује Брисел – је фиксирана на 200-300 посто вишем нивоу од светске. Ова чудна чињеница је директан резултат европског режима субвенција.

У 2001. ЕУ је произвела 17 милиона тона домаћег шећера и увезла додатних 2,3 милиона тона. Већи део овог увоза је стигао из бивших колонија којима су додељене специјалне квоте под којима су могле да продају сиров шећер у ЕУ по знатно вишим европским ценама. На домаћу потрошњу је отишло 12,7 милиона тона, а преосталих 7 милиона тона су послате на светско тржиште по цени око 60% нижој од цене коју гарантује ЕУ, (више од 600 долара по тони). Од тог извоза, 3.1 милиона тона је добило извозне субвенције да би се надокнадила разлика између светске и европске цене. Остатак је продан по светској цени (око 300 долара по тони) без извозне субвенције. Овај несубвенционисан извоз је могућ због тога што субвенционисана производња помаже европским фармерима шећерне репе да покрију своје фиксне трошкове и омогућава има да профитирају чак и путем несубвенционисаног извоза.

У 2000. Институт за економске послове или ИЕА је издао извештај насловљен "Глобални економски ефекти Заједничке економске политике ЕУ."⁷ Користећи компјутерски економски модел ради израчунавања ефеката европских пољопривредних субвенција на ремећење трговине, аутори су проценили да би елиминисање европских субвенција на шећер, повећало увоз шећера у Еу за неких 7

⁷ Кинг, Дејвид; Хубард, Лајонел и Борел, Брент, *Глобални економски ефекти Заједничке Пољопривредне политике ЕУ*. Economic Affairs, Vol. 20, Issue 2, јун 2000.

милиона тона (другим речима, ЕУ би увезла скоро целокупну количину шећера који троши), док би њен извоз практично нестао. Резултат, по ауторима студије, био би повећање од око 30 до 38 % светске цене шећера, док би се цена шећера у ЕУ преполовила.

Да би одржала домаћу шећерну индустрију, ЕУ интерно фиксира цену шећера и онемогућује увоз путем квота и високих тарифа. Количина шећера за коју ЕУ гарантује и минималну цену и фиксне извозне субвенције је ограничена на ниво који је једнак европској годишњој потрошњи шећера. Упркос овом ограничењу, ЕУ и даље производи око 7 милиона тона шећера годишње преко количине која јој је заиста потребна. Другим речима, елиминисањем или ограничавањем производних субвенција није довољно да би се осигурало да се производња изједначи са тражњом у ЕУ поремети трговину.

Ово није само релевантно у интерним односима. Како Пол Гудинсон из Европске Истраживачке Канцеларије из Брисела напомиње у свом извештају из 2001. *“Будућност ЗПП,”* чак и директна плаћања одвојена од производње (циљ који се само делимично остварује у већини пољопривредних сектора и никако за шећер) омогућавају да се одрже целокупне индустрије које онда постају могући извозници на светском тржишту. Оне онемогућавају потенцијални увоз у Европу из држава у развоју тиме што омогућавају фармерима да продају усеве испод њихове стварне цене. Ово омогућава ценама у ЕУ да опадну ка преовлађујућим ценама роба, али производњу на начин који мора бити реметилачки.

Ово је од виталног интереса за земље у развоју, које увелико зависе од извоза пољопривредних добара – али су биле спречене да извезу ове производе на нека од највећих светских тржишта путем ЗПП и пољопривредног протекционизма Сједињених америчких држава (САД). На овој тачки, комесар Фишлер признаје да је политика ЕУ деструктивна, али је његов одговор био немаран, ако не и директно безосећајан.

“Право је сваке земље да поштује одрживост пољопривредних, еколошких, и циљева квалитета хране, и благостања животиња, који се не могу постићи само тржишним путем,”

ЕУ је предузела кораке да олакша приступ на своја тржишта за сиромашније земље. 2,3 милиона тона шећера⁸ које ЕУ годишње увози, већим делом долазе путем договора који је утаначен седамдесетих, да би се омогућило бившим колонијама земаља ЕУ да одрже своју историјску трговинску везу са Европом. Али, како је извештај ИЕА о ремећењу трговине указује, овај договор сам по себи ремети трговину; земље које имају “користи” од њега имају структуру трошкова у шећерној индустрији која је слична европској, баш као што гаранција изнад тржишних цена охрабрује неефикасност у извозничким земљама.

Иницијатива "Све сем оружја" из 2001. коју ЕУ истиче као доказ своје посвећености према 49 светских “најмање развијених земаља” (НРЗ) највећим делом искључује шећер до најраније 2009. године. У међувремену, ограничени увоз је дозвољен под тим програмом, али квоте које су додељене НРЗ су на штету квота осталих земаља (“квоте бивших колонија”), тако да ће укупни износ увоза до 2009. остати неизмењен.

На глобалном плану показало се да су подстицаји за производњу шећера у склопу ЗПП негативни по светску трговину шећером. Под притиском СТО ЕУ је пристала да до 2013. укине све подстицаје за извоз шећера. Ипак, заштита тржишта шећером у склопу ЕУ остаће висока, јер се увозне тарифе за шећер неће смањивати више од 36%.

У оба случаја, увоз је ограничен на сиров шећер, што спречава могућност развоја (или коришћења) индустрија које додају вредност, као што је прерада (или стварање брендова) домаћег шећера. То остаје искључиви домен европске углавном монополистичке прерађивачке индустрије, која има корист од фиксне куповне цене и загарантованих минималних продајних цена које су део ЗПП-овог шећерног режима.

Ово је нејасно, јер заштита европских прерађивача не може бити брањена нити једним од уобичајених европских пољопривредних оправдавања – заштита села, еколошка заштита, итд. – које се уобичајено дају у одбрану ЗПП. Све што она чини је да обезбеди сталан и профитабилан бизнис за монополисте које штити.

⁸ Карни, Брајан (2003), *Заједничка Пољопривредна Политика*. доступно на: <http://www.poljoprivreda.info/?oid=12&id=364>, (датум приступа 10. децембар. 2010)

ЗАКЉУЧАК

Постанком ЗПП ЕУ улази у једну другачију фазу развоја. Захтев земаља да се окупе око заједничке политике и само трајање те политике учиниле су да ЗПП буде једна од најважнијих политика ЕУ. Узимајући у обзир проценат буџета који се раније одвајао за ову политику а који ни сад није безначајан утиче на то да се о овој политици причају разне контраверзне приче које сигурно нису без основа. Константним реформама ЗПП покушано је успостављање ефикасније политике која ће бити окосница стварања конкурентних вредности. Не може се рећи да није постојала воља за унапређењем политике али се такође не може ни рећи да није постојала ни воља за остваривањем појединачних интереса како појединих земаља ЕУ тако и целокупне уније у односу на остатак света.

ЗПП је својим мерама дестимулисала светску трговину пласирањем вишкова производа по ценама које су испод тржишних и тиме уништавала производњу земаља у развоју и неразвијених земаља. Екстерни ефекат је огроман. Са друге стране постоји већ устаљено мишљење теоретичара да је ЕУ једна протекционистичка творевина која својим увозним квотама на царинама на пољопривредне производе не дозвољава претеран улазак стране конкуренције. Један од елемената који показује ниво протекционизма јесу сигурно цене производа у Унији које су вишеструко више од цена на светском тржишту.

Изгледа да је ефекат ЗПП био умногоме већи на дестимулисање конкурентног понашања него на њено стимулисање. У будућности се назиру циљеви смањења утицаја давања из буџета за стимулисање производње али је дефинитвно овакав вид политике нешто што може пружити огромно искуство будућим генерацијама.

ЕВРОПСКИ ЗДРАВСТВЕНИ СИСТЕМИ – ВРЕДНОСТИ И ПЕРСПЕКТИВЕ

Предраг Стојичић

Државе чланице Европске уније (ЕУ) имају примарну одговорност за заштиту и побољшање здравља својих грађана. Као део те одговорности, на њима је да одлуче на који ће се начин здравствене услуге и медицинска нега пружати и организовати. Приликом организовања здравствене заштите државе чланице морају водити рачуна и поштовати право Европске уније.

Утицај ЕУ на уређивање здравственог система ограничено је начелом супсидијарности. Према овом начелу, установљеном у члану 5. Уговора о Европској унији из октобра 2007. године, Европска унија може се укључивати у области које нису у њеној директној надлежности само ако државе чланице активности из те области не могу да спроведу или би та активност била боље спроведена на нивоу Европске уније.¹ Поштовање овог начела има за последицу мали степен усклађивања система здравства у државама чланицама. Разлике постоје на локалном, регионалном и националном нивоу, у виду трошкова по глави становника и улагања у здравствене системе.

С друге стране, постоје бројни примери у области здравства где државе чланице не могу ефикасно саме да делају и где је неопходна сарадња на нивоу ЕУ. Тренутно се та сарадња највише спроводи у области јавног здравља (превенција заразних болести, вакцинација, ретке болести итд.), заштите безбедности пацијената и смањења утицаја неједнакости на здравље грађана ЕУ. Иако је успостављена сарадња у области остваривања права на здравствену заштиту у свим земљама чланицама и признавању квалификација здравственим радницима, ова питања још увек представљају извор несугласица међу земљама чланицама Европске уније.² Сва неслагања у законодавствима и судској пракси међу државама чланицама, она која већ постоје или се тек јављају, угрожавају развој здравствених услуга и нарушавају тржишну конкуренцију.

¹ Европска комисија (2004) *Protocol on the application of the principles of subsidiarity and proportionality* [internet] доступно на

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2004:310:0207:0209:EN:PDF>

² Европска комисија, 2010, *Public health* [internet] доступно на ec.europa.eu/health/index_en.htm

Основ институција ЕУ за бављење здравством - Члан 168 Лисабонског уговора

Лисабонски уговор, који су сачинили председници влада и држава ЕУ у Лисабону 19. октобра 2007. године, а почео са применом од 1. децембра 2009. године, потврдио је улогу ЕУ у здравственој политици. Нови кровни циљ ЕУ у овој области, је подршка благостању грађана, као и подстицање сарадње држава чланица у области здравства и здравствених услуга.³

На основу одредби Уговора, разна тела ЕУ су развиле активности (користећи законодавство и систем правила ЕУ) од значаја за заштиту здравља. Ове активности се могу поделити у две групе:

- активности ЕУ у области јавног здравља (засноване на одредбама Амстердамског уговора). Оне укључују побољшање информисаности са циљем развоја јавног здравља, брзе реакције на здравствене претње и бављење социјалним детерминантама здравља (приходи, образовање, пол итд.) кроз промоцију здравља и превенцију болести;
- укључивање мера за заштиту здравља у друге политике ЕУ – одређени број политика у ЕУ, иако нису директно усмерене на заштиту здравља, свеједно утичу на здравље. То могу бити политике које потенцијално директно утичу на здравље грађана (нпр. животна средина и пољопривреда) или оне које би могле да утичу на здравствене системе (статистика, унутрашње тржиште, конкуренција). Укључивање мера за заштиту здравља у ове политике ЕУ представља значајну активност у остваривању циља постављеног у Лисабонском уговору.

Циљ овог рада је да сагледа историјат начела на којима се заснива здравствена политика ЕУ и прикаже њихов значај у будућем развоју европских здравствених система.

³ Европска унија(2007) Лисабонски уговор од 17.12.2007. године, доступно на <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML>

ВРЕДНОСТИ ЕВРОПСКИХ ЗДРАВСТВЕНИХ СИСТЕМА

Као део стратегије здравства ЕУ⁴, 2008-2013 Европска комисија прописује да здравствена политика, и унутрашња, и спољна мора бити заснована на заједничким вредностима. Европска комисија је радила са државама чланицама на установљављању и дефинисању вредносног приступа здравственим системима. У јуну 2006. године Савет је усвојио изјаву о заједничким вредностима и начелима у ЕУ здравственим системима, наводећи као главне вредности: универзалност, приступ квалитетној здравственој заштити, једнакост и солидарност.⁵

Анализа наведених вредности намеће закључак да је од четири водећа начела приступ квалитетној здравственој заштити више квалитативна него вредносна норма и да иако наглашена као посебна, у ствари је интегрисана у друге три које представљају праве вредности. Из тог разлога за потребе овог рада биће анализиране универзалност, једнакост и солидарност.

Постављање императива Европској комисији (ЕК) да мора радити на усклађивању националних здравствених система тако да се заснивају на овим вредностима представља први корак ка усаглашавањима и процесима интеграције у овој области. Начин тумачења ових вредности и њихова практична примена, са друге стране, представљају једну од највећих препрека интеграционим процесима у области здравства.

⁴ Европска комисија (2007), *White paper :Together for Health: A Strategic Approach for the EU 2008-2013*, , доступно на http://ec.europa.eu/health/ph_overview/Documents/strategy_wp_en.pdf

⁵ Закључак Савета 2006/C146/01 од 22.06.2006. године о заједничким вредностима и начелима у здравственим системима ЕУ доступно на http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/oj/2006/c_146/c_14620060622en00010003.pdf

НАЧЕЛО УНИВЕРЗАЛНОСТИ

Начело универзалности здравствене заштите је израз који се односи на организовање здравственог система пратећи начело свеобухватне покривености становништва здравственом негом, комбинујући механизме финансирања и пружања здравствене заштите.⁶ Остваривање овог начела подразумева прихватање здравствене заштите као основног права сваког грађанина. Иако, Универзална декларација о правима грађана УН⁷ препознаје право на здравствену заштиту ово право није гарантовано у свим земљама на свету укључујући и велике развијене државе као што је САД.

Немачка има најстарији универзални систем здравствене заштите, чије порекло датира од Бизмарковог социјалног законодавства и то Закона о здравственом осигурању донетог 1883. године и Закона о инвалидском осигурању донетог 1889. године.⁸ Бизмарк је био забринут због надолазећег политичког притиска од стране синдиката (марксистички орјентисаних) и његове жеље да формира јаку Немачку државу одлучио да еснафски орјентисане фондове осигурања, стави под капу државе и тако обезбеди њихову одрживост и универзалност. Бизмарково законодавство представљало је модел за већину земаља тадашње Европе, тако да су сличну легислативу убрзо усвојили Аустрија, Данска и Белгија.⁹

У Британији, Закон о националном осигурању из 1911. године представљао је прве кораке у правцу универзалне здравствене заштите, покривајући све запослене и њихове породице, као и све оне који су доприносили фонду минимум пет година, без обзира да ли су запослени или не. Овај систем здравственог осигурања био је на снази све до 1948. године када је формирана Национална здравствена служба, путем које је здравствено осигурање обезбеђено за све законите становнике Британије. Већина постојећих здравствених система који поштују начело универзалности настала је након

⁶Светска здравствена организација, 2008, *Commission on Social Determinants of Health*, Завршни извештај. [internet], доступно на http://whqlibdoc.who.int/publications/2008/9789241563703_eng_part3.pdf

⁷ Генерална Скупштина Уједињених нација (1948) Универзална декларација о људским правима, доступно на <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/043/88/IMG/NR004388.pdf?OpenElement>

⁸ Hinrichs, K. (1995) *The impact of German health insurance reforms on redistribution and the culture of solidarity*, Journal of Health Politics Policy and Law, 20(3):653-88.

⁹ Houtepen, R and Ter Meulen, R. (2000) *New Types of solidarity in the European welfare state, Solidarity in Health Care, Health Care Analysis, 8(4):329-40*

Другог светског рата, као процес реформе здравствених система са намером да се здравствена заштита учини доступна свима, а у духу члана 25. Декларације о људским правима из 1948. године.

Здравствени системи који поштују начело универзалности се разликују по обиму укључивања државе у пружању неге или здравственог осигурања. У неким земљама, попут Велике Британије, Шпаније, Италије и нордијских земаља владе имају висок степен укључености у оснивање здравствених установа или пружање здравствене неге, јер је приступ здравственој нези на основу права на стални боравак, а не на куповини осигурања. Овакви системи се финансирају из директног пореза и влада је та која управља здравственим системом.

Друге земље имају више децентрализоване системе са обавезним доприносима за здравство везаним за зараде или приходе, а које најчешће финансира послодавац и запослени (у неком односу). Овакви системи онда плаћају и државне и приватне пружаоце здравствених услуга, углавном по регулисаним ценама. Мали број земаља, као што су Холандија и Швајцарска, имају и системе обавезног приватног здравственог осигурања (углавном под озбиљном регулативом) којима није дозвољено да профит праве из дела обавезног здравственог осигурања већ из продаје допунског осигурања.¹⁰

НАЧЕЛО ЈЕДНАКОСТИ

Начело једнакости представља једно од кључних вредности Европских здравствених система. Историја овог начела лежи у историјској борби за права грађана и њихову једнакост. Поштовање овог начела и утицај неједнакости међу грађанима на њихов здравствени статус још увек представљају један од основних проблема са којима се суочавају земље ЕУ.

Циљ Европске уније, постављен у уговору из 2009. године је да “подстиче мир, вредности и добробит њених грађана”. Појам “здравља” и “добробити” су у тесној вези. Постојање не једнакости у области здравства значи да ЕУ није ефикасна у

¹⁰ Томпсон, С и остали (2009) *Financing Health Care in the European Union. Copenhagen*, Светска здравствена организација за Европу

остваривању својих циљева, да штити добробит већине њених грађана.¹¹ Чињеница да људи рођењем углавном стичу и социо-економски статус и да тај статус представља социјалну детерминанту здравља, које је са друге стране важно за остваривање других потенцијала подрива чињеницу да сви имамо једнаке могућности.

Улагање у смањење здравствених неједнакости отвориће продуктивне и креативне потенцијале великог броја људи који тренутно пате од болести, проблема менталног здравља или умиру прерано.

Социоекономске неједнакости у здрављу могу се дефинисати као разлике у преваленцији или инциденцији здравствених проблема између становништва различитог социоекономског статуса. Ове неједнакости не треба мешати са неједнакостима у остваривању здравствене заштите. Социоекономски статус се по правилу мери на основу три показатеља: занимање, ниво образовања и имовинско стање, и он у најширем смислу речи значи позицију у социјалној хијерархији која се изражава путем наведена три показатеља.¹²

Социоекономске неједнакости у здрављу су велики изазов за здравствену политику не само зато што представљају социјалну неправду него и због тога што се решавањем здравствених проблема непривилегованих група становништва може утицати на побољшање здравственог стања становништва у целини. Због тога ЕЗ спроводи читав низ мера како би смањила неједнакости у здравству. То су Социјална политика ЕУ, политика различитости и недискриминације, ЕУ стратегија одрживог развоја итд.¹³ Све ове активности играју улогу у унапређивању здравља непривилегованих и рањивих категорија становништва.

¹¹ Европска унија(2007) Лисабонски уговор од 17.12.2007. године , доступно на <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:EN:HTML>

¹² Европска комисија (2007), *White paper :Together for Health: A Strategic Approach for the EU 2008-2013*, , доступно на http://ec.europa.eu/health/ph_overview/Documents/strategy_wp_en.pdf

¹³ European commision, 2010, *Public health* [internet] dostupno на ec.europa.eu/health/index_en.htm

НАЧЕЛО СОЛИДАРНОСТИ

Начело солидарности пружа основу за све системе социјалног здравственог осигурања у Европи. Историјски гледано, изузев периода Другог светског рата, солидарност представља кључни елемент свих националних и социјалних политика европских земаља, као и данашње социјалне политике Европске уније.¹⁴

Као нормативна вредност, начело солидарности било је и остало главна догма преовлађујуће хришћанске вере (и католичке и протестантске); Марксистичког социјализма; покрета модерних синдиката, као и старих, а и обновљених националних покрета. За политичаре у ЕУ данас, сматра се потпуно непримерено да се расправља о појму социјалног здравственог осигурања, а да се нагласи да такво осигурање представља основу подршке начелу солидарности.

Солидарност се дефинише као „осећај непрорачунате сарадње засноване на поистовећавању са заједничким циљем“¹⁵. У овом концепту, појединац се сматра „утканим у социјални контекст“ пре него да је независни чинилац, тако да солидарност не представља својство појединца већ осликава „специфични тип везе између људи“. Првобитно, солидарност се у Европи ширила од породичне на мале локалне групе (паству и еснафе) па све до синдиката и политичких покрета. Она се у сегменту здравства заснивала на добровољности и жељи да се допринесе заједници. Главни преокрет у овом концепту десио се крајем деветног века када због потребе за финансијском одрживошћу концепт здравственог осигурања прелази са добровољног и локалног на национални и обавезни и то у надлежности државе. Већина грађана је ову промену доживела као начин да се оствари исти циљ, само са другачијим средством. Са аспекта здравства, ово је значило велику промену. Нешто што је до тада било засновано само на заједничком интересу (локалних група) постало је право – гарантовано и финансирано захваљујући принудној моћи државе. Начин на који се то право на солидарност остварује је различит у државама ЕУ. У неким земљама здравство се финансира из директног пореза, док се у другим финансира из средстава социјалног здравственог осигурања које плаћају сви запослени грађани. Разлике у

¹⁴ Glasser, W.A. (1991) *Health Insurance in Practice*. San Francisco: Jossey-Bass.

¹⁵ Houtepen, R и Ter Meulen, R (2000) *New Types of solidarity in the European welfare state, Solidarity in Health Care, Health Care Analysis, 8(4):329-40*

организацији социјалних осигурања међу земљама ЕУ могу се приписати пре свега другачијем (предоминантном) културном, философском или политичком начину размишљања. У Француској на пример, где се братство и једнакост сматрају тековинама француске револуције и на којима се заснива начело солидарности, фондови социјалног здравственог осигурања засновани су на радно способном становништву. С друге стране у Белгији, где се солидарност заснива на хришћанском (католичком) начелу дужности, већина фондова је везана за припадност некој верској заједници.¹⁶ Овакве разлике у разумевању истог концепта представљају велику препреку у будућим интеграционим процесима и усаглашавањима здравствених система Европе.

ПРОЦЕСИ СПАЈАЊА ЕВРОПСКИХ ЗДРАВСТВЕНИХ СИСТЕМА

Сектор здравства је у начелу одговорност држава чланица. Улога Европске уније, како је прописано у оснивачким уговорима ЕУ, је да предузме мере којима се допуњује политика држава чланица дајући већу вредност Европској унији с посебним освртом на највеће претње по здравље, питања који имају прекогранични или међународни утицај и питања која се односе на слободан промет робе, услуга и људи.

Међусекторски приступ је пресудан и све политике ЕУ морају да имају улогу у здравственој заштити. Нова здравствена стратегија унутар ЕУ представљена у Белом папиру 2007. године¹⁷ се односи на здравство у свим секторима. Јединственим стратешким оквиром је предвиђено суочавање са бројним изазовима, везаним за здравље становништва попут демографских промена, пандемија, биотероризма и болести повезаних са нездравим начином живота. Бели папир уређује здравствену стратегију до 2013. године. Она је осмишљена тако да се суочава са надолазећим проблемима, који се односе на здравље грађана у Европи као што су старење становништва, прекограничне претње здрављу, итд. Циљ ове стратегије, предвиђен јединственим стратешким оквиром, је и јачање сарадње унутар уније у областима, у којима државе чланице не могу саме да делују, што би допринело бољем схватању

¹⁶ Saltman, R. и остали (2004) *Social health insurance systems in western Europe*, прво издање, Копенхаген, Светска здравствена организација стр.28-30

¹⁷ Европска комисија (2007), *White paper :Together for Health: A Strategic Approach for the EU 2008-2013*, , доступно на http://ec.europa.eu/health/ph_overview/Documents/strategy_wp_en.pdf

значаја здравства на европском нивоу и у свету и обезбедило већу улогу здравства у свим политикама.

ЗАШТО ПОСТОЈИ ПОТРЕБА ЗА ЗДРАВСТВОМ У СВИМ ПОЛИТИКАМА?

Многе политике и акције унутар ЕУ утичу на здравство и здравствене системе широм Европе. Оне се често развијају у оквиру различитих политика, а доносиоци одлука често нису свесни могућих последица њиховог спровођења. Јасна обавеза Европске уније према члану 168 Лисабонског уговора је та да ће све акције и активности, које се предузимају унутар уније, допринети бољем нивоу здравствене заштите. Зато је неопходно обезбедити да све политике заједно раде на заштити здравља.

Здравство у свим политикама, нова је политика ЕУ, која одговара критичној улози коју здравље има у економији и друштву у 21. веку. Укључивање питања о утицају здравства у процес развоја политика свих сектора и агенција дозвољава влади да се систематичније бави кључним проблемима у здравству и да узме у обзир предности побољшаног здравља становништва, које доприноси остварењу циљева у другим секторима. Начело здравства у свим политикама је посвећено остваривању одрживости и здрављу и благостању како садашњих, тако и будућих генерација. Када се разматрају иновације у здравству у 21. веку, потребно је направити разлику између „здравства и политике здравствене заштите“, која се бави управљањем и финансирањем система здравствене заштите и „политика за здравство“, која се често односи на здравство у свим политикама. Здравство у свим политикама, представља упутство и обавезу доносиоцима политичких одлука да приликом предлагања и усвајања одређених политика морају сагледати какве то све потенцијалне последице може имати на здравље становништва. Закон који се односи на рад, може утицати директно на здравље запослених или посредно, на пример повећањем незапослености, као социјална детерминанта здравља. Лисабонска агенда је кључ политике Европске уније за економски раст и продуктивност, а истицање здравства у Лисабонској стратегији је један од најважнијих достигнућа код увођења здравства у остале политике. Веза између здравља и економског просперитета се све више препознаје, нарочито у односу на старење становништва. Показатељ „године живота

доброг здравља“ је број година проведених без здравствених сметњи (године проведене у добром здрављу) и један је од структурних показатеља ЕУ, представљених у Лисабонској агенди.

Заједничке стратегије и иницијативе заједно са осталим областима политика које се односе на здравство, дају важне закључке, који обезбеђују да се питањима у здравству посвети посебна пажња од самог почетка. Таква заједничка начела већ су развијена у здравству и заштити животне средине, здравственој и социјалној политици, телематичком здравству, истраживањима на пољу природних наука и здравствене политике или у фармацеутској политици. Како би унапредила сарадњу и интеграцију здравствене заштите унутар служби Комисије, међусекцијска група, која укључује представнике из већине Генералних директората Комисије председава Генералним директоратом SANCO (Генерални директорат за здравство и потрошаче) и састаје се сваких шест месеци. Ова група дозвољава различитим службама Комисије да представе рад својих сектора који ће утицати на здравство и дозвољава SANCO да подели свој рад са осталим одељењима Комисије.

Министарство здравља и социјалних питања Финске истакло је у први план тему здравства у свим политикама као део свог председавања Европском унијом 2006. године. Суфинансирајући програм јавног здравља унутар Заједнице, председавајућа држава чланица је руководила пројектом под називом „Европа за здравље и богатство“, који се састојао од кључних детерминанти здравља у другим националним политикама или политикама Заједнице, и прикупљања најбољих сазнања о добрим праксама, како би се и други сектори ангажовали на унапређењу здравља и смањењу неједнакости у здрављу. Као део пројекта, председавајућа држава чланица је у септембру 2006. године организовала Министарску конференцију на високом нивоу на ту тему и издала публикацију: „Здравство у свим политикама: Перспективе и потенцијали“¹⁸ у сарадњи са државама учесницама и Светском здравственом организацијом. Ова публикација уткала је пут каснијим одлукама Савета и Европске комисије.

¹⁸ Stahl, T. и остали (2006) *Здравство у свим политикама, Финска, Министарство за здравље и социјална питања Финске*, доступно на http://ec.europa.eu/health/ph_information/documents/health_in_all_policies.pdf

Савет министара за здравље и социјална питања је 30. новембра 2006. године усвојио закључке Савета о здравству у свим политикама како би се повећала присутност и значај здравства у развоју законодавства и политика унутар Заједнице.

Затим је Делегација министарстава здравља држава чланица Еу, окупљена у Риму 18. децембра 2007. године на конференцији “Здравство у свим политикама: достигнућа и изазови”, усвојила декларацију о овом питању. Министри су кроз ову декларацију изразили своју спремност да размотре како да се активно суоче са проблемом спровођења политика корисних за здравство са јасном придодатом вредности здравља људи који живе у Европској унији, кроз спровођење циљаних пројеката и акционих планова, представљања предности начела – ‘здравство у свим политикама’ – и одабир, због размене најбољих пракси, тематских подручја са међусекторском сарадњом и високим потенцијалима за унапређење здравства’.¹⁹

Данас је утицај на здравље становништва мањи иако 27 држава чланица ЕУ раде изоловано на томе да побољшају своје системе здравствене заштите. Посебно је тешко државама чланицама са ограниченим средствима да дају приоритет побољшању система здравствене заштите. Није једини проблем недостатак финансијских средстава; ограничени су и квалитет, доступност и одрживост заштите уколико се не размењују најбољи примери из праксе.

Осим тога, иако државе чланице наступају самостално у организацији сопствених здравствених система, могу се уочити бројне сличности националних политика, што такође наглашава опсег европске сарадње.

Здравље постаје ефикасно решење за промене у друштву и привреди, наиме за прекограничну сарадњу суседних земаља, географску локацију пацијената у најудаљенијим крајевима, демографске промене и старење популација, драматичан пораст хроничних болести, мањак података о учинцима здравствене заштите, мањак медицинских специјалиста и “одлив мозгова”, побољшање квалитета и безбедности здравствене заштите употребом електронске идентификације и дијагностике (безбедност пацијената), смањење времена чекања на медицински третман, давање

¹⁹ Делегација Министарства здравља земалја Ез, декларација о „Здрављз у свим политикама“ од 18.децембра 2007.године

овлашћења пацијентима и повећавање њихових очекивања од система здравствене заштите.

Важност прекограничне здравствене заштите је нарочито споменута у Резолуцији Европског Парламента од 24. маја 2007 о утицају и последицама искључивања здравствених услуга из Директиве о услугама на унутрашњем тржишту. Ова Резолуција каже следеће: “ док системи здравствене заштите не буду надлежност Заједнице, питања система здравствене заштите, попут приступа лековима и лечењу, обавештености пацијената, кретања осигуравајућих предузећа и здравствених радника – професионалаца, имају прекогранични карактер и стога на та питања Унија мора да обрати пажњу.”

ЗАКЉУЧАК

Европска унија и Европска комисија се суочавају са одлуком у ком правцу даље да иде сарадња на развоју здравствених система. Вредности и начела које је поставио Савет представљају добру полазну основу, али са друге стране извор су многих разлика и размимоилажења.

Постоје четири могућа сценарија предложена још 1991 године и која су, нажалост још увек актуелна. По једном сценарију ЕУ може да изабере да не уради ништа тј. да се очува постојеће стање. Као и до сада свака држава чланица биће одговорна за развој свог здравственог система. Оваква одлука би значила да се здравствене услуге не укључе у заједничко тржиште и неке од последњих одлука Савета (одбијање усвајање Директиве о прекограничној здравственој заштити) говоре у прилог оваквој стратегији. Усмеравањем здравства Европе у овоме правцу смањује се могућност конкуренције међу пружаоцима здравствених услуга, а вероватно би дошло и до смањење позитивног утицаја усавршавања и трговине. У овом сценарију једина улога Европске комисије у области здравства била би у доношењу промовисању сарадње и јавном здрављу.

Према другом сценарију може се кренути у правцу међусобног усклађивања здравствених система и социјалног здравственог осигурања. На дуже стазе то би значило да се формира једнообразни Европски здравствени систем који се финансира

из обавезног Европског социјалног здравственог осигурања. Тренутна ситуација говори у прилог томе да је овакав сценаријо практично немогућ, гледано са аспекта разлика у пружању здравствених услуга и начина финансирања здравствених система у земљама чланицама ЕУ. Регулатива ЕУ у области признавања квалификација и квалитета здравствене заштите и заштите пацијената указује да постоје делови здравствених система који се могу ускладити. На пример, аутоматско признавање квалификација лекарима и медицинским сестрама на основу усклађених курикулума за образовање представља једну од могућих упређења у овој области на нивоу ЕУ.

Трећи могући сценаријо предвиђа дерегулацију. Деререгулација значи да се ова област потпуно препушта тржишту са великим бројем понуђача и за здравствене услуге и за здравствено осигурање. Овакав сценаријо не изгледа изводљив поготово што би то значило подривање основне три вредности (универзалност, једнакост и солидарност) на којима се сада заснивају европски здравствени системи. Глобални трендови, а поготово последње реформе спроведене у Америци од стране председника Барака Обаме, указују да није вероватно да ће се Европа враћати на овакав начин организовања здравствене заштите, који се показао као апсолутно неефикасан и неправедан.

Четврта опција може да буде синхронизација здравствених система и система здравственог осигурања. Овакав сценарио би подразумевао признавање начела субсидијарности и одговорности. Овај сценарио се разликује од првог сценарија зато што подразумева потпуну интеграцију здравствених услуга у Европске социјалне и тржишне законе. Овај модел предлаже Европски систем здравствене заштите који је више од збира његових делова јер би садржао правила усмерена ка економској и социјалној конвергенцији, али не би подразумевао потпуну интеграцију система. Да би био остварив овакав концепт би значило да се већа права доделе телима ЕУ, као и да се унапреди ефикасност процеса одлучивања, као и капацитета за оцену урађеног у оквиру ЕУ институција.

Са аспекта тренутне политичке и економске реалности четврта опција представља једини могући правац развоја европских здравствених система. Постављени вредносни систем заснован на четири главне вредности, представља

одличан оквир за спровођење оваквог сложеног процеса интеграција. Уколико државе чланице ЕУ прихвате и спроведу начело универзалности сви грађани ће бити покривени здравственом заштитом и неће бити проблема приликом њиховог кретања кроз ЕУ. Спровођењем начела једнакости омогући ће смањење улоге социјалних детерминанти на здравље становништва, а самим тим повећати укупну продуктивност и просперитет. На крају, усклађивањем начела солидарности обезбедиће се правичност здравствених система ЕУ. Без постојања ових јединствених вредности преговори о многим областима сарадње били би значајно отежани и успорени. Размена знања и искустава као и континуирано унапређење образовање здравствених радника већ се дуги низ година спроводе у ЕУ. Базирано на овим начелима усаглашавање квалитета здравствене заштите и безбедности пацијената и потрошача (регулисано све већим бројем ЕУ легислатива) довешће до процеса уједначавања који ће обезбедити здравље грађанима Европе где год се они налазили.

РЕФОРМА ПЕНЗИОНОГ СИСТЕМА СРБИЈЕ

Гавриловски Андреа

Политика пензија заузима битно место у привреди сваке земље. Стабилан социјални систем је од суштинског значаја за обезбеђење благостања људи. Развијеност система социјалног осигурања директно је условљена развијеношћу националне економије. Пензијско осигурање један је од најважнијих области социјалног осигурања и основна улога му је да осигураницима обезбеди материјалну, економску и социјалну сигурност.

Функционисање система се већ низ година доводи у питање. Неопходна је реформа система, која треба да донесе вишеструку добит, сигурне приходе за пензионере и макроекономске користи важне за грађане и друштво у целини. Обзиром на актуелна преговарања Србије и ММФ нередна област биће посвећена променама у систему и будућим плановима.

СИСТЕМ ПЕНЗИЈСКОГ ОСИГУРАЊА: УЛОГА, ОСОБИНЕ И ПРОБЛЕМИ

Социјална политика је област јавне политике чији је основни циљ да обезбеди економски одржив, а истовремено прихватљив ниво заштите од разних ефеката на све чланове друштва. Има задатак да превазиђе социјалне ризике, помогне сиромашнима и искљученим појединцима, као и уопште унапреди социјалну добробит грађана. У средишту интереса налази се тежња друштва да развија друштвене вредности, као што су једнакост, солидарност, друштвена кохезија и социјална сигурност.

Подразумева се да свака успешна социјална политика има по природи ствари одређени карактер позитивне дискриминације, као и то да је фокусирана на онај део становништва који је заиста погођен и који се налази у стању неке социјалне потребе.

Иако се економска снага често означава као водећи индикатор развијености државе, данас се све више модерних система носи мишљу, да и достигнути социјални стандарди, а не само економска снага одређују развијеност друштва.

Пензија је средство социјалне заштите, новчана социјална накнада која штити грађане од ризика старости. Пензијски систем постоји да би обезбедио доходак онима који изгубе радни капацитет у старости, доживе радну неспособност и породицама којима умре члан породице који је обезбеђивао доходак за све

Средства за финансирања социјалног осигурања могу се утврђивати на два начина:

- системом текућег усклађивања са расходима из социјалног осигурања (*eng pay as you go system*) или
- системом акумулације капитала (*eng. funded system*).¹

Први систем користи се за финансирање накнада по основу здравственог осигурања и осигурања за случај незапослености код којих је период од тренутка алиментирања до тренутка остваривања права релативно кратак.² Овакав систем финансирања није баш повољан за пензионо осигурање. Он може ефикасно да функционише за исплату пензија, као дугорочних накнада, само у условима повољних демографских и економских кретања у друштву. Уколико се односи између запослених и пензионера поремете (тзв. коефицијент зависности), тако да се повећава број пензионера или износ пензија у односу на број запослених, платни фондови постају недовољни за подмиривање све већих пензионих давања. Зато се у савременим државама све више указује на кризу социјалног осигурања и тражи се да се овај систем реформише.

Систем текућег усклађивања доприноса је са пензијским расходима испољио озбиљне недостатке у земљама са неповољним демографским и економским трендовима, могуће су две опције за решавање кризе финансирања пензијског осигурања:

¹ Поповић Д. “ Порески систем “, Досије, Београд 1999.

² Први обавезни државни *PAYG* систем оформио је Бизмарк пре око 120 година, и данас је то систем који доминира у свету. Ова идеја се касније проширила Европом, затим Америком и осталим државама света.

1. Усмеравање дела буџетских средстава у фондове обавезног пензијског осигурања са циљем покривања њихових дефицита.
2. Решавање структурне и финансијске кризе пензијског осигурања садржан је у предлогу за установљење система финансирања пензија на основу акумулације капитала. Његова суштина је у улагању, финансијском инвестирању средстава од наплаћених доприноса, како би се остварио принос у облику камате или дивиденде. Он омогућава стабилније изворе финансирања које чине наплаћени доприноси за пензијско и инвалидско осигурање и остварени приноси од пласмана ових наменских прихода. Фондови пензијског осигурања поседују велику финансијску моћ као најзначајнији институционални инвеститори на савременим финансијским тржиштима.

Акумулирање средстава подразумева да се прикупљена средства фондова не користе непосредно за финансирање права из социјалног осигурања, већ се њихова вредност најпре капитализује. Систем који би требало да се користи у оним случајевима у којима је период од тренутка уплате доприноса до остваривања одређеног права из социјалног осигурања је дуг. Такав је случај, са пензионим осигурањем.

У пракси савремених држава показало се да је метод акумулирања средстава пензионих доприноса, постао сигурнији пут за обезбеђивање довољних средстава за исплату пензија зато што се однос између броја запослених и броја пензионера стално повећава у корист пензионера.

Светске економске кризе имале су снажан утицај на одрживост, развој и инвестиционе резултате како државних, тако и приватних пензионих фондова. Ризик је све учесталији и на тај начин долази до одступања и промена у начину акумулирања средстава.

Систем доприноса за социјално осигурање може бити заснован на обавезном или добровољном социјалном осигурању. Обавезно социјално осигурање покрива три области: пензијско и инвалидско, здравствено и осигурање за случај незапослености.

Ако се свако право финансира из засебно прикупљених наменских средстава, примењује се метод усмеравања доприноса, а уколико се сва права из социјалног осигурања финансирају из једног наменског фонда, тада се примењује метод унификације доприноса. Примена метода усмеравања доприноса заснива се на тези да је неопходно обезбедити да се сваки ризик, од којег се треба социјално осигурати, самостално финансира. Да би се спречило мешање појединих наменских средстава за финансирање различитих права из социјалног осигурања, законом се установљавају посебни фондови јавног карактера. У неким савременим државама показало се непрактичним да се ти доприноси парцелишу у посебне фондове, како због умножавања трошкова администрације, тако и због немогућности да се средства боље користе. Због тога се одлучило да се обједине доприноси за социјално осигурање, односно примени метода унификације доприноса. Сва средства која се прикупе од запослених и послодаваца сливају се у један фонд из којег се финансирају, по потреби, различита права из социјалног осигурања.

Начелно посматрано, могу се разликовати две методе индивидуалних пензија:

- метод прописане исплате (енг. *defined benefit*) - корисник прима пензију чија висина зависи од година осигурања и зараде одређени број година. Пензија не зависи од суме за њега уплаћених доприноса, па дозвољава редистрибуцију, тј. већ објашњено преливање од једне категорије становништва ка другој. Послодавац сноси део ризика због варирања стопа приноса на инвестирани пензијски капитал.
- метод прописаног доприноса (енг. *defined contribution*) - пензија се одређује на основу акумулације суме доприноса пензијских осигураника. Та средства потичу како из доприноса на зараде тако и из приноса на инвестиције. Ризик промене стопе прихода од инвестираног капитала и ризик инфлације у потпуности сноси пензионер.

Пензијско осигурање треба да задовољи три функције, а то су:

- а. функција штедње,
- б. функција прерасподеле дохотка старијим сиромашним члановима заједнице
- в. функција осигурања.

Обједињавање све три функције у систему јавног пензијског осигурања није дало задовољавајуће резултате. Предлози за реформом заснивају на формирању три стуба од којих се сваки остварује у одвојеном систему осигурања:

- I. Обавезно јавно пензијско осигурање засновано на систему текућег годишњег усклађивања доприноса са пензијским расходима. Потребно је ускладити услове за одлазак у пензију и међусобно уједначити старосне пензије.
- II. Обавезно пензијско осигурање засновано на капиталном покрићу пензијских фондова који би били у режиму приватне својине. Овај систем би обезбеђивао допуну основних државних пензија у зависности од износа зарада на које се обрачунавају доприноси.
- III. Добровољно пензијско осигурање које би се ослањало на премије осигурања која би се плаћала било од стране послодаваца било од стране самих запослених.

Проблеми су израженији у земљама у транзицији, првенствено због немогућности потпуног преласка на приватне пензионе фондове и имајући у виду испољене недостатке јавног пензијског осигурања, као реалнија опција се предлаже својеврсна комбинација *pay as you go* система и система акумулације капитала.

РЕФОРМЕ У СРБИЈИ ОД 2001 ГОДИНЕ

Промене у оквиру функционисања пензијског система почеле су 2001. године: обезбеђена је редовна исплата пензија, одбачена је могућност реформи по моделу Светске банке, одлучено је да се уведе добровољно пензијско осигурање, смањена је стопа доприноса са 32% на 19,6%, старосна граница подигнута је за три године: (са 55 на 58 за жене и са 60 на 63 године за мушкарце), прелазак са индексације пензија зарадама на индексацију тзв.швајцарском формулом (комбинацијом пораста зарада и

трошкова живота). На овај начин дошло је до успоравања раста пензија у односу на раст зарада.

Током 2002. године дошло је до великог раста зарада, као резултат растеређења од пореза и доприноса из 2001. године. Зараде су затим почеле благо да опадају и планиран прелазак у повољнију ситуацију је изостао. Изгубљена стедства ПИО Фонда морала су да се надокнаде из буџета, па је субвенција државе намењена фонду порасла на једну трећину, а касније и на 40-50% укупних расхода на пензије. Промене у износима који су се исплаћивали пензионерима довеле су и до повећања учешћа пензија у друштвеном производу.

Закон о пензијско-инвалидском осигурању донет је 2003 године. Постојећи проблеми превазиђени су на основу Закона, којим је утврђено следеће:³ нов начин обрачуна пензија, којим је равномерније распоређен терет између обвезника, успостављена је чвршћа повезаност између висине пензије и уплаћиваних доприноса, нов метод обрачуна пензија тзв. метод личног бода, који се показао подстицајан у борби против сиве економије. Укида се и право по основу преостале радне способности (инвалиди рада II и III категорије) и рестриктивно дефинисан појам инвалидности, тако да она постоји само кад код осигураника настане потпуни губитак радне способности за било који посао; обавезно осигурана лица су и они грађани који обављају послове по основу ауторског других уговора. Једно од отворених питања у систему пензијског и инвалидског осигурања и даље је проблем осигурања пољопривредника. Према важећем решењу пољопривредна домаћинства су у обавези да осигурају само једног члана домаћинства, док се остали чланови могу добровољно осигурати. На овај начин пружена је могућност да сиромашнија домаћинства обезбеде макар неку сигурност у старости.

Погоршање укупних перформанси и споре реформе из 2001. и 2003. донели су, током 2005 уз залагање Међународног монетарног фонда нове промене усмерене на дугорочно смањење терета финансирања пензија. Према најновијим решењима задржава се као услов за стицање права на старосну пензију, 35 година стажа осигурања (жене), односно 40 година (мушкарци) и најмање 53 године живота, а уводи

³ УБС инфо, " Припрема за реформу пензионог система у Србији ", Београд, 2004, број 30.

се нови услов за стицање права на старосну пензију, а то је 45 година стажа осигурања. Поступно се подижу услови за стицање права на старосну пензију. Уместо швајцарске формуле прелази се на индексирање трошковима живота. Ради се о радикалној промени, будући да ће раст пензија заостајати за растом зарада тако да пензионери неће учествовати у економском напредку земље, већ ће стално бити одржавани на истом нивоу реалног дохотка. Одсуство раста реалних пензија у дугом року довело би до великих заостајања и пада у сиромаштво и самим тим, у догледној будућности се очекује да ће метод бити промењен у правцу повољнијем по пензионере.⁴

РЕФОРМЕ У ЧИЛЕУ

Влада Чилеа одлучила је током 80-тих година прошлог века да реши проблем везан за државни пензиони систем и замени га приватним системом Пензионих штедних рачуна (ПШР). Након 15 година функционисања, резултати говоре у прилог реформи.

Пензије у приватном систему су 50 до 100% више, приватни пензиони фондови управљају средствима у износу од 25 милијарди долара, што је око 40% бруто националног производа (БДП).

Приватни пензиони фондови су побољшали функционисање тржишта рада и тржишта капитала, што се показало као један од најважнијих корака у реформи. Током реформе стопа штедње порасла је на 27% БДП, а незапосленост опала на 5,0%.⁵ Пензије су престале да буду ствар државе, чиме је велики део економије деполитизован, а људи добили контролу над својим животима. Структурна грешка је отклоњена и пензија зависи само од понашања појединца и догађања на тржишту. У систему ПШР ниво пензије је одређен износом новца који је он сам током радног века прикупио. Послодавац током целог радног века аутоматски уплаћује 10% плате на појединачни пензијски штедни рачун. Радник може улагати додатних 10% своје плате сваког месеца што је изузето од пореза на доходак, као облик добровољне штедње. Радник улаже више од 10% обавезних процената ако хоће да се пензионише раније

⁴ Матковић Г., Бајец Ј., Мијатовић Б., Живковић Б., Станић К., *“Изазови увођења приватног пензијског система у Србији”*, ЦЛДС, Београд, 2009, стр 17

⁵ Tanner M., *“The 6,2 Percent Solution, A Plan for Reforming Social Security”*, Cato Institute Project of Social Security Choice, 2004, SSP no 32

или ако хоће већу пензију, и бира једно од приватних предузећа - пензионих фондова да управља његовим рачуном.

Ове фирме познате као АФП предузећа, не могу обављати друге послове и подложне су државној регулацији у циљу гарантовања диверсификованог портфолија и спречавања крађе и преваре. Радници могу слободно једну фирму да замене другом. Због тога постоји конкуренција међу фирмама да понуде већу стопу приноса, бољу услугу и ниже провизије. Сваки радник добија штедну књижицу и свака три месеца прима редовни извештај колико новца има на рачуну. Обавезни минимум штедње од 10% заснован је на претпоставци да је просечни принос током радног века око 4%, тако да радник има довољно за пензију на нивоу од 70% његове последње плате.⁶ Значење речи "пензионисање" у систему ПШР је другачије: радници могу да наставе са радом и после пензионисања. Они примају пензију коју им прикупљени капитал омогућава и нису дужни да доприносе пензионом рачуну.

У Чилеу су постојала три најважнија правила транзиције: Влада је гарантовала онима који већ примају пензије да реформа неће утицати на износ њихових пензија. Сваки радник који је већ плаћао доприносе у државном систему има могућност избора између остајања у систему или преласка у нови систем. Онима који су напустили стари систем дата је обвезница која се улаже у нови ПШР. Обвезницама се тргује на секундарном тржишту, чиме се омогућава да оне буду употребљене и за раније пензионисање.

Систем ПШР је акумулирао инвестициони фонд од 25 млрд. долара, што је велики износ за интерно прикупљени капитал (без присуства иностраних тржишта), за земљу у развоју са око 14 милиона становника и БДП од 60 млрд. долара . Овај дугорочни инвестициони капитал не само да је помогао финансирање економског раста него је подстакао развој ефикасног финансијског тржишта и институција. Откако је систем почео да функционише, 1. маја 1981, просечна реална стопа приноса на инвестиције била је 13% годишње (више него три пута већа од очекиване стопе од 4%).

⁶ Pinjera, H., „Више моћи радницима“ доступно на http://www.katalaksija.com/template.php?lang=sr&dbtopic_id=1&dbarticle_id=281

МОГУЋА РЕШЕЊА

Модел Светске банке II стуб - обавезно приватно пензијско осигурање је мање радикалан приступ са неизвесним резултатима.⁷ Подразумева нормативни приступ код кога приватни фондиран аранжман доминирају над јавним, а заснивају се на инвестицијама приватне штедње појединаца кроз финансијске институције. Модел наглашава да би требало занемарити нагласак на редистрибутивној компоненти у корист осигурања и штедње, јер дестимулише штедњу, рад и предузетништво. Централни аргумент би био повећање приватних инвестиција које воде ка повећању приватног капитала и већим инвестицијама. Пензијски допринос код *PAYG* система доживљава се као нека врста пореза, пошто од њега не зависи каснија пензија, па се избегава плаћање. Смањује се укључење у пензијски систем, запосленост и мотивација, а тиме се прелази у сиву економију. Побољшања преласком на приватни систем осликавају се на вези између уплаћених доприноса и висини пензије. Та веза требало би да повећа заинтересованост појединаца за пензијски систем, будући да је кумулирани износ на штедном рачуну њихово власништво све време, и да од тог износа зависи износ касније пензије.

Концепт приватних пензијских система заснива се на инвестирању доприноса појединаца од стране фонда и на приписивању резултата тог инвестирања. Са друге стране, и систем текућег финансирања улаже у државни фонд и док ствари иду добро, тј. док расту привреда и становништво постоји позитиван резултат. Принос зрелог државног система не може да буде висок, и неминовно је да је принос приватног пензијског система виши. Таква предност приватних фондова значи да се уз исти ниво пензијског доприноса у приватном систему може остварити већа пензија него у државном.

Ова идеја је неоспорна у теорији. У конкретној примени важи само уз две претпоставке: да се пензијски систем формира од почетка тј. да не постоје транзициони трошкови преласка са већ постојећег система на приватни и да не постоје административни трошкови функционисања система. Транзициони трошак

⁷ Матковић Г., Бајец Ј., Мијатовић Б., Живковић Б., Станић К., "Изазови увођења обавезног приватног пензијског система у Србији", ЦЛДС, Београд, 2009, страна 143

се подразумева преласком са једног система на други, а уједно значи обавезу више генерација активних осигураника да финансирају две пензије. Уколико се пензијски допринос преусмери на акумулацију и инвестирање кроз пензијске фондове, тада државни систем остаје без средстава за финансирање постојећих пензионера. Поставља се питање шта радити у случају када се ради о земљи у развоју, као што је Србија, и када већ постоји дефицит који је изнад планираног.

Постоји уверење да ће се за висину административних трошкова побринути тржиште, односно конкуренција, али код нас би таква могућност ишла јако споро. Релативно мале земље немају велику економију обима, тако да стварни трошкови не могу пасти на низак ниво као у великим земљама. Потребно је у вези са приносима поменути и ризик инвестирања приватних фондова, а тиме и развијеност финансијских тржишта. Одлука да се убрза раст преко инвестиција доводи до смањења потрошње садашњих генерација, па се поставља питање у којој мери је то добро за Србију у којој је потрошња неопходна за даљи развој. Изразита предност државних фондова јесте у ниским административним трошковима и на тај начин њихово пословање је далеко јефтиније него пословање приватних фондова. Државни фонд је флексибилнији, они могу подржати било који систем, за разлику од приватних који се заснивају на методу прописаног доприноса.

У Србији се не може очекивати да услед конкуренције административни трошкови буду ниски, јер се тржиште монополише и администратори захтевају све веће накнаде за њихов рад, а приватизација не доноси уобичајне предности. Сценарио који би следио наметнуо би улагање у државне обвезнице, а тиме би се дефицит само премештао из једног система у други. Могућности за промене у Србији нису велике, нема довољно услова, а ни убедљивих оправдања за увођење другог стуба. Оно што је најважније у овом тренутку је, да ли би цена коју би платила Србија за увођење другог стуба по моделу Светске банке била оправдана и створила услове за већу, али и сигурнију пензију будућим пензионерима.

ПРИМЕНА ЧИЛЕАНСКОГ МОДЕЛА У СРБИЈИ

Други радикалнији приступ је потпуна елиминација државног пензионог осигурања која би била изведена по моделу који је својевремено примењен у Чилеу. Постојећи запослени могли би да бирају да ли ће остати у државном систему или ће прећи у неки од приватних фондова.

Ако одаберу државни систем, обавезују се да ће примати онај ниво бенефиција који буде могућ на основу текућих уплата у њега у тренутку пензионисања, при чему би усклађивање пензија требало да се врши једном годишње и то искључиво у односу на раст или пад трошкова живота, а не плата. Они који се први пут запошљавају морали би да отворе свој приватни пензиони рачун (енг. *private retirement account*) у неком од приватних фондова, тј. не би имали могућност осигурања у државном систему. У приватном систему осигураник би бирао колико ће да ради, када ће да плаћа и од када ће уживати пензију. Не постоји категорија „спајања радног стажа“ као у државном систему. Човек ради пет година и уплаћује приватно пензионо осигурање, онда може да направи паузу од две године, а када почне поново да ради наставља са уплаћивањем. Средства се током радног века акумулирају на рачуну оним темпом и у оној мери колико то осигураник жели. Предност овог система је што је стопа приноса на приватне штедне улоге у Чилеу у последњих 25 година била преко 10%, што је око пет пута више од приноса на улог у државном пензионом систему.⁸ Не изненађује да се ПШР систем показао популарним и допринео социјалној и економској стабилности. Радници цене правичност система, а кроз своје рачуне имају директан и видљив улог у економији. Како приватни пензиони фондови поседују удео у капиталу највећих чилеанских компанија, радници у ствари инвестирају у националну економију. Кад је систем 1981. уведен, радницама је дат избор између уласка у нови систем или останка у старом. Пола милиона радника (четвртина радне снаге) изабрала је нови систем још у првом месецу - много више од очекиваних 50 хиљада. Више од 90% радника који су били у старом систему је данас у новом.

⁸ Pinjera, H, „Више моћи радницама“ доступно на http://www.katalaksija.com/template.php?lang=sr&dbtopic_id=1&dbarticle_id=281

Када имају избор, радници својим новцем масовно гласају за слободно тржиште - чак и када се ради о стварима као што је социјално осигурање. Са нестајањем државног пензионог система, политичари престају да одлучују да ли пензије треба повисити, за колико, или којим групама.

СТВАРАЊЕ ЈАВНОГ ФУНДИРАНОГ ФОНДА У СРБИЈИ ⁹

Треће решење које би могло да донесе резултате је да се капитализује јавни пензиони фонд и из њега финансирају будуће обавезе. То се може извршити из текућег дохотка земље или из постојеће имовине - приватизације. Основна сврха јавног фондираног фонда треба да буде олакшавање финансирања пензија у средњем и дугом року, а кроз комбинацију редовних, текућих средстава и средстава фонда.

Иницијални капитал фонда био би уложен у различите хартије од вредности, па би средства расположива за суфинансирање пензија била збир уложеног капитала и акумулираних приноса. Ослонац на фондирани фонд значио би инвестицију у садашњем тренутку која ће као резултат донети смањење терета у будућности. Предности који би се постигле стварање јавног фондираног фонда су:

1. Стварање капиталног фонда значи и повећање штедње у земљи, будући да би употреба овог новца повећала потрошњу, било државну било становништва.
2. Бесплатан пренос капитала пензијском фонду може се сматрати и као начин исправљања грешке из прошлости начињене приликом успостављања фонда на бази текућег финансирања током првих деценија после Другог светског.
3. Стварање капиталног фонда и одрицање садашњих генерација од једног дела потрошње представља меру која повећава међугенерациску праведност. Код државног система будуће генерације преузимају на себе све већи терет финансирања пензија претходних генерација. Фондирање фонда ће повећати поверење грађана, што је потребно ради смањења отпора уплате доприноса. Поверење је нарушено 90-тих година, што је допринело масовном избегавању

⁹ Мијатовић Б., Хибер Д., "Капитализација пензијског осигурања у Србији", ЦЛДС, Београд, 2006 страна 57

плаћања доприноса пошто појединци нису више видели смисла у плаћању знатног дела зараде на систем који тако мало пружа за узврат.

ИЗВОРИ КАПИТАЛА ФОНДА

Фундирање не може бити изведено малим капиталом. Коришћење приватизације за финансирање пензија је идеја која је присутна у Србији одавно. По Закону о својинској трансформацији из 1997. године 10% друштвеног капитала припадало је Фонду запослених, а по Закону из 2001. године 10% прихода од продаје друштвеног и државног капитала трансферише се у њега.

Међу предложеним изворима за капитализацију нема текућег дохотка ни у једном облику, већ само постојећа имовина, односно капитал. Фонд би једнократно примио имовину тј. капитал уместо сталних буџетских субвенција од којих би део трансфера морао да остане.

Пет извора новца за фундирање Фонда који би могли бити употребљени у Србији приликом реформе пензионог система су:

- 1) Сопствене акције Фонда – он је већ сада власник акција већег броја предузећа која су покренула приватизацију по Закону о својинској трансформацији.
- 2) Спорна имовина – Фонд потражује имовину на основу својих финансијских улагања у разне врсте непривредних установа (здравствене организације, рехабилитациони центри итд. током претходних деценија.
- 3) Акције из приватизације које су предвиђене за бесплатну поделу грађанима - Основни извор може бити приватизација, али не оних 10%, већ акције које су намењене за бесплатну поделу грађанима, запосленима и пензионерима.
- 4) Непродате акције из приватизације су потенцијални извор капитала за капитализацију пензијског система, и то два типа: код Агенције за приватизацију и код Акцијског фонда.

- 5) Остало – Међу потенцијалним изворима, који су једнократни, могу се поменути и следећи: буџетски вишкови, приходи од приватизације државне имовине, донације, поклони и сл.

Да би предложени аргументи почели да се спроводе поред количине капитала неопходне су и промене у начину рада, функционисања и понашања целог система, као и на то да се покаже одговорност и флексибилност, који се и више него подразумевају.

ЗАКЉУЧАК

На основу међугенерациске солидарности садашњи пензионери некада су плаћали доприносе по релативно нижим стопама, а сада примају пензије које се финансирају по много већим. Не постоји непосредна веза између уплаћених доприноса и будућих пензија, јер се све уплате троше на издржавање данашње генерације пензионера. Садашњи систем је оптерећен негативним наслеђем, додатно угрожен растом незапослености, а посебно недисциплином у плаћању доприноса.

На основу горе наведених показатеља, систем пензијског осигурања је дугорочно неодржив, па је очигледно да га треба мењати. У току рада навела сам неколико сугестија и идеја које би могле да се разраде и примене, почев од модела Светске банке преко чилеанског искуства, па све до капитализације система - са приказом добрих, али и лоших страна увођења.

На крају, без обзира на правац будућих промена требало би подстицати развој добровољног пензионог осигурања, како би се грађани на време подстакли да преузму део одговорности на себе за своју будућност и да се не ослањају се само на државу. Иако финансијско тржиште још увек није развијено, присутност добровољних фондова може допринети постепеном развоју и унапређењу система. Држава би требало да обезбеди стимулативне услове како би подстакла приватна улагања, а са друге стране да успостави строга правила игре и донесе сет закона, као и мера за санкционисање оних који крше законска правила.

Треба подсетити да донети закони без делотворне примене немају утицаја ни на друштвену, а ни на економску реалност. Србија, поред тога што би требало да учини напор и подигне привредни раст и број запослених, више пажње требало би да посвети промени размишљања грађана и начину руковођења државом.

